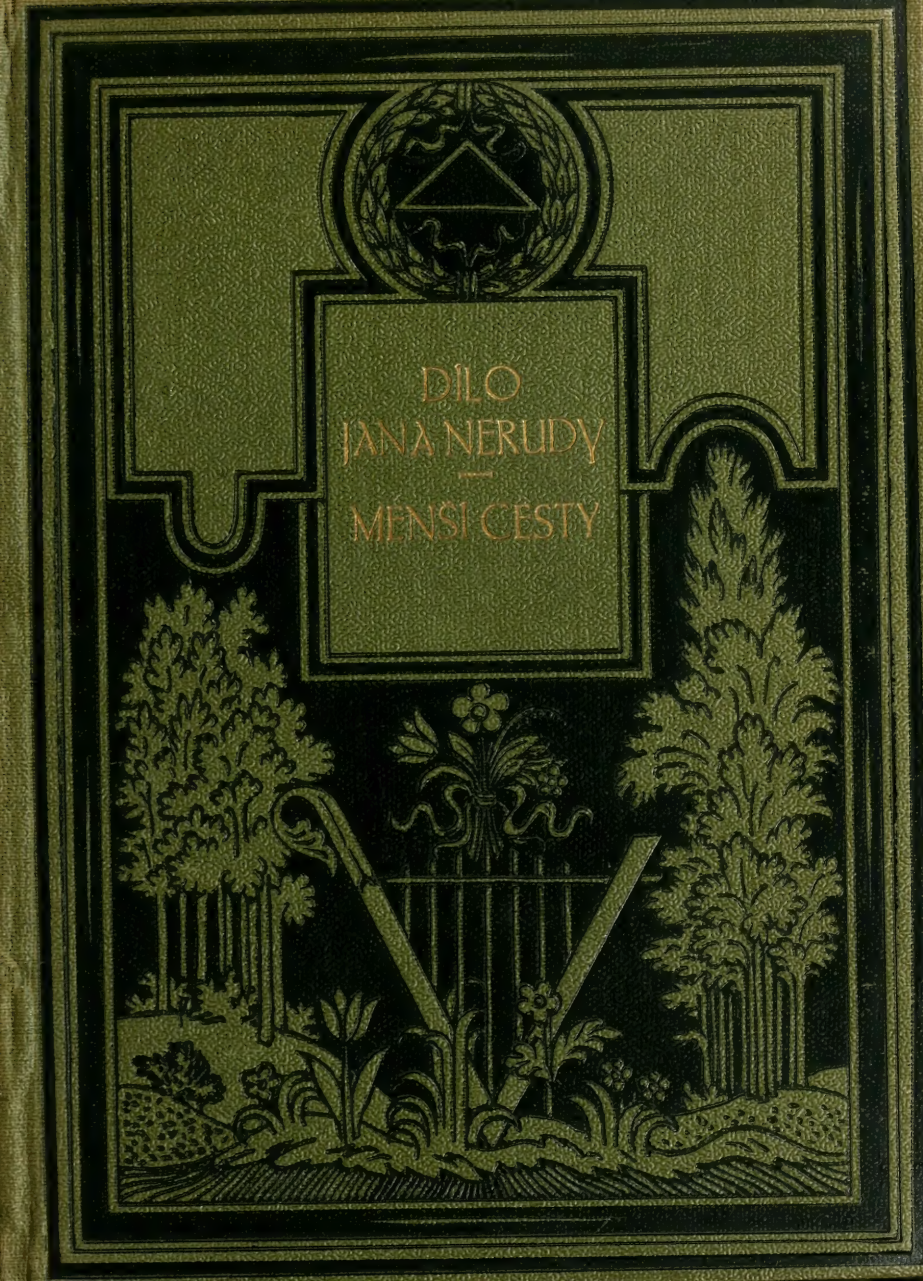
DÍLO
JANA NERUDY
—
MENŠÍ CESTY

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

K
H

DÍLO

JANA NERUDY

VII

DÍLO JANA NERUDY

VII

MENŠÍ CESTY

Nakladatelé

Kvasnička a Hampl v Praze

1923

PG
5038
N45
1923
sv. 7

LIBRARY
SEP 22 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

1126633

JINDE

BERLÍN

1875.

I.

Velké město, obrovské dílo lidských rukou, povstalé během jen tří neb čtyr věků, vyrostlé z půdy sypké, nevděčné a na místě nejnevhodnějším — přec člověk na ně hledí bez obdivu a odchází z něho bez sympatií. Berlín nemluví k srdci nikde a mysl navštěvovatelova zůstává střízliva. Zde k tobě nemluví nikde minulost, i co je nejstaršího, je poměrně nové, nikde se u omžených děl středověkých nevmyslíš do myšlenek a citů generac dávných, Berlín nevyrostl, Berlín byl udělán, dělanost jeho je nepříjemna. Byl udělán na komando. Železná ruka Hohenzollerů vynutila zde „město světové“, tatáž ruka, kteráž holí v ruce „učila své poddané lásce k panovníkům“, hnala je také do práce, násilně rozmnožovala jak počet domů, tak počet obyvatelů. A na komando postavila se řada domů vedle jiné řady, za ni nebo naproti ní, pluk za plukem, čtverhran za čtverhranem. Ty řady jsou nekonečny, jednotlivá rovná ulice je až celou hodinu dlouhá, a všechny ty domy jsou sobě až k zoufalosti podobny, jako voják vojáku, jen některý že vyznačen bohatší epauletou, jemnějším suknem uniformy. Z němého, písečného vůkolí, stejného daleko na všechny strany, vestěhovala se stejnost a melancholie dovnitř města.

V skutku smutna je ta pláň, z níž Berlín vydupán. Nic než půda písečná, tak fádní, že zavdala cizincům podnět k tisícerým trefným vtipům. Kdysi prý byl ukrutný lupič a žhář — vypravuje kdosi — odsouzen k smrti. Na popravišti mu sdělena milost, trest změněn, lupič nemá být sťat, má se stát postilionem a jezdit denně ze Saska do Berlína. Lupič se zachvěl — a položil hlavu na špalek.

— Ovšem, Berlíňanu je ta krajina překrásna. Snad už také každý slyšel o „vrchu“ u Berlína, nazvaném „Kreutzberg“. Hromádka to písku. „Abych dal milým svým příbuzným v Pirně pojem o tom, jak vysoký Kreutzberg je“, — píše humorista cestovatel Graf — „musím říci, že nesmí dole na úpatí stát žádný muž velký, sic ti, kteří se nalezají na temeni, hned nemají žádné výhlídky. Nebo musí mu říci: Mužíčku, buďte tak hodný a sehněte se trochu, abychom my zde nahoře viděli přece něco!“

Kreutzberg má výše as čtvrtinu našeho Petřína. Přece, proto že vše ostatní je nejpravidelnější planina, lze s pahrbečku toho dobře vidět celé město. Je odtud vidět, jak se Berlín rozplazuje dál a dál. Jednotlivý pětipatrový dům, vzdálen posledních výběžků ulic, stojí v širém poli, daleko od něho dům druhý, to bude jednou ulice nová — musím již zase sáhnout ku vojenskému přirovnání, vnucuje mně je všude zde cvičící se vojsko: ty domy jsou jako šaržanti setniny, kteří vyběhli napřed a postavili se co živé koly, mezi něž zrovna musí se vejít celá setnina. Tak povstaly všechny novější čtvrtě, všechny rovnouhelně se křižující ulice a přemnohé náměstí povstalo jen z pískčité vojenské jízdárny. Přes všechnu širost planiny je stavební půda přece již velmi draha. Domy se staví proto do nesmírných výšek — „nejsme vice dost bohati, abychom stavěli domy malé“. Nad to se využitkuje na byty i místa sklepního, dobrá polovička berlínských domů má také byty podzemní, ovšem že málo tedy příjemné.

Známo, že velká část nejnovějšího Berlína stojí na půdě, kterou byla usadila samá infusoria. Nejstarší část na pravém břehu Sprévy a na ostrově sprévském, stála zas na kolech do bahnité půdy zaražených. Proto také jmeno Kolín jedné z vesniček rybářských, které tu byly do věku třináctého. Dvě ty vesničky, Kolín a Berlín, daly základ nynějšímu německému městu světovému, a obě byly lužické. Když se blížiš z jedné strany Berlínu, sprovázejí

tě lužické, ano i české vesnice zrovna až k němu, a když se blížíš z druhé strany, čteš samá štacijní jmena slovanská, plná významu, z nichž nejpěknější as je jmeno Jutrobog. Zde cítiš při každém kroku bolestně: ještě včera to všechno bylo půda slovanská!

Vykomandované město může být imposantní, krása ale prostě vykomandovat se nedá. Tolik je jisto, že vládcové snažili se zde dost a dost, aby sídlo své ozdobili budovami krásnými. A měli na štěstí k ruce své mistry geniální, Schluetera, Langhansa, Schinkla. Ale cokoliv tito vyvedli krásného, vše je imitace, vše vyrostlo z ducha národů jiných, původní architektoniky tu není. Berlínu se nepovedlo jako Vídni, která se honosí tolikerými původními a krásnými výtvory moderní renaissance. Langhans vystavěl Braniborskou bránu podle propylaeí athénských, Schinkel vystavěl budovu pro činohru v nejčistším řeckém slohu a také „staré museum", „reprodukci řeckého stavitelského umění v nejvyšším smyslu"; jsou to krásné budovy — řecké. Ani čistá stavba cihlová, německému severu zcela vlastní a dobře mu slušící, která v několika městech, jako na př. v Hannovru, vykvětla na původní pěkný sloh svůj a města ta příjemně vyznačuje, třebas by přespřílišným zas jí užíváním a opakováním všech podrobných motivů vyvolávala monotonii, ani ta stavba se v Berlíně příliš neujala. Jsou tu některé cihlové budovy taktéž od Schinkela, ale nepovedly se mu všechny. Povídá se na př. o téhož „stavební akademii", že prý je krásna. Obcházel jsem ten těžkopádný čtverec ze všech stran, hledal pilně krásu, ale nechť jsem se postavil kamkoliv — krása byla nejspíš vždy tam na té druhé straně.

Pro okrasu ulic a náměstí rozestaveno množství soch. Nejvíce jsou to ovšem sochy vojenské a ty jsou na místech nejnápadnějších, v ulicích hlavních — slavný civil německý musí na místa postrannější. Mezi oněmi jsou práce

mistra Raucha, ale nejsou to věru jeho práce nejlepší. Na všech je vidět, že chtěl Rauch učinit příliš mnoho, že sáhl nad obor sochy. Některé mají příliš neklidu v sobě, jako by jižjiž chtěly seskočit dolů, jiné jsou tísněny těžkou draperií a pod. Vliv pruského komanda, celá dělanost Berlína beře umělcům původní jich svěžest.

Také berlínská musea nejsou svým uměleckým obsahem ještě, čím býti mají. Veškeré sbírky jsou posud pouhá embrya příštích sbírek velkých, cenou svou daleko za mnichovskými. Nejvelkolepější část obou spojených museí je „schodový dům" s fresky Kaulbachovými. Ukrutná místnost prázdná, v níž nic než dvoje schody. Nad těmi jsou světoznámé ty fresky, co *illustrace* velmi bohaty, co obrazy, k celistvému soustředěnému dojmu čelící, mnohem méně, (vyjma „Hunnenschlacht") provedeny. Také Kaulbach chtěl jediným obrazem vyznačit myšlenkově vždy velmi mnoho, na př. obrys kulturních dějin hned několika věků. Je to tatáž snaha německá po přílišnosti, která také hudbu jejich svedla k tomu, že chce *podrobně* vyjádřit i to, co se pouhým tónem a rythmem vyjádřit nikdy nedá. Nad freskami jsou steré allegorické postavičky dětské, kreslené s oním svěžím vtipem, jakýž známe z Kaulbachova „Reinekka". Ale tam do té výše nedonese žádné operní sklo, musíme si doma vzít illustrované dílo do ruky a teprv doma se potěšit tím, co je v oné obrovské museální místnosti nejlepšího.

Soukromé budovy jsou některé budovány dle dobrých vzorů, i dle florentinského, daleká většina je ale šablónová a ulice, často vysázené akáciemi, jsou sobě až příliš podobny. K tomu přichází, že veřejné budovy jsou účelů profanních, staveb pro kult že je poměrně málo, kostelních věží na př. tedy naproti jiným, bohatě jimi profilovaným městům nedostatek. Nejnóblejší třída je Vilémova se svým různým dlážděním pro pěší, jezdce a vozy (mozaika, asfalt, kvádry). Samý tu palác a samé ministerstvo. Také říšské

kancléřství je zde, kde Bismark sídlí — číslo 74. a 75., pakli to někoho zajímá.

Jednou z největších a nejbohatších budov je také v Berlíně bursa. Také zde kralují židé. Je tomu dávno, co židé byli z Berlína vyháněni nebo na „Novém trhu“ upalováni, dnes sídlí na nejlepších místech města. Vnitřek bursy je mramorem a bronzem vyšperkován tak bohatě, že sobě člověk v tom skvostu připadá jako oukropeček. Vedle bursy je na jedné straně ulička „svatého ducha“, na druhé straně se nalezá Roederův „ústav pro reklamu“.

II.

Shora viděn musil by se Berlín vyjímat jako nalinkovaný ježek. Z každé střechy trčí kolmo do výše alespoň jedno mohutné bidlo, s knoflíkem na konci, jako oknoflíkovaný rapír pro šermířské učně. Ta bidla stojí zde od posledního vítězoslavného příchodu vojsk z Francie, nechávají je snad stát, aby při vítězoslávě příští znovu na nich zavlály mohútné prapory. Že brzkou zas nějakou slávu očekávají, o tom není pochyby. Duch, jaký Berlínem vane, lze nejlíp vyznačit slovy „mezi válkami“. Válečná hotovost řinčí na všech stranách a pádný krok denně se prohánějících pruských gard nutí evropský svět, aby stále držel prst na kohoutku pušky. Pyšné slovo Arndtovo: „Das ganze Deutschland soll es sein,“ naplnilo se arci již válkou poslední. Ale vítěz nedovedl se opanovat, přemoženému položil nohu svou tak těžce na znak, že sám cítí, že přijde rozvadění nové. Dnes ještě se ho nebojí, cítí se silným. V „Lipské třídě“ sněmují zástupci celého národa německého, a slova, která zde v předpokoji sněmovny stojí napsána kolem medaillonu Scharnhorstova: „Všichni obyvatelé státu jsou rození obranci jeho“, stala se zákonem pro celou německou říš. Ale kdo zná obraty dějin!

Snad ne za rok, snad ale netušeně za málo let může z Alsas a Lotarinek stát se vlčí jáma pro slávu pruskou. Poslanci obou zemí těch sedí na pravici říšského sněmu, hned u dveří, jako by při nejprvnější příležitosti rychle chtěli zase ven.

Od dávných dob hleděli panovníci pruští předně k povzbuzení vojenského smyslu při svém lidu. Jáchim II. přikázal r. 1567 celou válku městům Berlínu a Špandavě. A „obušková bitva špandavská" zabředla do tak krásné opravdovosti, že i sám Jáchim dostal při tom pořádnou svou část. Vždy bylo Prusko válečné, ovšem že nevždy šťastné, neboť Berlín viděl také francouzské, horvatské i jiné vítězné pluky v širokých třídách svých. Každého míru užili Prusové k lepšímu ještě válečnému uspůsobení svému, nejlíp posledního míru po velkých vojnách napoleonských. „Pomník míru", vznášející se na náměstí Belle Alliance, zdá se být z vděčnosti postaven za dobu klidu, za níž Prusko sebralo nových sil a chopilo se myšlenky všeobecné hotovosti branné, po jejímž dovršení ztrnul svět překvapen.* Životním povoláním Pruska byla válka, a jest také nadál. Nejen proti Francouzi, „dem erbfeind", třeba také proti vlastním bratřím německým, třeba i proti vlastnímu lidu. Mezi četnými berlínskými pomníky veřejnými je také jeden vysoký v parku invalidův, oslavující ty vojíny, kteří proti Berlíňanům padli r. 1848 a 49; také ten se jmenuje „National-krieger-denkmal", pomník *národní*. Co žije mimo kasárny, není „národ".

Již jsem se zmínil, že převážná většina pomníků veřejných je rázu vojenského. Ty se stále ještě množí a provázejí chodce při každém kroku. Nový pomník se vznáší před Braniborskou branou, s obrovitou Viktorií na temeni, a platí poslední válce. Hned odtud vidí zrak druhou Viktorii na té bráně samé; ta vykonala ponížena již jednou cestu

* Scharnhorst myšlenku tu začal provádět 12. prosince r. 1809.

do Paříže, byla ale vítězně zase přivedena zpět. A již vidíme Rauchovu jízdeckou sochu Bedřicha Velkého. O málo kroků dále stojí Blücher, Gneisenau, Bülow, York. Naproti nim vzdvihá se hlavní stráž, sbudovaná po vzoru starořímského kastelu. A hned zas můstek přes Sprévu, na němž antikisující sochy, znázorňující život starořeckého vojína — proto také tu vidíme z kararského mramoru těla nahá, daleko svítící, jež mostu opatřila posměšný název „pont des sansculottes". Ovšem jsou sochy ty jen allegorií, mající mluvit k vojínu modernímu. Za mostem na předhradí nalezá se již zase velká socha jízdecká Bedřicha Viléma III. a za hradem hned také krásná socha Schlueterova, jízdně obrazící Bedřicha Viléma, „velkého kurfirsta". V objemu několika set kroků celá setnina velkých vojenských soch! A jinde se to kupí opět tak. Na Vilémském náměstí je hned soch šest: Schwerina, Seydlitze, Ziethena, Keitha, Leopolda Desavského, Winterfeldta — vojevůdců ve válkách slezských. Další pomníky jsou na Kreutzbergu, dole v pláni pod ním, na různých hřbitovech, skoro všude.

Lid je slávou poslední války podnes opojen. V hostincích mluví se o ní alespoň u každého druhého stolu. Vykonán čin tak velký, že vše, co dokázáno kdy před tím, vidí se býti Němcům až malicherné. Proto také i letošní oslava velkého Cheruska Hermanna uplynula bez zvláštního nadšení: vždyť byl Hermann přec také jednou poražen, od Germanica na Vezeře, a Moltke ještě nikdy, co je Hermann proti Moltkovi! Moltke a Bismark! Podobizna Bismarkova je všude, i na školských předmětech, a obyčejně s podpisem „miláček lidu". Lid teď pranic nebručí na daně, jež pohlcuje vojsko, on miluje a obdivuje se svému vojsku jako slabá matka hezkému dítěti. Již před tím ho ovšem bavívaly lesklé evoluce vojenské, cvičby a parády — „det kost' uns unser jutes stuekk jeld," říkával, „det muss man mitmachen; denn es ist det einzige, wat wir davor haben." Teď už neříká praničeho, přerazit se může, když někde

spustí vojenská píšťala (ta píská podnes tutéž notu, kterou pískala roku 1866 u nás). A když kolem něho ženou se vzpřímené řady vojínů se svými ostrými pohyby, jako by ruka a noha byly ocelovými pery, jedna — dvě, cvak — cvak, cvaká to také jemu ve všech oudech a ruka noha mimovolně jdou „jedna — dvě". „Sláva" je každému stáří stejně opojna. Malý hoch jde ze školy a jeho hlava se pyšní čapkou vojenského střihu. Starý lahůdkář vykládá za krámské sklo sulcované ukázky svého umění a na zelenou ozdobu jich nebeře nic, než vavřín, svitý do věnce. Ale voják se dle toho chová, cítí, že zraky na něm spočívají s pýchou. Generál má prsa řády pokrytá a obzírá u nároží lid, jako by stál na Olympu. Mladounký, červenolící kadetek stojí pod Lípami před některým z četných těch krámů, kde je vyloženo na sta řádů, zlatých a stříbrných a drahokamy posetých, hvězd a křížů, lvíčků a orlů, a hlava jeho se snivě níží a zrak zabodává se do budoucnosti. Viděl ve „maršálském sále" kadetního domu kord Napoleonovi u Waterloo odňatý, Blücherem vojenské mládeži pruské darovaný — bůh ví, jaké má ten kadetek sny!

Jak je teď zde Francouzům, lze sobě pomysliti. Bylo jim tu druhdy dobře za Bedřicha Velkého, také dřív, když se sem utíkali co protestanti a z holého písku vykouzlovali zelené kolonie, jako na př. Moabit („la terre moab — terre maudite"). Dnes je jim celé Prusko asi „zemí prokletou" — terre maudite. V Berlíně drží se v pozadí, chodí do „francouzského chrámu" a sbírají zde na svatého otce.

A jak je teď zde Rakušanům? Nemožno to tak snadno říci, poněvadž jsou Rakušané, jak známo, velmi rozdílných druhů. Poslouchal jsem v hostinci, jak se u stolu několik Prušáků bavilo s dvěma Vídeňáky. Neznali se.

„Jste ze Sas, nebo z Bavor?" ptal se náhle Prušák.

„Verzeihen Sie, wir sind Oesterreicher," odvětil Vídeňák ostýchavě. Verzeihen Sie! Velkomyslný Prušák bavil se s nimi dál, podobalo se, že jim odpustil.

III.

„Světovým městem“ se nazývá Berlín teď. Je jím také, ale jinak než jiná města světová, je jím náhle nabytou váhou svou politickou, jež zraky světa připnula ku Sprévě. Hlavního příznaku světových měst nemá, v Berlíně nevíří ona směs různých národností, která často na jediném bodu města náhle obrazí východ i západ, starý a nový svět, nivellující civilisaci a různou národní původnost — mikrokosmos. Berlín je tak zvláštního *pruského* rázu, v lidu, v jeho řeči, v životních jeho zjevech, že vše nepruské zde naprosto mizí. Ani tak nevynikne zde živel cizí, jak vyniká červený jednotlivý bod v tmavozeleném heliotropu. Berlíňan se ještě cizincům, jich řeči a kroji, posmívá — to je charakteristické dost!

Opakuju: není to zvláštní německý, je to zvláštní pruský ráz. Zcela různé národnosti, každá v míře značné, přispěly k základu, slovanská, francouzská, německá, ale amalgam je úplný. Písková půda k práci nutila, železná vláda práci kupila, práce způsobila klidnou rozvahu, *opravdovost*. Národní píseň slovanská dávno odtud odvanula, od té doby nezazněla v písčitém tom kraji vůbec žádná píseň národní, zde lid si nezpívá. Berlíňané prosluli ovšem alespoň něčím živějším, jakýmsi ostrým vtipem společenským, také ten je ale jen novým důkazem oné střízlivé opravdovosti, konsekvence zcela psychologická. Jeť to vtip strojený, jaký se rodí vždy, když není vroucího, teplého humóru, Berlín dal německému světu svůj calembourg, hříčku slovní, slovo do vtipu vykroucené. Je známo, že Berlíňan podnes stůně manií být stále vtipným, zvlášť proti cizincům chce se vždy zaskvít co duchaplný, také ale z domácí své jakékoli zábavy má teprv pak radost, když si ji rozřezal a rozebral satyrou. Dříve se alespoň satyra ta zanášela ještě s věcmi sociálními, tím měla ještě trochu živé krve a masa, „ekkensteher Nante“ měl zvláštní váhu svou, ale Nante dnes už

vtipů nedělá, satyra se zanáší jen a jen s věcmi politickými, je chladná, nudná. Připomíná nám smutné labutě krášlící hladinu Sprévy a mající vesměs zlámaná křídla.

S tím Nantem zopravdovělo vše. „Není nikde národní nějaká slavnost, při níž by se mohl studovat lid?“ — „Právě nyní není, ale i kdyby byla, viděl byste tuze málo. Veselost z ní naprosto vymizela, a zazní-li smích, je strojený.“ — „Začalo to trochu,“ praví jiný, „když zaběhly sem železnice a s nimi bavorské pivo. Berlínský weissbier činil piják konservativními, čím více ho pili, tím tišší byli, bavorské nás trochu oživilo. Ale politický proud udusil nyní zas všechnu hravost a lehkost, jsme opět opravdovi zcela.“

Sama mluva berlínská je naprosto jednotvárná, nepříjemná, tvrdá, kolem uší to jen haraší a chraptí, vrže a skřípe. Verš:

Was Frankreich liederlich durch gleissnereien dudelt,
das spricht ein deutscher mund recht majestaetisch aus,

je „von Johann Moritz Friedrichen“ napsán už roku 1652, čtyry léta po ukončení třicetileté války, ne teď.

Berlín je velké město, je bohaté město a počet jeho obyvatelstva doběhne brzy na plný milion. Rozumí se tedy, že jím život proudit musí. Ale život není rozestřena všude; v hlavních třídách, zvláště na křižovatkách jich, jsou proudy a víry, jinde zas je klid, někde maloměstský, někde aristokratický. Projděm se trochu nejživějšími ulicemi, hleďme do krámů, na vozy a na lidi, co kde berlínsky zvláštního.

Vozů se drkotá nesmírná síla. Na šest tisíc drožek má Berlín, ne právě pěkných, také nikoli rychlých; kočí vsednem-li, bude žádat jen dle předepsané taxy, ale chcem-li dříve dojet než by došel pěšák, musíme sami slíbit něco víc. Na omnibusech vidíme až číslo „10.000,“ ale to je asi

číslo všech veřejných povozů dohromady a omnibusy začínají číslovat někde od devíti tisíc. Obecenstvo jich užívá pilně. Kolébají se těžce kolem, vnitřek je naplněn a na střeše sedí často celá stráž vojenská i s puškami — mají k vykázané strážnici daleko a desátník je komandoval na střechu omnibusu. Malé vozíky jednospřežné, s medvídkem co znakem na sobě, prohánějí se jako mušky sem tam, jsou to vozíky obce. Ještě drobnější vozíky, někdy tažené jen člověkem, rozvážejí sodovou vodu; majitel zastaví kdekoli na ulici, krám je hotov a pyšní se nápisem „trinkhalle“. Rychle drnčí kolem vůz poštovní; na voze se nalézá hned kancelář, oknem vidíme do vnitř, jak tam ouřadník již mezi jízdou listy pořádá. Jiný tu jede vůz, trochu ošumělý, formou jako bedna — nápis „finanzministerium“. A vůz nákladní za vozem a samý název: „pivovar“ tam a tam — „továrna na kornouty“ — „továrna na led“ — „parní prádlo“ — „kox, rašelina, uhlí František L.“ — čtyrkolé, dvouspřežné reklamy.

Mezi harašení vozů zní stálé bouchání prken, jakoby dřevem o dřevo bubnoval. To nám prozrazuje pověstnou berlínskou „gosse“. Svrchní to část kanalisace berlínské, stoka se špinavou, smrdutou vodou, běžící mezi jízdní cestou a chodníkem jako příkop u silnice. Kde se spojuje přes cestu, jsou položena prkna a pod každým povozem si prkna poskočí a zabubnují. Takto je stoka odkryta, ošklivá. „Rozený Berlíňák,“ praví Graf, „musí být velký milovník přírodních výskumů, nikdy nezakryje těchto stok, aby viděl a cítil, co v nich leží a plave.“ Každý okamžik vidíš, jak se dítě v té špíně brouzdá, a k ránu se v ní najde celá sbírka dorostlých „zbloudilých“. — Takto jsou ulice čisty, zametají je takovými smetáky, jakých u nás se užívá v domácnosti, jen že ovšem na příčné násadce je tvrdší smeták než štětinový.

Krámy jsou arciť různy, od specialisty cidiče bot, který se postaví se skřínkou a dvěma kartáči na roh, až

do specialisty, který prodává jen šperky perlové, nebo jiného, který prodává jen hedvábné župany dámské. Síla krámů, zvláště „pod Lípami“, má nápisy ruské. Síla krámů je tabáčnických, a to velmi bohatých. Zde je „haarkuenstler“, muž, který z vlasů skládá obrazy. Vedle je titěrkář, prodávající ozdobné hračky z tenounkého železného drátu — „fer de Berlin“. Dále se prodává „české peří“. Pak přijde „milch- und sahnebureau“, pak „rindfleischbureau“. Pak ovocnář, jenž ve výloze má z ovoce svity obrovské — bálové kytky pro dámy. Za tím je nadpis: „Ústav pro křísení zdánlivě mrtvých“. Zase krám sklepní, jehož tabulka oznamuje, že tu lze dostati „pivo, mlíko, mandl pro pradleny a postel pro jednoho noclehaře.“ A zase krám, kde se sázejí pijavky, baňky, dávají klystýry, pouští žilou — jako v Neapoli. Na krámských dveřích jsou zvenčí dole přibity malé plechové tabulky s nápisem „mitglied des vereins gegen verarmung und bettelei“, tedy: zde se nežebře. U nároží jsou za chodníkem do ulice vraženy dřevěné sloupy, na nichž denní oznamy divadel, zábav, všeho, tak zvané „sloupy Litfassovy“, přenešené sem z Paříže. To vše je různost velkoměstská, ale rozhodně maloměstské jsou trhy na potraviny. Velký Berlín nemá podnes krytých a čistých tržišť! Do cihel upravené máslo, vany s ukrutným množstvím ouhořů, masné stánky, chleby napečené do dlouhých pišKotů, vše stojí a válí se pod širým nebem, a připomíná nám naše pověstné trhy pražské s těmi zelenými podsvinčaty na ošatkách a drůbežními střevy vyvrženými prostě vedle na kanál.

Středem města je široká třída „pod Lípami“. Zde byl vysekán bývalý les správský, lípy tu vysázeny čtyrmi řadami a v pravo v levo za nimi je silnice, pak chodník, pak paláce a hôtely, jeden větší a bohatší než druhý. Jediná třida, která připomíná pařížské boulevardy, ale je jen asi čtvrthodinku dlouhá. Zde je život nejpestřejší,

a tam, kde ji přesekává hodinu dlouhá třída Friedrichova, je někdy chumelenice o život. Zde stojící „schutzmann“ — vždy zdvořilý a úslužný — má nejvíc dotazů co zodpovídat a nejvíc nehod co napravovat. Zde je také extrém vedle extrému, největší bohatství náhle vedle nejnažší chudoby. Prodavači novin tu překážejí při každém kroku, kluci kytkáři vřeští, baby preclikářky kvičí. Pohodlní páni sedí na výstupcích před kavárnami a hned vedle choulí se ku zdi vyhladovělá, hadrovitá žebračka s polomrtvým dítětem. „Lionové“ se procházejí s bičíky v ruce a s buldogy vedle sebe (buldog je teď v Berlíně psem módním, také známka rvavosti). Dámy, skoro všechny v nevkusných, třeba by drahých toiletách, musí se každý okamžik zastavit, aby se sprostily někoho, kdo jim vstoupil na vlečku. Zde je v poledne, když u hlavní stráže hraje vojenská hudba, živěji než v oulu, a na večer nejdéle živo. Zde hlučí hlasitá řeč na všech stranách a někdy tu vynikne i hovor cizí, obyčejně pak polský.

Zde ale také se nejsnáz přesvědčíš, jak dobré je, že po Berlíně, hned v nádraží a pak po městě všude, je tolik nápisů: „před zloději mějte se na pozoru.“ Těch nápisů je tolik, že prostý Berlíňan i latinské nápisy na veřejných budovách, „Nutrimentum spiritus“, „Suum cuique“, a p. důvěrně překládá; „Vor taschendieben wird gewarnt.“ Ale těch zlodějů je ještě více než plakátů na rozích. „Bauernfaenger“, „schlepper“ je tu v tisícerých exemplářích. Není jediného cizince, aby se alespoň některý bauernfaenger o něho nepokusil. Tak znám je způsob jich: „Povedu vás, pane, tam,“ — „ukážu vám, pane, to,“ — „dřív si ale zajdem, mám hlad, sem do té hospody, jen na okamžik,“ — a v té hospodě hraje podvodná banda v karty nebo v kuželky, atd., tak známo je to vše, a přece obchod bauernfaengrův pořád jde dobře! „Konečně“, praví Berlíňan, „ať máme také něco zvláštního. Wir sind ja weltstadt!“ —

IV.

Řekl jsem již, že přirozené veselosti v lidu berlínském není. Skoro všechna místa veřejná, kde možno se pobavit pod širým nebem — na př. stinný, rozlehlý „thiergarten“ — mají ráz aristokratický. Sotva že střední třída se tam odváží, nejnižší vrstvy nemají ničeho. Leda že tyto, když je někde, obyčejně za městem, „slavnost národní“, vyjdou si tam do vůkolních hospod, bez veselosti se rozhulákají, do krvavé rvavosti se opijí. Rodiny tříd středních vycházejí si v neděli někam do písku ven, totiž k posledním výběžkům berlínským, kde malé hospůdky poskytujou jim piva, chleba a sýra, a na stěnách těch hospůdek zvenčí stojí komická slova: „Hier koennen familien warmes wasser haben und *sich selbst kochen*.“ Kávu si přinese rodina totiž s sebou.

Opilost je přední radost nejnižších vrstev berlínských, zvláště prý od poslední války řádí silně zhouba ta. V „Koenigs-Strasse“ a ulicích i uličkách sousedních, kde je hlavní proud „lidu“, potkáš na večer každý okamžik člověka se potácejícího. Zhoubná kořalka jim tísní hlavu a podráží nohy. Zhoubný nápoj ten byl sem uveden v 16. věku, dnes je hlavní útěchou chudákovou. Humoristické verše:

S rána kořalička chutná věru,
vytečně pak po obědě;
kdo si na ni zajde ku večeru,
zapomene všeho sedě;
také mnohému prý ušlechtilá
zrovna o půlnoci posloužila —

docházejí zde zcela opravdového, celodenního vtělení svého. Sklepy, likérní krámy, „destillace“ jsou na večer natlučeny, několikkrát do půlnoci se tam seperou a vyhazují — schutzman jde opatrně dál, tam by nepochodil.

Částečně přirozený to výsledek každé krvavé války, třeba by vítězné. Pravda je, že dosti mnoho se zde činí pro nápravu. Nyní se mají stát kroky rozhodné, aby lid od škodlivé kořalky byl odveden k zdravému pivu, sládkové mají být donuceni, aby vzdali se výdělků přílišných a produkt svůj prodávali laciněji.

Nesmírně různy jsou ovšem berlínské restaurace, ještě různější než samy pařižské. Totiž pivní i vinní restaurace, kavárny jsou tu velmi řídky, tak řídky, že se musí říci, že ani nejsou. Místo nich jsou „konditorie“, cukrárny, z nichž v některých je také čítárna a pak pokojík, obyčejně malý, temný a nevlídný, kde možno kouřit — kuřákům je skoro po celém severním Německu stejně zle, jsou ze společnosti jakoby vyobcováni. Nejoriginálnější hospůdky berlínské, kde se totiž pověstný „weissbier“ vyčepuje, řídnou vždy více. „Eine kuehle blonde!“ — „eine stange weisbier!“ slyší se už málo kde, pochutnává-li si ale některý berlínský copař na něm, je dojem pro cizince rozhodně komický. V hezky velkém skleněném škopíčku, když se byla pěna usadila, je žlutého moku jen na tři prsty dole a piják zdvihá nádobu oběma rukama, jakoby s namáháním. Se stravou může být spokojen každý, je daleko lepší než arci tuze špatná pověst její, hamburský vzor zde již zvítězil, masa jsou krásná, porce výdatné, ceny někde až k neuvěření mírné, chléb je obyčejně zdarma, à discretion, jako v Paříži. Za 60 až 70 krejcarů našich peněz možno zcela dobře obědvat i v mnohých restauracích pod Lípami. Ovšem bývá i v poměrně lepších hostincích stůl bez ubrusu, za to ale je sklepník, v střevíce obutý a lehce vyšlapující, hbitý a úslužný. V postrannějších ulicích jdou ceny mnohem níž, čteš: „grosser mittagstisch sammt bier — fuenf silbergroschen“ (25 kr.), nebo i jen „$2^1/_2$ sgr.“ Stěny hospod jsou často pokryty verši:

Hier verkehr',
tuechtig verzehr',
musst dich ja pflegen zu gottes ehr';
was dein magen kann vertragen,
kostet sicher nicht kopf und kragen!

a t. p.

Velkých a nákladně zřízených restaurac zahradních je síla, mnohé z nich jsou vůbec známy, jako Vauxhall Kroll's etablissement, Tivoli atd. Nejvelkolepější z nich je nyní „stadtpark", uprostřed města upravený. Rozsáhlá místnost s tisícem stolů a s arkádami dokola, v nichž opět stojí tisíc stolů. Do výše strmí košaté, temné koruny stromů, a pod nimi dole je na večer světlo jako ve dne. Sedmdesát šest tisíc plamenů plynových osvětluje prostoru. Tisíce velkých koulí, z mlíkově omženého skla, běží nad arkádami co sluneční relif. Plamenné guirlandy a hvězdy a sloupy září na všech stranách. Šumným vodopádem proráží oslňující světlo, za ním ukryté. Vysoké umělé stromy svítí skleněným zeleným listím a mají veliké, fialové, tmavočervené, světlozelené květy ze skla přidušeně barvitého, každý květ dýše vnitřní, příjemnou září. Z hlubokého keře vyniká najednou celá záplava drobounkých plamínků zlatých. Po pni starých stromů běží plamínky vzhůru do větví, větřík si jimi hraje, žene je sem tam, ohybuje, přitlačuje, zhasíná, nechává pojednou zas vyskočit, a vysoko nad našimi hlavami si hrají v temném listí modré jiskry jako létavé mušky. Je toho mnoho, příliš mnoho, zas až nuceně mnoho, ale dojem je překvapující.

Zde je pokrm a nápoj co nejvybranější. „Jídla, která nezachutnají, vezmou se nazpět," stojí na tabulkách. A sklepník sám přihlídne a vybereš-li sobě něco, v co nemá on více důvěry, řekne upřímně: „Kann Ihnen wohl nicht empfehlen." Hudba hraje stále. Jsou tu vždy kapely dvě, jedna má skladby operní, druhá taneční, sotva jedna

přestala, hned druhá začne. Mladistvé kytkářky, v ideálním národním kroji, chodí s vonnými košíčky svými od stolu k stolu. Rozsvěcovači s leskle žlutými přílbami na hlavách obcházejí a střeží život plamenů. Na širokých pískových cestách prochází se obecenstvo, elegantní důstojnictvo, hlasitě a vesele šveholící Polky.

Stadtpark má ještě jednu příjemnost. Jediné to místo, kam pověstný berlínský polosvět nemá přístupu. Dostane-li se sem nějaká dámička, za okamžik již přistoupí sklepník a presentuje jí na lesklém táci malé psaníčko. Ona rozpečetí a čte: „Račtež opustit ihned zahradu; u kasy obdržíte vstupné své nazpět.“

Takto je polosvět všude. Jeden závod oznamuje „bál s tanečnicemi nejrůznějších národností,“ jiný restaurant oznamuje, že se postaral o „zajímavou obsluhu,“ třetí hlásá: „denně bál, od pondělka čerstvé tanečnice.“ „Orfeum“ berlínské v jistém ohledu proslulo, ale těch „orfeí“ je po Berlíně mnoho. Na padesáti místech víří do rána tanec nebo se alespoň tak naznačuje, ale dcerky solidních rodin berlínských se nevytančí, do „orfeí“ otec s rodinou svou se odvážiti nesmí.

V.

Vyhledejme si některý z berlínských „tingl-tanglů.“ Hledání není namáhavé, jeť skoro v každé druhé ulici nějaký z „uměleckých“ ústavů těch a z daleka září červené sklo jich svítilen. Někdy je jich celá řada vedle sebe. Někdy se k nim vystupuje po schodech do prvního patra, někdy se k nim sestupuje jako do sklepa, v tomto případě se jim říká také „tunel“. Zaplatili jsme pět grošů vstupného a obdrželi program. Čtyřicet pět čísel na programu a pak ještě „různé zpěvy!“ — ano, zde zábava trvá do rána.

Dosti pěkná místnost, jen podlaha trochu špinavá, s lišten po stěnách někde pozlátko setřeno, na stěně nad sedadly misty kulatá velká skvrna, jako by se silně pomastěná hlava dlouho k ní tam byla tlačila, vzduch jako lihový, neprovětraný, nákyslý. Řady nepokrytých stolů, u nichž některých sedí hosté — přišli jsme trochu záhy, jde teprv na desátou. V čele sálku vyvýšené jeviště, v popředí na něm piáno. V pozadí plátěná dekorace, představující stěnu salónu, a v ní dvéře. Kolem stěny sedí as deset vyškrobených, vyfintěných dam mladých, od dvacítky trochu přes třicítku, víc přes. To jsou patrně koncertistky. Jiné vyfintěné dámy sedí u hostů nebo se procházejí mezi stoly — také koncertistky? Právě přestal potlesk a nastala pauza.

„Poroučíte?“ ptá se galonovaný sklepník.

„Láhev tivolského.“

„Pánové jsou milovníci piva?“ táže se ženský soprán jedné z procházejících se dam. „Dovolíte, abych vám byla společnicí?“ a celý oblak tylu a pentlí snesl se již na sedadlo vedle nás. „Dnes se tu pobavíte, dnes se Martha zrovna vzteká.“

„Která je Martha?“

„Ta zelená nahoře, ta hned u piána. O, Martha má humór!“ Zelená je nejdál přes třicet, hezky tělnata a hezky ošklivá — uslyšíme! Naše společnice je také již dostatečně stará, pleť její vzdor líčidlu žluta, oko mdlé. Vzala naši láhev a ochotně nám nalívá.

„Chcete sobě také nalít?“

„Mám žízeň, pravda, ale prosím o limonádu. Franc, těm pánům lahev limonade gazeuse!“

„Hned, slečno Mary!“

V tom zadrnkal bledý, černě oblečený mladík na piáno. Jedna z koncertistek, velká a kostnatá, povstala, uklonila se, usmála se a začla silným mezzosopránem. Dámy společnice dole usedly a utichly, hosté částečně také. Koncer-

tistka zpívá anglicky. Sbíráme ves svůj um anglický, ale nerozumíme ničemu než refrainu: „Every woman — every woman“ — tedy kuplet o ženách. Ostatní přítomní rozumějí ještě míň, ale ku konci aplaudují přec, nejvíc dámy společnice.

„Aplaudujte přec také, pánové,“ vybízí slečna Marý.

Proč ne, snad to nic nestojí. Aplaudovaná byla zmizela za dvéře, teď zas vyšla, uklonila se a zasedla na dřívější své místo — jiného účele ty dvéře nemají.

Slečna Marý už byla se svou lahví hotova. Jen vhltla každou sklenici a hned zas si nalila. „Anynko — andílku — pojď sem!“ volá přes stoly na jinou slečnu. Anynka už je tady. Krásné, as osmnáctileté děvče. Obličejek pravidelný ovál jižní pleti, vlasy bohaté a havranní, oko černé a planoucí.

„Moje sestra,“ představuje slečna Marý. Ani stín podoby!

„Sestra?

Slečna Marý se řehtá. „Sedni si, andílku! Ta je krásna, co? Franc, dvě lahve limonade gazeuse pro ty pány!“ velí samozvaná naše hospodyně.

Čím dýl se na Anynku díváme, tím krásnější se nám zdá. Ale strašně hloupa je ta Anynka. Její úsměv je bez významu, její oko neví, kam by hledělo, k otázkám odpovídá jen vždy jediným slovem, a ani toho skoro nedořekne. Ruce její jsou hruby, zpracovány — včera nejspíš ještě služka, dnes slečna společnice, krásná dekorace tyngl-tanglu. Snad to bude její štěstí, ale spíš ne.

„Mám hlad, pánové, smím si dat ouhoře?“

„Až podle toho, mnoho-li stojí. Jídelní lístek!“

Slečna Marý vyvaluje oči.

„Nu, dejte třeba.“

„Dvakrát ouhoře a ještě limonádu,“ velí slečna Marý. Snad o to nestojí, ale slečny společnice nemají v tyngltanglech jiného úkolu, než aby co možná mnoho jedly a

pily ve prospěch pana hospodského. Pozorujem, že od vedlejších stolů jednotliví mužští se po nás ohlížejí a nám se smějí.

Opět ticho. Piano hraje delší preludium. Teď vystoupla ze dveří slečna Martha, ale převlečena v mužské rokoko. Je nesmírně feš, do opravdy rozpustilá — ale bez humóru. Ve všem unavenost, smutná strojenost. Po jejím německém kupletu o příhodách mladého šviháka nesmírný aplaus, načež opakování poslední sloky.

Ouhoř mezitím zmizel. Slečna Marý hladí Anynku po vlasech a zas nám ji chválí, jak je krásna. „Franc, dvě limonády! A cigaretty!“ končí svou chvalořeč.

„Franc, už nic!“

Slečna Marý se zarazila. „Proč už nic?“

„Proto že nechcem. — Ostatně,“ dodáváme dobrácky, jakoby na vysvětlení, „my už hned půjdem.“

„No když nechcete, pijte si sami. Pojď, Anynko.“

„Adieu, andilkové!“

Piano bubnuje, jako by se splašit chtělo. Koncertistky sestupují všechny s jeviště dolů a ze dveří vyletí dvě tanečnice, bachantky. Obě jsou vychrtlé, staré. Šatičky mají věnčeny vinným listím, v levici drží ověnčenou hůlku, v pravici šampaňskou sklenici. Skáčou po malém jevišti, točí se kolem sebe, neumějí ničeho a jsou beze všeho půvabu. Aplaus.

Následuje kontraaltistka ohromného hlasu, hosté zpívají refrain její basem s sebou. Po ní blondýnka kupletistka, příjemná, v sněhobílých šatech, se zlatým křížkem na krku. Netřeba teprv zvláště podotknout, že ani jedna zde neumí zpívat. A teď vystupuje zase slečna Martha. Je zas oblečena v prvější svůj zelený šat damský.

Slečna Marý se byla mezi tím opět k nám přiblížila.

„Náš pianista je zrovna po nemoci. Neráčili byste mu poslat sklenici portského vina? — já mu to slíbila.“

„Ne! Pst! Chcem slyšet!“

Slečna Martha zpívá první sloku nějaké cituplné písně. Ale zpívá ji divně. Pořád hledí s jeviště dolů k nejbližšímu stolu. Láskyplný pohled to právě není.

Začíná druhou sloku, po čtvrtém taktu náhle zarazí. Předstoupí až ku kraji a rozkřikne se: „To je nějaký způsob? Dělat posuňky po mně? To jste vzdělaný pán?“

„Zpívejte si svou píseň! Co je vám po mně!“ volá z dola veselý mladý hlas.

„Hetz! hetz!“ pokřikuje se ode všech stolů.

„Ani taktu nezpívam, dokud ten člověk zde sedí!“ volá slečna Martha, v níž se zlost již rozvařila, ke dveřům, mezi něž domácí paní od kasy přistoupla. „To je holomek, to je halama — “.

Mladík byl vyběhl již ven.

„Pojďme!“

Slečna Marý, když jsme kráčeli kolem ní, obrátila se k nám zády.

Venku jsme slyšeli, jak mluvila domácí paní s mladíkem. „Slečna Martha je umělkyně — umělkyně si nenechá pranic líbit!“

DVĚ HANZOVNÍ MĚSTA

1875.

Přes dvě města jde proud českých vystěhovalců do Ameriky: Brémy a Hamburk. Zde neb onde stojí naposled noha vystěhovalcova na půdě evropské, krok na můstek, deset kroků přes můstek na loď, kotvice zaskřípou — s bohem! Ohlédne se vystěhovalec ještě? Rozhlédnul se poněkud lip po posledním místě evropském? Obyčejně neměl ani času k rozhlédnutí se, z nutné spořivosti přibyl sem snad teprv včera, den před odjezdem. Také nemá ani chutě ani smyslu pro to. Jeho myšlenky jsou upnuty již tam za okeán, promluví-li slovo, mluví jen o Americe, s Evropou rozloučil se již na českých hranicích, pak jel pořád již cizinou, co mu po ní!

A přec stojí Brémy i Hamburk v skutku za podívání! Pyšná, bohatá města, hrdé, staré republiky. Zbytky bývalé Hanzy mocné, která ovládala celou severní Evropu, ale jak velkolepé zbytky! Na osmdesát měst čítala ta Hanza, založená Slovany na ochranu obchodu v nejkrutších dobách středověkých, a mimo marastický, přece však jestě volný Lubek zbyla ze všech osmdesáti jen města dvě, ale jsou to podnes mohútné hradby volného obchodu, velké jeho tepny, jimiž se prohání po Evropě zboží za milliardy a milliardy. Projděm se jich ulicemi a prohlídněm si jich lidi. Začnem s králem všech evropských kontinentálních měst obchodních, jímž je Hamburk, přesunem se pak přes rozlehlou glinskou či luneburskou step a navštívíme přívětivé Brémy.

I.

Hamburk.

Jedem z nádraží do města a hledíme oknem do mihavých ulic. Co to? V levo ulice sice za ulicí, všechny leží

směrem jihozápadním, ale skoro všechny bez dláždění, pouhé propasti, do nichž třípatrové domy zapadají nahle jakoby pětipatrové, propasti naplněné vodou a všude po té vodě ploché pramice a z pramic houpají se těžké baliky k otvorům v šedivé zdi, ba až ku střeše — a zase most, zase voda, domy, voda — mimovolně si zašeptneš: Benátky na severu! Název ten se přikládá sice vždy Štokholmu, ale Hamburk má také na něj právo. Jeho četné průplavy či „fleety" prorývají starou část města právě tak jako laguna benátská, tam i zde můžeš na každé místo jakž po zemi tak po vodě, ale jaký rozdíl tam i zde! Dole na jaderském moři laguna slaná a zde fleet sladký, tam samý palác z drahého mramoru, zde samé obchodní domy z „mramoru severního", z cihel, tam Benátky mrtvé, zde Benátky živé!

A také Hamburk je ve svém způsobě krásný. Vyběhněm na „Stintfang", pahrbek poblíž u Labe. Jaké to rozkošné, obrovité panorama! Labe je tu na míli široké a tvoří archipel nesčíslných ostrovů. Za ním v dálce modravý pás nízkých pahorků, před nimi zelené luhy, červenavá města, továrny, kolísavé větrné mlýny. Zrovna pod námi několik tisíc lodí a lodiček, od nejmohútnějších velikánů mořských až do škořápky jen co mihavý bod velké, les komínů a stožárů, jímž zrak nepronikne, síť lanoví a flag, že nebe jí prokmitává jen jako drobounká modrá tkanina. Před námi rudé a šedé střechy velikého města, v divných vlnách se dmoucí; někdy vidíme střechu jen zcela plochou, jako bychom se nalezali zcela na jihu, někdy, ale zřídka jen, zavadí zrak o vysokou věž kostelní. Za námi hemživé předměstí St. Pauli, pak ihned jiné velké město, tichá Altona, a zas Odense, kde leží Klopstock, a dále, již pořád na půdě holštýnské, sad a villa, villa a sad až do nedohledna. Vidíme luhem se prodírati kouřící vlak, zrak překmitne se dále a zas tu běží dlouhý vlak k městu, oko se vrací k přístavům a k tisícům korábů, zvonky

dole znějí, parníky se křižují, zdá se ti, že oblaky hluku se vznášejí vzhůru — ano, člověk cítí, že zde sobě podávají ruce končiny všeho světa! Zahloubáváme se do velkolepého dojmu života, a nad námi krouží větrný mlýn a obrovité lopatky jeho pohybují se, strašidelně němě a tiše, jako by to byl sám klidně kroužící čas, stojící nad životem. —

Hamburk ovládá řeky dvě. Předně Labe, zde tak mohutné, že nese i nejhlubší lodě — to dodává Hamburku velikosti; pak z Holštýnska od severu přicházející Alsteru — ta mu dodává krásy. Alstera je svěží, čistá řeka a tvoří tu dvě jezera, větší „Aussen-Alster" a menší „Binnen-Alster" či „Alsterbassin". Větší jezero, krásně vroubené sady a bohatými villami, je za městem, menší, jen valem a mostem od většího oddělené, je již v městě samém. Je-li Labe se svými přístavy silným srdcem města, je menší jezero jeho diadémem. Málo které město má cos podobně krásného, jako je zde to svěží zrcadlo vodní. Zeleným pruhem je uzavřeno k jedné straně, na povrchu jeho kmitají se salonní parníčky, baví se četné jolly, plovou hejna bílých labutí, a po roztřesené vodě plazí se obrazy krásných budov. Na tři strany je bassin vroubeň nábřežím, východně nazvaným Alsterdamm, jižně Alter Jungfernstieg, na západ Neuer Jungfernstieg. Zde všude jsou pěkná stromořadí a za těmi pnou se vysoké, co nejelegantněji zřízené hôtely a síla krásných paláců. Nadhera a bohatost těchto paláců neboli, nejsou to paláce zděděné v lenosti, vystavené z roboty ušlapaného lidu, pomníky dob hnusných, jsou to byty pracovitého občana republikána, jenž se vzmohl sám ze sebe.

Kolem bassinu je sídlo a procházka elegance, v Starém městě je sídlo komptoirů a práce duševní, dole u přístavu je sídlo hmotné práce. Jen kolem bassinu ale dbáno architektury vybranější, dále do vnitř města spatřil jsem sotva tři budovy soukromé, na nichž zářilo umění. V Ham-

burku se staví mnoho a pořád, ale pořád se nestaví pěkně. Nejvlastnější a nejstarší sloh hamburský je sloh tesařský, „riegelbau“. Zvláště u přístavu a na Sandthorquai lze jej ještě sledovat, jinde po velkém požáru r. 1842 ustoupil slohům zdivým. Slohem tesařským staví se dům velmi rychle. Postaví se několikapatrová kostra z trámů a příček, tak že každé vyšší patro vykládá se ven přes nižší, a mezery vyplní se cihlami, ale ne jimi plýtvat! jen nechat hezky mnoho otvorů pro okna, raději víc oken než cihel! A pak nejspíš stavitel nový dům poprosí, aby laskavě zůstal stát. Nováček je rád, že přišel na svět a dá si říci. Trochu se ovšem zkřiví, zbortí, mrzákem je každý, ale soused je zrovna takový a jeden podporuje druhého. Vesele se to bydlí v tom větrnatém domě, čím výš, tím veseleji, nejveseleji zcela nahoře, kudy prokukuje do ulice jen na loket široký pruh modrého nebe a kde soused protějšímu sousedu může oknem zcela pohodlně podat ruku. Mohl bys myslit, že ulice jsou proto tak úzky, kdyby jedna strana ulice padla, aby ji druhá zadržela, ale příčina je jiná; uvnitř města se strašně spoří s místem. Všude je pod přízemím ještě sklepní byt, obyčejně se do něho sestupuje po schůdcích hned s ulice a přečasto je v něm restaurace. Zle je, když se fleety, za odboje místo vodou jen bahnem se lesknoucí (příboj a odboj je zde, dvacet mil od moře, ještě zcela pravidelný), naplní příbojem bouřným. Z Cuxhafenu přijde, šest hodin před bouřnými vlnami, zpráva o nich, obyvatelé musí ze sklepních bytů rychle ven. Byty se naplní bahnem a vodou, bahno se pak vyklidí a zas se tam bydlí.

Hamburk je pln životní síly, proto se také stále mění. Starých historických památek, památných dřevních budov bys tu marně hledal. Veřejných pomníků jest vůbec tak málo, že se může skoro říci: nejsou žádné. Jen že sobě chudým pomníkem ze železné litiny zrovna tak ještě vzpomněli na holštýnského hraběte Adolfa IV., zakladatele

jich republiky, a že, když slavnost Schillerova opíjela celé Německo, také oni v nevysvětlitelném jakémsi návalu dali si z bronzu ulít a postavit jeho poprsí. Mají také městskou „kunsthalle“, ale právě zde, kde miliony se střech kapou, je v celé té „kunsthalle“ věcí řekněm nejvýš as 50.000 zlatých v ceně. Co se nedá počítat a prodat, jíst a pít, pro to nemají Hamburčané mnoho smyslu. I na školství obětují strašně málo, školné je následkem toho tak vysoké, že jen zámožní rodičové smějí na to pomyslit vychovat děti své v jich rodišti. Tím méně arci se pak dbá umění všeho druhu. Že Klopstock zde žil, že Lessing zde svou dramaturgii psal, Hamburku se to tknulo málo. Klassikové Goethe a Schiller, Wieland a Herder, a t. d. jsou jen k tomu, aby se jich jmena dala nádherným a velkým korábům „der Hamburg - amerikanischen - packetfahrt - aktien-gesellschaft“; jako Brémy mají v Bremerhafenu „nábřeží ptáků“, nazvané dle jmen korábů německého Lloydu, mohl by Hamburk na západním konci svého přístavu míti „nábřeží klassiků“. Takto je básník individuum ve světě naprosto zbytečné, jehož třeba sobě všímnout nanejvýš tenkráte, když má náhodou jedovatý jazyk — vzpomeňme sobě jen na poměr mezi millionářem Šalomounem Heinem a básníkem Jindřichem Heinem! Nač kazí blouzniví lidé papír básněmi, plátno malbami a kámen otloukáním! Stokrát líp se přec hodí papír na kupecké nóty, plátno na balíky zboží a mramor na pěkné schody ku komptoiru.

Obchod, ano obchod! Pařížská bursa je krásnější, berlínská nádhernější, ale hamburská je také velkolepa. Její rozlehlý vnitřek má svůj ráz. Zde slídí oko marně po navyklých „šrancích“, neboť zde je obchod s cennými papíry jen vedlejší, vytlačený také za postranní pilíře sálu. Zde panuje zboží, káva, cukr, víno, obilí, barviva, kůže, líh, a černě označené čtverhrany v kamenné podlaze sálu ukazují, kde se denně od čtvrt na druhou do čtvrt na třetí

obchází s kávou, kde s líhem atd. Nahoře u galerie jsou dvoje ciferníky, jeden ukazuje čas, druhý směr větrů, důležitý pro příchod plachetných lodí s očekávaným jich nákladem. Zboží za 600 mill. tolarů projde Hamburkem ročně (anglický obchod se severní Evropou jde zcela přes Hamburk), na 6000 korábů přijde za rok sem a z těch náleží každý dvanáctý některému Hamburčanu. Koráb přirazí, parou hnaný jeřáb vyhodí zboží z něho a to se buď hned u přístavu dá do železničních vagónů nebo jde do skladišť rozlehlých jako chrám. Jak naivní je německý básník F. Jacobs, když praví:

Golden war das geschlecht der sterblichen, als sie den Pontos, schaudernd, wie Aïdes reich, ferner vom ufer noch sahn!

Jen pomocí moře je lidstvo „golden" a kdyby „F. Jacobs" byl býval zapsanou hamburskou firmou, nebyl by tak psal.

Lze sobě myslet, že je ulice hamburská velmi živa. Abych dal čtenáři blízký příklad, beru Vídeň. Vídeň je značně, je třikrát tak velká jako Hamburk, ale Hamburk je nepoměrně živější než Vídeň. A to stejně skoro živý ve všech částech svých, vyjma široké předměstí sv. Jiří, kde z velkých dřevěných ohrad zazní leda bouchnutí prkna nebo z naplněných skladišť harašení jeřábních řetězů. U Alsterbassinu drnčí kočáry, procházejí se volně cizinci a hamburské dámy. Před nábřežními hôtely stojí s košíčky svými kytkářky Vierlandčanky v malebném národním kroji: krátké, pestré sukni, černém, bohatě stříbrem vyšívaném živůtku, bílých rukávech a se žlutým slaměným kloboukem na hlavě, majícím formu obrácené mísy. Pěkně to sluší těm žabám, jen že nejsou všechny hezky, také ne mlady, a taková šedesátiletá žába že nebývá každému příjemna. Když se přiblížila hodina, kdy se chodí do komptoirů nebo z nich, oživí se nábřeží náhle samými spěchajícími postavami. Vedlejší ulice, jdoucí dolů

k Labi a všelijak se křižující, jsou stále stejně živy. Služky přecházejí s košíčky, přes temeno hlavy jim sedí úzký bílý čepeček krajkový, jako hřebínek na kuří hlavě. Nosičky zelenin mají na hlavách klobouky a na ramenou přes znak dřevěné jho, s jehož konců splývají provazy s košíky. Zahálející námořník landá se ulicí s rukama v kapse, obnažený krk jeho je jako opálený kůl, ale široký bílý krejzlík se mu rozkládá po ramenou jako padlý sníh. Mlíkař popohání koníka a od domu k domu vede svůj červeně natřený vůz, na němž se houpají červené kbelíky a v těch se na bělostném mlíce zas houpe červená kruhová placka dřevěná, která konstantnějším pohybem svým paralysuje pohyb kbelíku a tím zabraňuje vystříkování mléka. Rybářka nese v koši nějaké šedivé hlíněné nudle — ouhoře to, potřené hlínou, aby se jich ruka líp chopiti mohla. Veřejný posluha chvátá rychlým krokem, ale zde, v republice, není tvým posluhou, je tvým pomocníkem, „hilfsmann“ stojí na čepici jeho. Uprostřed náměstíčka stojí as osm muzikantů, troubí a pískají všem domům najednou. Malé děti na ně zevlují a drží se za ruku své chůvy, tlusté mouřeninky, která tu stojí s otevřenou hubou. S ulice i pod ulici sváději restaurace — „fruehstuekkslokal,“ „destillation“ (kořalna), „bierkeller,“ „weinkeller,“ „austernkeller,“ „kruegerei,“ „apotheke fuer gesunde,“ v každém druhém domě je hostinec, na jejich firmách jsou namalovány flagy všech národů a také nápisy v dvaceti řečech. Hamburčan jí a pije pětkrát za den, on jí a pije vlastně pořád, a to tuze dobře. Zaběhne do hostince a již je zase venku; proto také nejsou v hostincích nikde do stěn natlučené hřebíky pro svléknutý kabát nebo smeknutý klobouk, leda do veřeje že je jednotlivý hřebík zaražen. Výborně jedí, pravím, nikde jsem neviděl tak krásná masa jako zde. Zde také služka na suchý chleb se ani nepodívá, svatčí — ovšem ještě mimo pravidelnou snídani, oběd a večeři — alespoň

třikrát denně, a když dostane svůj „rundstuekk," do kruhu rozříznutou housku, je houska potřena čerstvým máslem a na másle leží šunka nebo studený rostbeef. „Nobis bene, nemini male" (nám dobře, nikomu zle) stojí na západní bráně hamburské, tak zvaném „Nobisthoru," a Hamburčan se dle toho řídí, alespoň v jídle.

Čím blíže k přístavu, tím pestřejší život. Krámy přibírají na sebe ráz pro nás cizí. Ovocnář vykládá španělské melouny, portugalská jablka a brasilianské ořechy. Vedle něho je obchod s psy. Hned vedle obchod s holuby.* Dále se oznamuje „blockverfertiger", který shotovuje a okovává obrovité ty špalky pro nábřeží, k nimž se přibylé lodě těžkými řetězy připevňují. Několik těch drobotin stojí před domem, nejspíš k libovolnému potěžkání. Za ním je „Ships-Chandler", a ten má vše možné, čeho loď a lodník potřebují, i kanóny. Pak čtem „obchod s lidskými vlasy", a hrůza, hned naproti „volksschlachterei", tedy „jatky lidu"! Kolem nás hlučí všechny jazyky světa a nad hlavami nám krákorají papoušci a prapodivné cizinské ptactvo, visící před okny.

Nejživěji je ale na předměstí St. Pauli. Zde se baví „menší občan" a pak námořník. Zde je divadlo „Damm's Tivoli", před nímž v zahradě stojí velké dřevěné a pomalované karikatury lidské, že prý pro zábavu, a v němž hraje se divadlo a zpívají se operety, mezi čímž kolem stolů sedící obecenstvo zcela klidně vrže po talířích a volá po pivě. Ale přece se tu ještě dbá nějakých způsobů — „je zapovězeno vystupovati na židle a na stoly", stojí na plakátech. Zde v St. Pauli jsou po ulici, jakoby k věčnému jarmarku, rozestaveny boudy se vším možným, divadla s kašpárkem a králíkem, houfy jižního ovoce, zde zpívá na ulici zpěvák a prohání se pod plátěnou střechou kejklíř

* V Hamburku je čilý obchod se zvěřenou cizinskou. Hagenbeckova velká „handelsmenagerie" je stále bohatší než mnohá velká zoologická zahrada.

na koni. Zde jsou tančírny námořníků, kamž má každá dáma volný vstup, vyjma gardedámy. Zde jsou světoznámé hamburské „tyngl-tangle“, zesprostačtělé to „cafés-chantants“, kde je třeba deset frivolních kupletních zpěvaček, dcerek desíti různých národů.

Povaha Hamburčana je chvilkami až jižně živá. Řeč se nevleče, posunek ji provázející je hybný. Podívejte se jen na hamburské sirky! Jsou jako francouzské humpolácké, ale také tak dlouhé. Sirka musí dlouho hořet, nežli Hamburčan vzpomene si pro řeč, že sobě chtěl doutník zapálit. Také v kostky si tu rádi zahrají. Krátce před bursou ještě si zaběhne bursián vedle do Zinggovy výtečné restaurace. Honem ještě několikátou snídani, honem ještě několikrát kostky do koflíku!

Nemožno o Hamburku skončit a ani nezmínit se o něčem taktéž světoznámém, o vlastní hamburské prostituci. Je velká. Největší je ovšem venku tedy v St. Pauli, k vůli námořníkům, ale také v nejelegantnějších částech města, hned vedle nejsolidnějších míst, jsou jí věnovány celé ulice. V ulici takové nesmí na večer hořet plyn. Za to je vnitřek přízemních bytů slabě osvětlen a v okně leží poloobnažená kráska po délce jako odaliska na otomaně, a usmívá se. Pozorovateli je, jako by byl ve velkém akváriu, sám je ve tmě, ale sklem hledí na osvětlené tvory, bůh ví odkud zevšad sem zavežené. Co je tu těch tvorů nebohých! A co z těchto hamburských ulic zaštkalo již bolestných výkřiků, že až svět jimi trnul!

II.

Přes glinskou step.

„Leží tu před bohem v prázdnotě své jako prázdná pěst žebrákova.“ — Glinská step má zcela jiný ráz než travnatá step ukrajinská, zcela jiný než pusta uherská a zcela

jiný než písková poušť africká. Ráz její je smutek. Hleděl jsem na ni jen oknem vagónu, ale hybnost pozorovatelova stanoviska je zde úplně paralysována nehybností obrazu, nic se tu nekmitá kolem v závratném spěchu, předměty neubíhají, je tu předmět jediný, nehybná, mrtvě tichá step, ležící před zrakem jako černá mumie. Zde bych chtěl obyčejným vozem projet jen, kdybych měl dva životy a času tedy dost; projít pěšky ale jen tenkráte, kdybych neměl vůbec ve světě co dělat a nechtělo se mně z té stepi ani ven. Zde teprv porozumí člověk, jak hluboce cítěna jsou poetická slova Theodora Storma: „Ach koennt' ich betteln gehn ueber die braune haid'!" Opuštěný může se zde hojiti na té opuštěnosti celé přírody, smutný na tom tichém smutku kolem, koho bolí lidské slovo, zde ho nezaslechne.

Jak velká je glinská step, podrobně nevím. Je to jen část té nesmírné planiny, která, „přes čtyry sta mil dlouhá, začíná v Normandii a přes severní Evropu se klade až ku sibiřským tundrám." Bývalé dno okeánu — podklad stepi je tedy mořský písek, daleko daleko rovný, místy zas trochu vzedmutý v nízké vlny, ztuhlé a nehybné. Brzy ten písek ucítíš, i při zavřeném vagónu vniká ti dechem a vrže v zubech. Někdy se písek žlutá obnažen, vyschlé to dno bývalého potůčku. Bílá koule z něho svítí jakoby lidská lebka, druhá, třetí — vodou to jen omletý lesklý pazourek ve své vápenné skořapině. Takto je povrch kryt lehýnkou prstí, porostlou nizounkými, dřevnatými erikami — červená drobňounká kvítka táhnou se do nekonečna, do dálky vypadá jimi země, jako by se byl na ni snesl růžový oblak, a ještě dál je při tom třasavém světle slunečním, jako by ze země vystupoval lehký růžový kouř. A náhle vedle toho je země zas hnědě červená, zbarvená železitou hlínou, jednotlivé černé, mokavé žíly ji prorývají a vše se v slunci paří jakoby z napité houby. To je slatina, kde se dobývá rašelina pro ty, kteří „zemí

topí", dobrodiní pro bezdřevné kraje, kde leda v stínu některého stavení vyrůstá břízka tenká jako hůl nebo chudá borovička. Ale nevěř té půdě! Slyšel's již to slovo „bebemoor"? Náhle cítíš pod nohou půdu třasavou a klesáš bez pomoci, zoufale pomalu hloub a hloub, až se černé třesaviště zavře nad tebou pro vždy.

Vděčně se zachycuje oko řídkých jednotlivých předmětů. Vesničky jsou daleko a daleko od sebe, někdy se zrak zachytne za točící se větrný mlýn, někdy za vesnickou vížku, prostě zašpičatělou jakoby čtverhranná tužka, ale vše to je řídké. Vesničky povstaly na místě, kde rašelina byla vykopána. Rašelinář teprv tenkráte, když rašelinu byl v čtyrhranných plackách vypíchal a odvezl, když se byl vevrtal do země, smí pomyslit na spletení si dřevěné budky, jejíž rákosová střecha jde skoro až k zemi, dřív by mu ji vítr, mající zde sílu nelomenou, hravě byl sfoukl. Vyschlé dno vřesiště pak silně pohnojí a za nějaký čas má políčko, na němž se mu rozesměje trochu bílého a červeného květu chudé pohanky. Pohankou se živí on, květem jejím jeho včely. Tak znenáhla vzrůstá přec nějaká vesnička, chudá jsou pole kolem ní, ale před každou vidíš pohromadě celou řadu oulů. Také uprostřed kvetoucí stepi, na míle od každého stavení, vidíš najednou po celých řadách oulů, samota je tu sama hlídá.

Řídké jsou budovy a rovněž řídce je stepí rozseta pohybující se živá stafáž. Málo kde je stepí vozová cesta, zoufale, nekonečně pak rovná; zde není štěrku nebo čehosi podobného, do mokré půdy vyjeté koleje naznačují cestu a koly ob čas zatlučené udávají při napadlém sněhu její směr. Pomalu se otáčejí kola rašelinou pokrytého vozu, sotva že silní koně, kteří zde mají nápadně velká a široká kopyta, měkkost půdy překonají. Ale jediný vůz zde leze po té silnici nekonečné — pardón! jen půlhodinku letí lokomotiva dál, a zas zde vidím povoz: kozla zapřaženého do nízké žebřinky a dvě ženské s vlajícími plachtami na

hlavách, které jej popohánějí. Jedou k vesničce, která je tak blízko u dráhy, že vidím vyřezávané koňské hlavy na jich dřevěných štítech — právě tak okrasa to selských domů na stepi ruské jako na stepi luneburské. Za vesničkou běží stepí kluk s košíkem — vlastně neběží, jeho pohyb je samý skok z jednoho pahrbečku na druhý, musíť se chůdce vyhýbat močálovým žilám. A o nějakou míli dále pase se stádo ovcí. Jsou to přec ovce? — ano, jsou, ale jak nezvyklého ruchu a pohybu! Běhají sem tam jako psíci, skáčou jako kůzlata, veselá ovčí branže! Představuju vám v nich zcela zvláštní ovčí druh „haidschnuken" zvaný, od merina tak vzdálený jako nízká step od alp, „mouřeniny mezi ovcemi," jichž strakatou krátkou srsť můžete mít třeba za psí chlupy. Ale vlna jejich neprodává se, nejspíš proto, že — se nekupuje, a stepáci ji spotřebují na vlastní šat. Opodál bravu sedí ovčák před boudou. Na hlavě má zmačkaný klobouk, po těle mu splývá bílý plášť, zpod něhož červená podšívka vykukuje. Ani sobě nevšimnul hučícího vlaku, ani hlavy nepozdvihl, tak pilně je zabrán v nějakou práci. Jaký život musí mít ten člověk v té stepní samotě! Jak musí zdivočit jeho duch! Ale nebojte se ho! Vzdor červené podšívce je to dobrý muž, a kdybyste se podívali blíž, co že to měl v ruce za práci, viděli byste, že plete punčochu. Až pletení odloží, půjde a podojí ovce. Dobrý muž.

A kdybyste na něho promluvili, on vám ani neodpoví; zvykl v němé samotě na němotu a ledajaká otázka mu nestojí za to, aby se namáhal s otevřením úst. Jak divně a jak klamně líčí básníci vliv samoty! Dle jedněch stane se člověk o samotě orlem. Dle jiných právě mudrc potřebuje samoty. Zase jiný praví, že o samotě mluví člověk nejvíc, sám se sebou totiž. A ještě jiný varuje před samotou přímo, v poušti prý se odvážil satanáš i na Krista pána. Ale nejhruběji to praví Němec Voss ve svém naprosto nezdvořilém epigramu:

Ferne von menschen zu sein, wenn dies dir seligkeit scheinet, bist du entweder ein gott, einsamer, oder ein vieh.

Stepáci glinští ve své samotě nezblbují. Cokoliv jsem četl sbírek jich přísloví, vtipu řízného jsem naleznul v nich dost a dost. Na krátké jadrné přísloví se vzmohli, dál arci ne, národní veršované poesie na př. nemají pražádné. Zpěvu zde neuslyšíš nikdy, hlasy jsou drsny, sluch zcela nevzdělaný, chutě k zpěvu není už docela žádné, i svatby jejich odbývají se prý tak tiše a smutně, jako by seděli ztrnulí nad hrobem. Jsou v pohybu a v slově a v celé povaze líní a bez ohně jako ta líná jejich step. Kdo mluví deset slov za sebou, je jim už mluvka, a dotýčné jich přísloví: „he fragt noch de koh dat kalf ab," připomíná přímo naše české „vymluvit na jalové krávě tele." Rozumí se, že jsou ve všem také až hrůzně konservativní. V jisté jich vesnici stepní byl soused, který kdesi ve světě zbohatnul. Usídlil se pak zase na stepi a dal v rodné vesnici své, pro pohodlí sousedů, na svůj náklad zřídit pěknou cestu. Ale stateční sousedé, nepřátelé vší hloupé novoty, chodili jako dřív — vedle cesty v blátě.

Tak tichý a zapadlý kraj zrovna poblíž světového okeánu a mezi světovými městy Hamburkem a Brémami! Ale jednu zvláštnost má přede všemi ostatními kraji evropskými: zde nebyla ještě nikdy svedena nějaká bitka, „naše step je bílým listem v krvavé knize dějin." Bílým listem! A přec také zde zahynula celá jedna větev slovanská! Zde na té stepi poustevničili Gliňané a tiše, bez boje zhynuli. Bože, jaký jsme my Slované to divný národ!

III.

Brémy.

„Initium sapientiae est timor Domini“.

Jsme v pobožných Brémách. Mimovolně se pohybují ústa při setkání se s prvním brémským občanem a šeptáme: „Pochválen buď pan Ježíš Kristus!“ Kráčíme kolem bohatých tichých budov, přejdem širokými zelenými valy, na nichž šumí věkovité stromy, vcházíme do úzkých ulic Starého města a na omšeném domě vítá nás novější kamenný nápis:

Fromm sein ist ein schoenes kleid,
je mehr man's traegt, je besser es steht.

Tato slova — trvám že Herderova — mají snad naznačit dějiny Brém, „ozářené láskou k bohu“. Ode dávna sluli brémští biskupové horlivostí svou náboženskou, odtud nábožensky závisel Hamburk, odtud řídil Karel Velký kristianisující proudy, které lisovaly z krajů na dolejším Labi a na Baltu lidskou krev. Několik set let trvaly ty boje, náboženství bylo jich praporem, ale pod ním se skrývalo násilí národní a zištnost kupecká. Slovanské přístavy, slující svým světovým obchodem, slovanské kraje, bohaté a vzdělané, musily prý být teprv „kolonisovány“. „Kolonisování“ mohlo prý se dít jen náboženstvím, k vůli čemu ale se částečně dělo, o tom nás poučuje v brémské nové burse obraz Janssenův s nápisem „Kolonisace krajů na východním moři Hanzou 1201.“ Biskup zde pohany vyučuje víře, ale už tu za ním nesou balíky a bedny zboží a křesťan hledá svůj kšeft.

Hamburk i Brémy žijí z obchodu, jdou za jedním cílem, přec jaký to náramný rozdíl v rázu obou měst! V Hamburku je všude stejně hlučno a živo, v Brémách je všude

stejně ticho. Celý Hamburk je přístavem, skladištěm, dílnou a komptoirem zároveň, Brémy jsou jen a jen komptoirem, hlučná dílna, bohaté skladiště, velký přístav leží osm mil daleko od Brém. Hamburk je obrazem silné přítomnosti, která se o svou minulost nestará, Brémy mají ráz historický, vzrostly sice moderně, podržely ale také všechny části své starožitné. Jediný arkéř na starobylé radnici brémské má v historickém ohledu větší cenu, než všechny stavby hamburské dohromady. Také měl Hamburčan vždy povahu trpnější, směr ještě materielnější, rodící historii již jen tak ode dne ke dni, kdežto Bréman měl vždy směr samostatnější, osobně podnikavější, řekněm výbojnější. Jak se rval s pohany, rval se později zas s katolíky, ještě později zas s Švédy, a tvrdošíjnost jeho několikráte mu přivolala „verhansung", vyhození z Hanzy. Posud je Bréman na samostatnost své republiky žárlivější než Hamburčan. Krajan náš pan Stocký, nyní bohatý občan brémský, vypravoval mně zajímavý a významný způsob, jak se v Brémách do posledních dvou či tří let vybíraly daně. Městská rada oznámila, mnoho-li potřebuje na příští rok peněz, občané přicházeli na radnici, a do zavřené skříně, pranikým nekontrolován, hodil každý daně co chtěl, zcela jen dle toho, jak sám povinnost svou vyměřil. Vždycky byla sešlá se suma daleko větší než požadavek městské rady!

Zrovna k neuvěření tichy jsou Brémy. „Kdo není kazatelem, kupcem nebo labužníkem, zoufá si zde dlouhou chvíli", pravil kdosi — v skutku, již za několik hodin nevíš, co bys zde dělal. Šustot listovního papíru, šumot per a šeptané cifry nevynikají ven na ulici a ulice jsou až smutně tichy. Viděl jsem již bursy četných obchodních měst v hodinu jich obchodní, brémská je také nejtišší. Přec je Bréman kupcem výborným. Také v obchodu jeví se povaha jeho výbojná. Hamburčan vyčkává, co svět mu zašle, Bréman vyhledává si svět ten sám. „Brémy

samy založily větší díl všech zámořských osad, které Hanza měla.“ Posud prý mladý Bréman, sotva povyrostl, vyjede někam daleko za moře a učí se tamějším poměrům. Pak se vrátí, těží z poznaného a udržuje si stále živé spojení se zámořím. Hlavním zbožím Brém je rejže, bavlna, tabák, cigara a petrolej. Z různých příčin je brémský obchod menší než hamburský, veškeré zboží dosahuje úhrnnou cenou svou jen as na polovic výše hamburské, korábů přichází do jeho přístavu as o třetinu méně, ale přece se kupec brémský v tom sdílí poměrem stejným a jeho vlastnictvím je také každý koráb dvanáctý.

„Udržuje stále živé spojení se zámořím,“ stále až do své smrti počítá a vydělává, mimo to je již spokojen, když „krásně bydlí, dobře jí a pije.“ Nanejvýš se ještě stará, aby po obědním spánku dobře se projít mohl, celé bývalé valy městské proměnil v kruh rozkošných sadů, v nichž se stinné partie bohatě střídají se šťavnatými trávníky a pestrými vodními zrcadly, a za městem sobě z dobrovolných příspěvků zřídil velký „buergerpark“, jejž překonává v Hamburku jen tamější velkolepá zahrada zoologická. Jiných zábav nedbá. Divadlo brémské je zcela nepatrné. Umění výtvarnému daří se v Brémách právě tak mizerně, jako v Hamburku. Kdyby nebyli as před dvaceti lety helgolandští plavci z troskotaného korábu vylovili kovovou sochu Gustava Adolfa, určenou pro Gothenburk, kterouž od nich lacino koupili zdejší kupci, Brémy by neměly ani jediné slušné sochy. A kdyby z doby středověké městské pýchy neměly Brémy krásnou svou radnici, dnes by se na takovou nezmohly.

Chodíme ulicemi brémskými, aniž by nás některá věc zvláště poutala. Jen poblíž nádraží jsme zaraženi, zdá se nám najednou, že jsme někde v Čechách. Potkávají nás venkované, obskakují děti, a všichni mluví jen česky, jako by se to zde samo sebou rozumělo. Jeť zítra „expedice vystěhovalců“ a v té končině zde jsou jejich poslední

hospodské noclehy — jdeš a čteš české firmy „u města Norymberka“, „u města Výmaru“ a t. p. Zahnem za roh do úzké, živější ulice — hostinec Salcmannův, „české pivo“. Vzpomínky na plzeňského Salcmanna a na česká naše piva se rojí, kdož by odolal! „To my nemáme piva z Čech, máme jen pivo na český spůsob vařené,“ sděluje upřímný sklepník. Chutná přec, popíjíme a čtem z vyložených zde brémských časopisů jeden po druhém. Pozorlivá journalistika všímá si nejen „zemřelých“ loco, nýbrž také „narozených“ loco. Ale je v té stylisaci skryta snad satyra? Oznámení, jako by otce zcela přímo naznačit si netroufalo, zní jen: „Pekaře Jana Elofa manželka Leonora porodila dne 4. t. m. syna.“

Vyjdem zase ven. Potkáváme lidi a povozy. Při povozech jsou nápadni koníci malé postavy; podsední má na sobě sedlo a na sedle jízdeckého vozku. Omnibusy kolem drnčící mají po spůsobu lodí každý jmeno své, jeden má napsáno jmeno „Roland“, druhý třeba „Gustav Adolf“, atd. Cokoliv vidíme ženských, málo je mezi nimi krásek, jsou nějak stlačeného vzrůstu; malé holčičky jsou vesměs hezounky, málo kde je vidět tolik hezkých dětí jako zde, později vyrůstají pak nějak z krásy. Potkáme-li nějakou nosičku, nese své břímě na hlavě. Zrak se dotkne elegantní budovy. „Nejelegantnější náš hôtel,“ vykládá ochotný průvodčí, „naše vláda mu platí roční subvenci, aby se udržel.“ Ano, v Brémách se pro zábavu cestující nezdrží. A zas se dotkne zrak elegantního zlatnického krámu. Zlata, démantů, perel, opálů za mnoho a mnoho tisíc, chráněno křišťalovým sklem; půjdem-li pozdě večer zde zase kolem, nebude sklo také ničím chráněno, žádnou okenicí zastřeno, po spůsobu americkém zůstává na klíč zavřený krám po celou noc poněkud osvětlen, aby přecházející strážníci viděli dovnitř. Na večer jsou ulice stejně živy či neživy, jako za dne. Na večer lze viděti i více dam procházejících se a to bez průvodu; v tom ohledu připomínáme si zde Drážďany, kde

dámy jsou také emancipovány a užívají volně chladu letních nocí, aniž by je kdo obtěžovat sobě troufal.

Poněkud oživenější proud zavede nás vždy zas do srdce města, na tržiště před radnicí. Pod radnicí nalezá se světoznámý „brémský radní sklep“, nejpověstnější vinárna celého světa. Tam dole uschovány pravé poklady, co nejlepšího prý vyzrálo na slunečných březích Rýna a Mosely, sem se to uteklo do sudů obrovitých, do „Růže“, libě páchnoucí již od roku 1624, do „dvanácti apoštolů“, kteří věřícím sdělují nejušlechtilejší blahověstné pravdy, do „Bacchusa“, jehož nadělaný obraz dřevěný nejvýmluvněji mluví o zdravotě bacchického nadšení. Náhlá myšlenka projela nám mozkem! Není dnes právě prvního září? A nevypravuje Hauff,* že každého prvního září o dvanácté v noci vychází všech dvanácte apoštolů z nižšího svého sklepa do hlavního předního, s nimi panna Růže, že tu pospolu hodují a pijí, mezi nimi nestydatě nahý ten Bacchus, který zavdává společnosti příčinu k nemravným vtipům, tak že panna Růže skoro se až červená, že všichni se ucházejí o lásku tlusté té panny Růže, i „tlustý Filippus, s trudovitým obličejem, stále si bubnující na břichu“, že pokaždé sem k nim s náměstí sestoupí také kamenný obr Roland, pod nímž výročně se těžké sedadlo zboří? O půlnoci by nám nedovolili podívati se na ten apoštolský rej, podívejme se do místa alespoň teď za dne. Vrchní sklep je zároveň hlavní šenkovnou. U mohutných sloupů stojí čtyrhranné dlouhé stoly dřevěné, celé zařízení je prosté, v té prostotě ovšem jedině důstojné vznešených požitků, které zde člověka očekávají a proti nimž by byl všechen lesklý mramor zrovna k smíchu. Slabé světlo sem zapadá jen sklepními okénky nahoře u stropu, vidíme jimi jen nohy kolemjdoucích a vyjímá se to dosti titěrně. Dáme sobě, to se rozumí, slavného „vína růžového“ —

* „Fantasieen im Bremer rathskeller.“

ruedesheimského z roku 1783! — „Když sem přišlo, bylo plavé a světlé, několik lidských věků je zrumělnilo."

Zrovna pod okny jsou upraveny zvláštní dřevěné kumbálky, pro menší společnosti. Dveře kumbálku protějšího jsou otevřeny — jaký to rozmilý pohled! Tam sedí jeden z „denních hostů", jaká to rudá tvář, jaký to majestátní profil břicha! Ano, pravdu máš, mudrci, víno a láska se zapříti nedá, kdyby ústa zůstala němá, tvář a oko mluví! Tak velebně myslím sobě ty staré radní pány brémské, zde seděli den co den, popíjeli do syta a platili řád svůj celoročně — „v dobrém rozmaru jim bubřelo břicho, nos se skvěl žárným odrazem rudého moku, oko se v němé blaženosti upíralo vzhůru, až v tom směru ztrnulo." Zde odbývali páni radní nejdůležitější porady své, a co bylo jednáno „sub rosa", zachováváno v nejhlubším tajemství, jazyk to neprozradil ani v největší opici, už nemoh'. Co tu sedělo již šťastných a šlechetných lidí, *musili* být všichni šlechetni, neboť víno má píti jen ten, kdož je čistého srdce! Podnes prodává slavná rada brémská sama víno zde, praví se, že se škodou. To je dobrá městská rada!

Posilněn a poučen vychází člověk po schodech zas vzhůru na světlo boží, s pyšným vědomím, že leckde jinde — pil už víno lepší. —

Následujícího rána nás unáší vlak do Bremerhafnu, vlastního to brémského přístavu. Vezera neposkytuje Brémám těch výhod, jakých Hamburku Labe. Není valně široká a je mělká, také trpí s jara dřenicemi a ledové kry mohou koráby poškodit. Příboj a odboj mořský nesáhají až k Brémám, jen k Vegesacku, dvě míle severnějšímu. Chytrým spůsobem získal měšťanosta Smidt tedy r. 1827 od bývalé vlády hannoverské na říčce Géstě, právě kde ústí do Vezery, kus země a založil zde městečko a přístav. V skutku připomíná Smidtův obezřelý čin spůsob, jakým Dido založila Karthago — „Karthago nebylo na počátku

snad větší než je územíčko bremerhafenské". Budoucnost Brém, rychlý nový rozkvět jich byl náhle pojištěn.

Bremerhafen má široké ulice a pěkné domy, operní budovu a několik chrámů, mezi nimiž rudý gothický s překrásnou prolámanou věží. Avšak rychle na mola přístavní a vzhůru na maják!

Pod námi rozkládají se obrovské bassiny přístavní. Některé jsou vodou naplněny, voda je pokryta velkými koráby, z jichž vnitřka po řetězích se vyhupuje zboží a jichž stěžně jsou naplněny odvážnými námořníky. Jiné jsou prázdny, voda, vnesši koráb do nich, byla zas vytlačena, a koráb, stojící teď k vůli správce na suchu, rozkládá před zrakem naším celé své kolossální rozměry.

Těžká železná vrata přístavní se otvírají, aby vjela nově přibylá loď. Mimovolně se obracíme k řece. Na míli široká Vezera je příbojem rozedmuta, řadou jdou po ní mohutné vlny jako po moři. Z dálky se blíží parníky a lodě plachetní. Skráň naši ovívá svěží dech moře.

Cítíme zas vanoucí život širého světa.

HELGOLAND

1875.

I.

Tak asi čtyrmecítma mil od Hamburku na sever jsou helgolandské mořské lázně, ty pověstné nebo slavné nebo jak chcete. „Od *mořských* lázní žádá se *obyčejně*, aby byly u moře“, praví dr. F. Zimmermann* velmi duchaplně. Kdo ale jedinkráte jen spatřil to staré, věčné, svaté moře, komu kdy šum jeho zelených, lasturových vln byl sluch opojil nebo hromový hlas mořské bouřky duší zatřásl, kdo jen jednou, jedinkráte zahleděl se do bájůplných, mlčelivých hlubin mořských, tomu udělalo moře již provždy, sotva ukonejšená touha budí se znovu, a musíš, musíš zas k němu, sic se ti zdá, že by ti srdce uvadlo. A být od moře jen na dvacet mil a nezajet si k němu, je přímo nemožno. Přiznám se, že za noci před odjezdem sen mne stále houpal již po vlnách; vody hučely tak příjemně, rackové svištěli vzduchem, veselé moře, veselý koráb, veselý lid — —.

Na parník, který třikrát týdně jezdí mezi Hamburkem a Helgolandem, vstupuje se za „Přístavní branou“, u obyčejného přístaviště všech parníků. O deváté hodině ranní zarachotí kola, mizerná trubačská banda, sprovázející po každé parník, spustí první svou písničku a koráb se dává po Labi dolů. Za pět hodin vyjedem docela z řeky, za osm až devět hodin budem na pověstném friesském, nyní anglickém ostrově.

Rychle mizí za námi obrovitý les stožárů a lodních komínů. Na pravém břehu — levý je zde již hezky vzdálený, nízký a různými labskými rameny rozervaný — letí domy,

* „Die sanitaeren zustaende Helgolands“. Von Dr. F. Zimmermann.

skladiště, lodní staveniště, zde onde stojí na kouřících rumech houfy hasičů a dusí zbytky včera nebo předevčírem vypuklého požáru — v Hamburku, myslím, hoří každý den někde. Všude čilost, práce, ruch, bohatství. Jeť podnes Hamburk největším a nejbohatším z oněch středoevropských přístavů, které v středověku tvořily mocnou tu společnost politicko-obchodní, kteráž —

slula Hansa, ale vendického
počátku dle jistých svědectví
byla.

Slávové ji první založili,
ale nedědil syn za otcem,
zisk a čest si Němci přivlastnili.

Inu — proč jsme také takoví lajdáci! Sám Kolár cítil marnost všech pozdních stesků, nemohl si sice pomoci, vyhuboval pořádně tomu zrádnému, vražednému Labi, ale pak přece dodal „jmenem bratrů Slavjanských: Milost tobě, ale nehřeš více!“ — Řekněm radš sami sobě, ne řekám: *Nehřešme více!* —

Na lodi rozvinuje se brzy život co nejnenucenější. Na zadní části paluby sedí lidé v četných skupeních a druh druhu krade „pracně“ z kajuty vynešené sedadlo, kde jen se přitočit může. Jeden studuje litografovaný plán jízdy, druhý rozdává doutníky, třetí pije již čtvrtou láhev silného „tivolského“ piva, čtvrtý vypravuje anekdoty o mořské nemoci tak poeticky, že se až žaludek zdvihá, pátý se hádá s muzikantem vybírajícím teprv asi po desáté, a my bratři Češi sedíme v kruhu s bratrem Polákem a politisujem. My, to se rozumí, nemůžem být bez politisování ani živi a jsme za pět minut v takovém ohni, že se nám mapa Evropy před očima jenjen mihá. Většina sedí dole v restauraci a pochutnává si, a jednotlivci přecházejí nahoře sem tam, pozorují břehy a když nás potká nějaký

koráb, mávají kloboukem a hulákají tak dlouho, až udivení protější námořníci dají se pohnout a také zahulákají.

Rozkošné pahorky blankenesské již minuly, pravý, posud nám blízký břeh posunul se do nedozirné dálky, teď je nám zas levý břeh bližší. Vlny Labe jsou již mohutnější, ale kalny, nečisty jsou posud. Celé hejno krákajících mořských racků letí za lodí a pátrá, nespatří-li dole v bílém pruhu za námi nějakou parníkem omámenou rybu. Ob čas mrští sebou obloukem nad vodu velký severní delfín — „meerschwein" nazývají ho Němci krásně. Zmizel Ritzebuettel, zmizel Cuxhafen, již mizí i maják na ostrůvku Neuwerk, poslední ze tří strážných lodí zahoupla se kolem nás, již se zahoupla v pravo i ta poslední, písčinu naznačující červená boje — plavci jí říkají „světoznámá" — a na dvě míle široké Labe valí se do moře.

Za krátko je pohlceno. Voda je čista, vlny jsou dlouhé, pravidelné, nehluboké. Slunce se směje blaženě na lid proto blažený, že mu dnes asi mořská nemoc nehrozí. Brzy je zde vykýžený okamžik, kdy vidíme „jen nebe a moře", a ti, kdož jsou po prvé na moři, vypínají prsa v pocitu hrdinné své podnikavosti a běhají dlouhými, hrdými kroky sem tam jako blázni.

Také to netrvá dlouho. Nad zobem lodním, u připravené kotvice, sedí a stojí houfec lidí. Zpívají kvarteta, jen že všichni jednohlasně, a dívají se divadelními lorgnony do dálky, jako by se tam měla náhle objeviti nějaká baletka. Konečně se tam objevilo něco jako mráček. Helgoland!

Ještě máme tam skoro dvě hodiny plavby, ale již poutá ostrov každého. Znenáhla nabyl mráček pevného tvaru. Vypadá, jako by se tam makový koláč ve vodě houpal. O půl hodiny vystupuje již jako vysoká, z popele upečená bábovka. Opět po půl hodině má již svůj zcela určitý tvar: vysoká, strmá, zcela kolmá skála. Jako by byla s nebe spadla a zde se do vod zabodla. Strmí vzdorovitě a osa-

měle do výše, kolem do kola vodní poušť, že na ní oko, byť do únavy hledělo, nespatří ničeho.

Již se blížíme. Již rozeznáváme nahoře bílý maják, pak kůpku bílých domů. Již poznáváme i cihlově rudou, bíle pruhovanou barvu skály — teď i tmavé otvory arkád, u nichž schody z dola nahoru vedoucí se vrší — teď vystupuje v pravo, opodál skály, z moře nízký pískový ostrov, „dýna“,* a dole zrovna pod skalou, jako by z vody vyrůstaly, bělají se jiné domy. Ale není času na podrobnější pozorování, loď se točí, se skalní výše duní tři vítací rány dělové — honem pro zavazadla, abychom byli co možná brzy u lodního můstku a odtud v pramicích.

Šedesát krejcarů za osobu, a převoz netrvá déle než v Praze ze Starého města na Malou stranu! První příjemnost.

Vystupujem po schůdcích na dřevěný, zeleně natřený most. Najednou zatajujem dech, lapáme po vzduchu — zarazil nás strašný smrad. Pochází od tlukoucích se pod mostem shnilých ryb a od naplavených hnijících mořských řas. Je „prý velmi zdravý“, ten smrad. Druhá příjemnost.

As třicet kroků dlouhý most končí v rovněž dlouhou prkennou cestu. Cesta ta je obroubena po obou stranách nízkými zelenými lavicemi až k malému, otevřenému pavillonu, v němž hraje hudba. Na lavicích sedí dámy v plné toilettě, za lavicemi stojí v první a druhé řadě zase dámy, pak stojí páni v řadách a houfech. — „Opleť uši své trním, neslyš jazyka zlého a ústům svým udělej dvéře a zámky“, neboť zde tě vítá třetí příjemnost, helgolandská zvláštnost: *aleje pomluv.***

Zlopověstné, přece jen zneuznané aleje! Stojí zde tolikrát za týden, kolikkrát přijde loď s novými hosty. Už byly rámusy, rvačky k vůli nim, už je i anglický governor ostrova

* „Duene“.
** „Laesterallee“.

přísně zapověděl — nic platno — dřív byly od mostu k pavillonu nataženy jen provazy, teď tam musili pomlouvačům postavit i pohodlné, pevně přibité lavice. Kdo je na Helgolandu lázeňským hostem, přijde, aby se příchozím vysmál, leda že by už ležel na smrtelné posteli a nemoh'. A každý přichází s nejupřímnější vůlí. „Naostřili jako meč jazyky své, natáhli hořké lučiště a stříleli na nepoškvrněného. Nenadále paň stříleti budou, aniž se báti budou."

Pranic se nebojí ty pomlouvačné stromky! Takový šestnáctiletý strůmek s plavými vlasy a kyprými boky cení na tebe nepoškvrněného zcela směle bílé zoubky své, zašelestí, zašumí zcela bezohledně ostrým slovem svým, a když se na něj zlostně podíváš, smějí se „drzým" lorgnonem veselé, modré, nevinné oči. Chceš ukázat, že jsi „proniknul situaci", podáváš slečince s chytrým úsměvem ruku, ale slečinka se dá do hlasitého smíchu, s ní se chechtá několik set lidí a už to máš.

Největší jux mají ale ty živé stromy, když přibylá loď byla zakusila trochu větru a následkem mořské nemoce přes most se klátí postavy hodně mizerné. Ostatně — komicky vypadá vůbec *každý*, kdo kráčí tou alejí pomluvy.

Jeden už to zná, směje se na všechny jako na známé a — vysmějou se mu.

Druhý slyší již z daleka hučení těch stromů, pak začnou naň volat z blízka, on neví, co se to vlastně s ním děje a dojde celý pitomý.

Třetí si myslí, že to udělá jako mezi včelami, že půjde tiše veskrz, pak že nepíchnou, a jde se svým vakem lhostejně ku předu, „jako by šel náměsíčník pustým lesem" — smích.

Čtvrtý se zarazí, hledá v tom osobní urážku, zastaví se, přísně, vyzývavě se ohlíží — hlučný smích.

Pátý se strašně rozzlobí, začne nahlas hubovat — nekonečný smích.

Nám Čechům bylo ovšem hej! My přicházíme z vlasti, kde pomluva a na cti utrhání bují jako prales — takové mizerné helgolandské alejičky nám budou imponovat, ne?

II.

Tak tedy: pomyslete si, že jste na př. z nějakého našeho bochníkového tortu vyřízli jako obyčejně trojhranný kus, a máte v něm obraz Helgolandu. Ten kus se nepoložil zcela správně podle úhlů světa, nejdelší, nejtenčí výběžek, „Nad-Huurn“ — „severní roh“ — leží k severozápadu, dosti správně na jih strmí „Sad-Huurn“ — „jižní roh“ — a třetí roh, jak se jmenuje nevím, vybíhá k východu. Mezi třetím rohem a jižním rohem je dole pod skalou moře před západními a severními větry dosti chráněno, tam se nahromadil skalní rum, na rumu povstalo malé městečko, „unterland“, kdežto plochý povrch hořejší nazván „oberland“ i s budovami svými. S pískovým, půl hodiny na východ vzdáleným ostrůvkem — „dýnou“, — na němž se vlastní mořské lázně nalezají, souvisel dříve Helgoland „bílým úskalím“, „waalem“, který s hlavní skalou dohromady tvořil krásný přístav. Ale „waal“ měl ten malér, že se skládal z pěkného vápna a krásné sádry, Helgolanďané, řídící se vznešeným pravidlem: „Après nous le déluge“ — „po nás nechť přijde třeba potopa“ — lámali a prodávali, a hloupá potopa skutečně přišla r. 1820 a zbyteček jim protrhla. Až jim bouř urve také dýnu, a ona jim ji urve, bude po helgolandské slávě nadobro. Již nyní, bez přístavu, nemá Helgoland významu ni pro politiku, ni pro obchod. Staré mapy ukazují Helgoland nesmírně velký, s římskými kostely, římskými chrámy a jinými vymyšlenými hloupostmi. Dnes do pravdy obnáší jeho povrch jednu padesátinu čtvereční míle.

Pro cizince nejzajímavější je ovšem helgolandská skála

sama s „vrchní zemí“. Strmá skála, jak již praveno. Abych si hned nutný citát odbyl — posud jej napsal cestovatel každý, musím tedy také já — kladu zde už čtveroverš:

Gruen ist das land,
roth ist die kant,
weiss ist der sand,
das ist die flagge von Helgoland.

Zelený je travou a brambory porostlý povrch. Jak cihla červená, bílým pískovcem prošlehaná hlína tvoří drobivou skálu. Bíle se skví písek dýny.

Na západ je skála divoce rozervána. Voda dešťová i mořská vniká do netvrdé hlíny, mráz ji trhá, tvoří se nejprv skuliny a díry — „kamna“ říkají Helgolanďané děrám těm a jednou z nich, u severního konce, je vidět skrz celý ostrov — pak se odervou kusy a utvoří průchody a brány („gatte“), pak se oblouky bran sesujou a zůstane strmý pilíř bizarní formy, až i ten se podemele, spláknе a do moře sřítí. Ty pilíře, to se rozumí, mají svá jmena, dle libovůle lázeňských hostů. „Mnich“ se dávno sřítil, ale nazvali jiný pilíř „mnichem“, „pastor a jeho žena“ také se už dávno odebrali na věčnost, ale teď musí být jiná dvě skaliska „pastorem a jeho ženou“, nejspíš proto, že mniši a pastoři, jak známo, vodu tak náruživě milují. „De ruad berrig“ (červený vrch) nebo „ruad kläww“ (klippe, úskalí), jak Helgolanďané svou rudou skálu nazývají, na západní straně patrně ubývá, za to na východě pod záštitou její chytají z rumů nový kus země. Už prý, praví učenci, ubývá té skály po několik tisíc let, a možno, povídají dál, že to bude trvat ještě několik tisíc let, než se zcela rozdrobí. Ale rozdrobí se najisto a pak spláknou vlny i ten narumovaný spodeček. „Za to máte moře pořád větší,“ těší A. Goerner Helgolanďany.

Zůstaňme na tom plochém, dvě stě stop nad mořem vy-

sokém svršku. Beztoho je zde vše nejhlavnější, bílý maják, čistý jako z cukru, sídlo anglického „governora“, kostel, hřbitov a na západní straně as 300 domů. Většina těchto je přízemní, jen po skalním kraji, „falm“ nazvaném, vznášejí se pěkné domy jednopatrové. Vnitřek i zevnitřek domků skví se holandskou čistotou. Městečko má ráz čistě venkovský, jen že některé ty úzké uličky jsou kamennými plotnami a cihlami vydlážděny a všechny vypadají, jako by koště a mýdlo neunavně je dřely. Znamenitostí městečko nemá. Leda že v kostelíku s tou křivou střechou a ještě křivější věží — vypadá, jako by ji bylo slepilo nějaké dítě — Ditmarští kdysi chytli a hned zabili jakéhos „pana Wiebenpetra“, jenž až po den svého skonání poctivě se byl živil mořským loupežnictvím. A před kostelíkem na hřbitově že mezi železnými mřížemi, pod hustým zeleným drnem, leží Malvina Erkova, ruská herečka. Utekla r. 1853 na podzim z Petrohradu před cholerou a zde na dýně ji zabil blesk. „Zcela nepravidelně,“ míní učený profesor Hallier, „proto že je moře dobrý vodič a blesk měl vlastně udeřit do něho.“ —

Nezdá se, že by se tu hřbitova příliš báli. Jedna z předních restaurac, Janssenova, otvírá se přímo na něj. A obyvatelé natahují přes hřbitov provazy a suší na nich pro zimu ryby: bachně, platýše a malé žraloky — „jsou velmi dobří, ti žraloci,“ prál nám Helgolanďan, „tuční, dobře se na ně pije.“ V noci prý ty pověšené ryby světélkují — děsný dojem na hřbitově, ale lhal bych, kdybych řekl, že jsem to viděl.

V zahrádkách květou pěkné růže — opatřily Helgolandu příjmí „růžového ostrovu“ — pěstují se krásné fuxie a rezedy, a rostou keře a stromy až po nízkou střechu, výš nesmějí, nedovolí tomu vítr. Přec jsou tu druhé slavné aleje helgolandské, světoznámé „aleje bramborové“. Dva kroky široká, čtvrt hodiny dlouhá cestička vede tu od jižního k severnímu rohu ostrova, a zvlášť když

slunce zajde, může si tu unavený poutník zcela dobře oddechnout v stínu vysázených bramborů. Brambory se tu daří prý výborně, rok co rok bez hnojení, a výše zmíněný poutník, vida, jak se vesměs nechají zarůstat a zmořit hložím a plevelem, snad se odváží na myšlenku, že by se línému Helgolanďanu měla vlastně ruka přerazit. Pro pohodlí helgolandských pánů kluků stojí podél celých bramborových alejí asi osm dřevěných lavic, na nichž vykládají mořské ježky, hvězdy a lastury. Když nekoupíš, jsou do opravdy uraženi a povídají něco, co ten, kdo neumí „Hallunner snacken", t. j. helgolandsky mluvit, smí sobě vyložit třeba co nadávku. Ale na konci alejí, na severním konci, je zcela jen pro pohodlí obecenstva postaveno as pět lavic. Zde sedí obecenstvo denně na večer a dívá se na západ slunce. Jednou by si mělo slunce vyslechnout ty nadávky, když se mu západ zrovna nějak nepovedl.

Když věčné slunce zapadá do věčného moře, rozzvučí se najednou líbezně veškerý vzduch. Kolem bramborových polí nalezá se tu totiž as půl druhého sta ovcí, každá je na na dva sáhy dlouhém provaze přivázána k roubíku a v obvodu tom smí se pást. Na čem se pase, nevypátral jsem vzdor nejbedlivějšímu studiu, neboť veškerá ta místa jsou jako břitvou oholena. Ovce ty jsou i v zimě pod širým nebem, zima je tu mírna, sníh se nezadrží, jen ledový severní vítr pálí do kostí. Tu pak je slunce ovšem jejich nejlepší přítelkyní. A když vidí na večer — mimochodem řečeno dojí je pak hospodyně a trochu snad i při tom krmí — že ta přítelkyně jejich klesá do vod, tu jim srdcem zachvěje nevýslovný, bájůplný bol, hlavu svou tesknou vyzdvihují k zlatým hvězdám a mečí — bečí — ale nač bych čtenáře rozplakal! Zároveň nahražují obecenstvu výborně večerní kuňkání žab, jichž na Helgolandu není.

Vůbec je na Helgolandu zvěřena chuda. Viděl jsem tu jen několik kuřat, sbírajících mořské pavoučky, pak hejna mušek, několik bílých motýlů, papírového draka, něco

škvorů a asi tři prasata, krmená rybami, které jim jdou tak výtečně k duhu, že nejsilnější vypadalo až jako slabikář. Vysokou zvěř zastupuje několik vrabců, sídlících nahoře v kostelní střeše — Helgolanďané jim proto říkají „kostelní pěnkavy“ — „Karkfinken“ (Kirchenfinken). Dříve tu bylo více dobytka, ale obyvatelstvo vzrostlo už na 2000 hlav a — „čím více lidí, tím míň dobytka“, zapsal jsem si do své zápisky. Koně neviděl Helgoland nikdy, mnohé Helgolanďanky ani nevěří, že takové zvíře je. Proto napsal také poeta Aloys Wilhelm Schreyber nesmysl svou balladou „Meister Oluf“, kde bůh Odin přichází ku kováři na Helgoland, aby si tu dal podkovat koně. Krávu má prý pan „governor“ ve své stáji. Někteří tvrdí, že má dvě a je o tom zajímavá učená hádka. Vlastně ještě neviděl nikdo z těch, kdož o Helgolandu psali, nějakou páně governorovu krávu na vlastní oči, jen profesor Hallier tvrdí, že prý jednou, když se zrovna v kostele modlil, zaslechl z venkova něco, co prý skutečně bylo jako kravské bučení.

III.

Lázeňských hostů je na Helgolandu do roka, vlastně za krátkou letní saisonu — červenec, srpen, září, — skoro zrovna tolik, mnoho-li je tu usedlých obyvatelů; těchto je as půl třetího, hostů as dva tisíce. Člověk se musí divit, že je obou tolik. Hostů by bylo víc a mohlo by na pustém ostrově být pak také obyvatelů, kteří skoro hlavně od hostů žijí, více, kdyby to Helgolanďanům stálo za to, aby sobě hostů, totiž jich zábavy a pohodlí, trochu do opravdy všímali. Od tří let převzala vláda anglická mořské zdejší koupele do správy své a je teď alespoň v tom směru nějaký pořádek. Hlavní věc by mělo ovšem učinit obyvatelstvo samo. Ale on takový host pyšnému Helgolanďanu za to nestojí, aby si ho blíže všimnul; copak je také takový,

bůh ví odkud přišlý cizinec naproti němu, jenž prstem může ukázat, kde se zde narodil, a jenž ostrov v pyšném jazyku svém ani nijak nezve, než vůbec „Země“,* tedy jaksi „Země všech zemí“! Nejmírnější výraz, který má Helgolanďan pro cizince, je „tung-harrows“; „harrows“ znamená skřivana a „tung“ je tolik co „tang“, tedy sprostá mořská rostlina, řasa, která pro Helgolanďana naprosto není k ničemu. A v skutku, když právě nekyne výdělek z převozu na dýnu, nebo z plavby kolem ostrova, jde Helgolanďan kolem hosta pyšně jako král. Hosté jsou poukázáni sami na sebe, což musí být celkem znamenitá zábava, neboť lékařské spisy tvrdí, že hypochondristé se tu vyléčí na jisto.

Čím že se tedy hosté mezi sebou baví? Rejdištěm jich hlavním je „unterland“ čili „dolejší země“ — pardon, ještě jsem o tom rumu, dole pod schody do trojhranu nasypaném, o domech na něm a t. d. ani šíř se nezmínil.

S počátku byla těch domů dole jen jedna řada, přilípnutá zrovna ke skále. Příboj zarážel někdy asi dosti blízko k nim, neboť nejstarší domy ty mají co ochranu zvláštní své podezdění „vorsetzen“ zvané. Později se rum hromadil a šířil, až mohlo na něm vzrůst zcela pěkné městečko. As 150 domů tu stojí dole, vesměs skoro jednopatrových. Rum jimi není zcela zastaven, před domy šíří se k moři místy ještě přes padesát kroků široce, krásná obruba, lákavá procházka, zvláště zdravá a příjemná nohoum, samé úlomečky skály a podobná nebroušená mosaika. Někde stojí v tom pro větší pohodlí obecenstva dřevěné kanapé, a vyjímá se as tak dobře, jako by se vyjímalo kanapé postavené na př. do kamenných lomů za Strahovskou branou.

Dolejší ulice mají už zvláštní moderní jména svá, ano pokrok je už tak značný, že jsou jména ta napsána i na rozích, „Siemens-Terace“, „Victoria-Street“, „Prince of

* „det Lunn = das land.“

Wales-Street“ (ulice to hlavní, místy až tři kroky široká). Což ale Helgolanďanu nevadí pranic, on říká té hlavní třídě pořád jen „Stean-acker“, Siemensově třídě pořád „de Bahn“, a t. d. Také jsou tu dole mimo slavné „aleje Pomluvy“ ještě jiné aleje, ovšem zase bez stromů. Předně podél jižního břehu „aleje Divadelní“. Pak na východ „aleje Zdravotní“ čili „Jutland-Terace“; poslednější jmeno pochází od toho, že Jutsko je zrovna „naproti“, totiž — někde tam za mořem naproti. Konečně „aleje Špagátové“, kde pracovali dřív dva „paralelní“ provazníci. Ale provazníci jednoho dne svinuli aleje ty a natáhli je zas až dole, vedle aleje divadelní. Slavná vláda koupila tedy as dvacet stromků, silných jako prst, a vysázela v posavadních „Špagátových“ skutečné aleje, pýchu Helgolandu. Stromy stoji tu druhý rok a jsou prý letos tenčí.

Konečně jsou zde dole některé důležité budovy. Předně pavilion (kavárna) a několik dobrých restaurac, mezi nimi obecný „Conversationshaus“, kde k table d'hôte zasedá denně přes 300 osob. Dále dům lázeňský, kde možno koupat se v teple a kde se kupuji známky pro převoz a koupel na dýnu. Dále divadlo, dřevěné, to se rozumí. Pak, u jižního rohu, mělké mořské lázně, jichž se užívá, když pro bouř nemožno ven na dýnu; voda zde je červenou hlínou zbarvena do ruda — „červené moře“, „rači polívka“, říkají posměšně lázním těm. Konečně je zde opravdovský pivovar. Díval jsem se na lákavý jeho výrobek oknem do hospody, kde se v sklenicích skvěl na stolech před helgolandskými plavci. Přiznám se k zbabělosti — neměl jsem kuráže, abych okusil výtečného toho moku.

Zábava lázeňského hosta je tedy asi následující:

Ráno o šesté hodině vstane a jede na dýnu — „Halem“, říkají dýně. Malá půl hodinka cesty. Od přístavního můstku v pravo, k „Aade“ čili jižnímu konci, jsou lázeňské budky (vozíky na dvou kolech) pro pány, v levo, k „Olhoevu“ čili konci severnímu, jsou pro dámy. Budky

mužské dají se snadno přes úzký pískový jazyk převezt od východu na západ nebo naopak, dle toho, odkud příboj jde, tak že je vlnobití vždy čilé, velká výhoda zdejších lázní. Po lázni se natáhne ctěný host do písku a obzírá bílou dýnu, modré nebe i vlnící se, zelené moře. Odtud je pohled na Helgoland nejpěknější. Skrovna je jen vzdálenost, ale stačí, aby lehýnký modravý závoj umírnil křiklavou rudost příkré skály. Ten rudý ostrov, ta bledá jeho dýna!

Jak tichá mrtvola zde leží dýna,
a ostrov hledí v zkrváceném rouše,
jak její vrah, upjatě dolů k ní —

mohlo by se zvolat s Atterbomem. A byl Helgoland vrahem své dýny! Rozbitím „waalu“ rozkopal také hradbu její a v strachu pohlíží nyní k ní, kdy že mu ji moře odnese, kdy ji pohltí i s tím pískovým pahrbkem uprostřed a i s tím tichým, malilinkým, poetickým hřbitůvkem na pahrbku, kde na několika nízkých, černých křížích bílou hrudkou stojí po dvou začátečních písmenách — hádej z nich jmena těch znešťastnělých cizích námořníků, kteří tu byli mrtvi vytaženi z moře! — Trochu se sází živých plotů po pahrbku, trochu rákosové trávy do písku, ale písek létá ve větru přece sem tam, mnohdy odnese celý povrch hřbitůvku a hroby jsou bez rovu. —

Avšak — nenechme ctěného hosta ležet v písku! Mořské vlny stále rostou. Dutě se valí hřebeny jich k dýně, pěna běží v dlouhých pruzích po nich, náhle se zelené vody překotí a pěna tryskne na obuv snilce. Ten vyskočí, aby ho příští vlna přibývajícího příboje nepokryla již celého. Snad se ještě trochu pozdrží, aby si sebral lesknoucích se, překrásných kamínků, které když uschnou, nestojí pak za nic. Snad se projde ještě po „procházkách“ dýny, totiž po několika, do písku položených prknech. Ale nejspíš má ctěný host už hlad a spěchá do kavárny na

dýně, nebo zpět na Helgoland, aby hned dole zasedl do pavillonu.

V pavillonu už sedí lidé u všech skoro stolů. Dámy vyšívají nebo pletou něco tak pilně, jako by do lázní byly přišly jen k vůli „přicviklování" nějaké punčochy. Která dáma teprv teď přichází z dýny a ještě nesnídala, vyhledává pečlivě místo, kde možno si sednout k nejbližším pánům zády, což prý znamená cudnost. Pánové pijí, jedí, kouří a nemyslí pranic.

A teď — dejme tomu, že je teď devět hodin ráno — má host šest hodin prázdno, až do tří odpůldne, kdy se obědvá. S těmi šesti hodinami může naložit jak chce. Obyčejně jdou hosté po snídani zase domů, vyspějí se zase trochu a pak se převlékají do salonnějšího obleku. Ale to je trochu fádní. Dejme také tomu, že náš host je letory trochu živější, že ho mrzí jít za bílého dne spat. Velmi pěknou zábavou je tedy najmout si loďku s dvěma veslaři, proplout v „přístavě" všemi kocábkami a houpajícími se ve vodě skříněmi (na chycené humry) a plout pak kolem ostrova. Krásný, zajímavý pohled z dola vzhůru je zvlášť na západní straně, kde skalní stěna je rozervána. To trvá as dvě hodiny, nejdýl.

Pak zbývají ještě čtyry hodiny — totiž hned prvního dne, nebo dne následujícího nebude chtít host snad hned zase jezdit kolem. Také pro ten další prázdný čas lze sobě učinit program velmi zábavný.

Předně může host jít na hon, honební právo má zde každý. Jen že není žádné zvěře. Někdy přilítne mořský racek dosti blízko, tak že dvacet myslivců najednou si na něj vystřelí. Někdy prý se na severním, tak zvaném „tulenním" úskalí objeví nějaký posud nevycpaný tuleň. Kdo se chce pak dát tam zahrabat na několik hodin do smradlavých mořských řas, k vůli „čekané", může nabýt konečně příjemného přesvědčení, že tuleni se nejspíš již včera uzdálo odebrat se jinam.

Nebo může host chytat ryby.

Nebo může se zamilovat a chodit kolem „její“ oken. Zajisté že dámu svou překvapí, ana zívá, a on nahlídne takto nejsnadněji do jejího vnitra.

Nebo může hrát ještě s dvěma hosty preferanc, hru za pět grošů.

Nebo může jít k holiči a dát se holit; také vlasy si může dát ostříhat. Pak může jít do veřejné čítárny a přečíst si předvčerejší noviny. Načež může se zeptat sklepníka v „Conversationshause“, co je dnes k obědu, obejít pak dům a vedle oken u kuchyně trochu vonět. Pak může chytat Helgolanďáky, vyptávat se jich na slovíčka a sepisovat slovník frieské řeči.

Nebo může chodit ulicemi a obdivovat se krámům a všestrannosti obchodu; u kněhkupce na př. prodávají také stříbrné a zlaté hodinky, klobouky, čepice, deštníky, cestovní vaky, pušky a patrony, cigara a cigareta, psací nástroje, karty, košťata a ještě jiné věci, což je nad míru poučlivé.

Nebo může se projít všemi alejemi, každou, řekněm, na př. desetkrát. A pak může jít k divadlu a přečíst si tu na trojích dveřích: „Vstup se za dne zapovídá.“ A konečně, když už pranic nebude vědít, může vždycky ještě jít domů a vyspat se teprv teď.

Náhle ho vytrhne z dřímoty zvonec. Protivnějšího zvonce jsem ještě neslyšel a mlátí sebou čtvrt hodiny! Volá do „Conversationshausu“ k obědu. Lidé běží, co jim nohy stačí, nejspíš v naději, že zvonec dřív přestane.

Konečně sedíme a jíme. Velký sál, několik řad dlouhých tabul. Teď vidíme dobrou třetinu helgolandských hostí pohromadě. Bože — copak se skládá lidstvo už na čtyry pětiny z židů?!

Jednu příjemnost má Helgoland. Nejezdí tam vznešené panstvo a urozená šlechta. Není tu koní do parády, není kočárů — při převozu na dýnu by musili páni s prostým

občanem snad do jedné kocábky — jakpak by k tomu přišli!

Po obědě je „černá káva“ v pavillonu. Pak po páté hodině je „aleje pomluv“, přijede-li dnes parník. Pak je zas několik hodin volno a možno pokračovat u sepisování frieského slovníku.

Na večer v „Conversationshause“ od 8 do 10 hodin koncert, Beethoven, Spohr, Strauss, každého trochu. Nebo ples, uprostřed sálu pět trdlujících se židovek, kolem stěn na pohovkách dvě stě zevlujících, zívajících lidí. A v deset hodin konec všemu. Dobře tak, člověk jde rád spat, aby si odpočinul od dřímání.

Dříve tu byla ještě další zábava noční, herna s rouletem. Vláda ji zrušila. „Velká chyba!“ pravil k nám jeden z občanů helgolandských, „neslo to obci hezky peněz, teď musím platit celý dolar daně!“

IV.

Helgolanďané jsou původu frieského. Tedy aristokraté lidstva, členové onoho kmene, jehož pramatkou byla ušlechtilá Frya, potomci oněch posud nedosti uznaných předků, kteří dle starofrieského rukopisu „Thet Oera Linda Bok“ dali vzdělanost Athenám a Tyru, Kretě a ostrovům jonickým, kteří zalidnili břehy posvátného Indu i zalehlé, bájné pobřeží peruanské. Ano, opakuju, *oněch* předků, z nichž sobě nadělali staří Hellenové pak bohy své, neboť Minos kretenský byl Fries Minno, Minerva byla věglasna, súdna děva na Valcherách, vyučena věščbám Wr-Aldovým, Neptun byl srdnatý frieský lodník, jmenující se vlastně Neef Tunis, Apol byl představený čili „grevetmann“ v Ostflylandu, a jen podloudní kněží kmene Finda učinili z nich bohy, k vůli klamu. Proti tomu se nedá ani špetnout, stojí to v „Thet Oera Linda Bok“,

psaném roku 558 před narozením Krista pána, čili 1645 let po zpropadení se kontinentu Atlantis, kteréž se přihodilo zrovna r. 2193 př. Kr.

Odpusťte učenému tomu úvodu, ale jedná se mně o důkaz, že jsou-li Helgolanďané pyšni, zvláště naproti cizincům, mají k tomu přece jisté právo! Vědomi sobě as nejsou svého klassického původu, nepodobá se. Ale pýcha je jim vrozena, také mezi sebou samými mají šlechtu a vedle té teprv jen-tak-občany. Lavice kostelní na příklad jsou uzavřeny dvířky a všechna místa mají tabulky se zřetelným nápisem, který že člověk jedině si smí sem sednout. Dr. F. Zimmermann uvádí, že zámožnějších obyvatelů je tu as 300, to jsou snad ti aristokraté. Od chudiny liší se hlavně tím, že kdežto chudí v zimě jedí jen brambory, chléb a sušené ryby, bohatí mají také trochu uzeniny v zásobě, ano i čerstvého masa pojídají. Toto jim přiváží za zimy parník jednou v témdni, celou osminu vola pro 300 lidí na osm dní. Takto, když jdou na lov ryb nebo „ipp abb"* na hledání ústřic, mají šlechtici zrovna tak špinavou halenu a právě tak smradlavé boty jako ti neurození.

„Původně byl jen jeden jazyk a mohl také být jen jazyk jediný" — učí Linda Bok — „poněvadž je darem božím a co takový musí být dokonalý." Ten původní dokonalý jazyk byl tedy frieský. Helgolanďané jím mezi sebou mluví, starší Helgolanďanky jiného neumějí, ale takto se ho mnoho nedbá. Je jim vítán co hantýrka naproti cizím, ve škole své nechávají děti učit německy. Mnoho-li se děti ve škole vůbec naučí, na tom také nezáleží. „Vell vertiene maist en nicks verliese maist" (mnoho nechť vyděláš a ničeho nechť neprodělášš) je jejich novoročním přáním a proto také i „vzdělanci" mezi nimi — jak Hallier praví — kážou, že „jen když se dětem

* „za odboje".

zůstaví peníze anebo dají pomůcky, aby si jich vydělaly — velká vzdělanost že je při vydělávání peněz naprosto zbytečna."

Dosti je arci nápadno, že na anglickém území učí se ve škole německy, ne anglicky, že se zdejších restaurac také vlaje síla německých trikolor atd. Ale Helgolanďanům jaksi do toho nic není, že náleží k Anglicku. Je tu ovšem „governor" anglický, ten však pochodí nejlíp, když sobě nevšimne praničeho; v čemž mu napomáhají výkonné jeho orgány, totiž tři námořníci, obstarávající signálová děla, a uniformovaný policajt, který roznáší lázeňské listy a pohlavkuje kluky. Plést se do něčeho, nebylo by pro „governora" dobře. Už se stalo, že se některý pletl, ale když je na př. Helgolanďan povolán k soudu, přijde jen, když se mu líbí, a když je odsouzen k pokutě, neplatí ji nikdy, neboť se mu to nelíbí. Zavolali si na něho konstabla z Anglie, ale Helgolanďan mu natlouk' a vidělo se, že bude líp, když půjde konstabl zase domů. Helgolanďan měl nad sebou už bůh ví kolik vlád, náležel už k nejrozmanitějším státům, a bylo mu to pořád jedno. On mohl, alespoň za dřívějších válečných poměrů, od příkré své skály zrovna hravě odrážet útok každý nový, ale ani ho nenapadlo! Mnozí z toho, jakož i z okolnosti, že mezi Helgolanďany jen zřídka kdy rvačka se strhne, soudí, že jsou zbabělci. Je pravda, hrdinných písní o „Olafu, Hakonu a Haraldu" nemají, ale co kormidelníci a pilotové těší se zase pro odvahu a spolehlivost svou velmi dobré pověsti. Je v tom as zase jen čirý egoism, že je jim jedno, jde-li jejich vlast z ruky do ruky. Neboť každá vláda jim posud potvrdila všechna „dávná práva" jich, také Anglie, obsadivši zcela tiše ostrov hned na počátku tohoto století. Co ta stará práva jsou, to se vlastně neví, nejsou psána ani povídána. Ostrovem vládne domácí rada, skládající se z několika obyvatelů; ta rada sama se doplňuje — aristokracie. Její úkolem je, aby hleděla dát tak asi každému

za pravdu, alespoň aby nikoho nepoškodila v zájmech jeho hmotných. O krádežích netřeba jí soudit, dvéře se tu zavírají jen na kliku — kam by také ukradené věci zloděj odnesl! Spíš soudí o mrzutostech, povstalých z opilství — 500 věder alkoholu přiveze se teď ročně Helgolanďanům, často pro „střídmost“ velebeným! Každý člen rady dostává od obce 460 marek ročně platu, předseda k tomu ještě nějaký přídavek od Anglie. Z toho ovšem nemůže být žádný pan radní živ, musí ryby lovit a sušit, humry hledat a prodávat, hosti vozit a lodě pilotovat jak každý jiný. Dosti těžký a dosti chudý život mají Helgolanďané. Jen když se nějaká loď s nákladem u ostrova troskotá, rozšíří se jim srdce — i svědomí. Ještě před několika lety bylo tu obyčejem, že farář v kostele se veřejně modlil, aby „bůh ráčil požehnat břehu“. Když jedeš kolem ostrova, zasměješ se mimovolně, jak ohnivě ti kormidlující Helgolanďan vypravuje co hlavní věc, kde že kdy se tu troskotala nějaká loď. „Tadyhle se rozbil parník před několika lety. Nákladem na něm bylo malaga a pomoranče, to jsme si pochutnali — nu ano, co se dá do huby, to není žádný hřích.“

Vzdor namáhavé práci vidíš zde přece sílu starých lidí, tlustých ale velmi málo. Mužští jsou vesměs silni, složiti. Ženské jsou trochu bledy. Také jsou ploskoňadry, což pochází od toho, že musí nosit těžké náklady na ramenou a zádech, čímž trpí vývoj prs. U starých ženštin jsou ještě zbytky národního kroje, červená sukně se světle žlutou, širokou obrubou, bílá šněrovačka, sedlový klobouk se svislými, stinnými cípy — dle obrazů dřív nosily na hlavě bílý, jako turban svinutý šátek. Mladší jsou modernisovány. Skoro všechny honosí se krásnými plavými vlasy. Že prý si děvčata svá Helgolanďané přísně střeží. Dříve když někdo z lázeňských hostů k některé se přitočil a sňatek jí sliboval, nepustili prý ho už z ostrova, dokud slovu nedostál. Teď jsou as liberálnější. Vnitřní boj

takové Helgolanďanky nadchnul německého spisovatele Ignáce Huba až k romanci. Veronika se jmenuje holka v romanci té a má dva nápadníky, jednoho zdejšího, druhého cizého bohatého. Už ten zdejší strachy nějak bledne, ale ona se náhle rozhodla —

und ihrer stimm' harmonika
erklingen laesst Veronika:
„Hier will ich lieben und sterben!"

ROKU 1873 VE WURSTELPRATRU

1873.

Jak pyšní bývali Vídeňáci na svůj Práter! Napoleon I. byl řekl: „Kdybych mohl svým Pařížanům přinést tento les, Tuillerije bych za něj dal“ — a kdyby Vídeňák neznal z historie praničeho jiného, ten výrok Napoleonův zná. Je ale po slávě. Kde dříve šuměly věkovité duby, skřípají křemelité silnice, kde jelen a srn větřili houštím, trčí opálené piloty, kde kypěly širé louky, rozkládají se celé kamenné pouště — a dlážděná louka není po chuti ani Vídeňáku! K vůli „světu“ přišel lid o svou radost.

Přece je posud „Wurstelprater“ — malý díl velkého Pratru — ve sváteční dny navštíven hojně. Po celý ještě pondělek zapáchá ten boudami pokrytý kousek země jako nepropláchnutá maštal. Ale návštěvy ubývá nesmírně od téhodne k témdni. Vídeňáku není tu více volno. On sice sám zasedne k pivu a nehne se, ale ženě jeho není věru volno vedle té pansky projížděné silnice, dcera nemá, kde by se s milencem prošla, a pro synáčka není tu ani jediného přístupného strůmku, s něhož by mohl zlomit vaz. Ba ani starý ohňostrojec Stuwer nesmí zde provádět víc pekelné své umění. Je tomu nyní právě sto let, co praotec Stuwer vypálil v Prátru první svůj velký ohňostroj a pravnuk Stuwer musil nadobro teď již sebrat své rachejtle a zůstavit místo světové výstavě. Učinil to poctivě. I ten svůj historický malheur, že po každé pršelo, když by byl právě něco peněz vybrat mohl, zůstavil výstavě. „Bravo Stuwer!“

Pro nás cizince má „Wurstelprater“ přece dosti zajímavosti. Je to jarmark uvedený v systém. A co může jarmareční dřevěná bouda podat zábavy a „duševní“ rozkoše, podává zde úplně. Padesát hospod, nově zbudovaných, pyšní se starými jmeny „u tichého pijáka“, „u myslivce“,

„u zlaté kuželky“, jen že místo mile špinavých stolů nastala protivná bělost ubrusů a barvitost koberců, na něž si člověk netroufá ani dýmku vyklepat. — Drobná mládež, chce-li na př. „na koníčky“ nebo na houpačku, má hned třicet „ringelspielů“ na výběr. V jednom se krouží samí šimlíci, v druhém omnibusky, kočárky a kalešky, v třetím žirafy, sloni, lvi a tygři, v čtvrtém samé lokomotivky, v pátém vzpínající se naproti sobě koníčkové jakoby v turnaji, atd. Houpačky mají formu benátských gondolí, pegasů zavěšených v řemení, andělů s nůšemi, kolíbek, balónů a ještě jiných tvorů. Mládež dorostlá pak baví se v střelnicích. V některé střelnici je přes sto terčů, co nejrozmanitějších, to se rozumí. Dáš-li klukovi, úřadujícímu „za scénou“, tři šestáky, trefíš mezi dvaceti výstřely dvacetkrát a baviš se nevinně jako dítě. Zamíříš na zajíce a zajíc udělá kotrmelec a leží, na bubeníka a buben zavíří, na terč oponový — opona vyletí a za zvuků flautového kolovrátku tančí šest automatních párků, na holiče a ulítne mu hlava, na dráteníka a — vedle stojícímu jezovitovi vylítne z klobouku celé hejno čertů — pan kluk v zadu se zmýlil! Trulant! — smějou se nám, pojďme dál! —

K českému eskamotéři Krátkému Baschiku bychom měli právě tak čas, neboť „dnes jsou strašidla o páté“, jak stojí na ceduli. Ale poučme se raději! Chcete do „musea potvor“ nebo do „zoologického ústavu Karwowski & Ceranke“? V museu byste tomu šestihlavému dítěti beztoho neuvěřili, ba ani snad tomu děvčeti „s andělskými křídly“, pojďme tedy do ústavu, kde se procházíme alespoň pod širým nebem.

Krásný ústav, bohatý, nelhu věru, tvrdím-li, snad že tu mají přes padesát slepic a zajisté ku třiceti králíkům, domácí sorty, ovšem! Také dva vlky tu mají — člověk by jim dal po krejcaru — a tři lišky, malé, odřené, ošumělé — pohnuti mustrujem v myšlenkách garderobu svou, nemáme-li doma něco starého.

Dále! — „Das leben und treiben der lapplaenderpolarmenschen im k. k. prater". Zaplaťme krvavý peníz a vstupme. Několik kluků dostane po pohlavku, musí vstát a my smíme usednout.

Svislé auditorium naproti malému jevišti; po celé místnosti libezný smrad z nevydělaných koží. Na jevišti vztekají se právě dva v kůže zašití kluci; mají na nohou dlouhé, tenké sáňky a těmi bubnují po prknech, že až uši bolí. To prý takhle jezdějí doma po sněhu. Také prý to ani nejsou kluci, nýbrž pan Klemme a pan Dowet, oba „ve své vlasti známí honci sobů". Abychom se o tom přesvědčili, vezme vykladač, elegantní pán v černém fraku, do rukou sobí parohy, jde až do pozadí auditoria, pan Dowet po něm hodí provaz, jejž vykladač zachytne — pan Dowet táhne a vykladač běží s parohy u čela až na jeviště a bučí při tom — ale zrovna jako sob. Následují paní Karim s hotovými nitěmi ze sobích šlachů v ruce, jež „zrovna teď před námi upřede", a vykladač sundá se stěny pestrý opasek, jejž paní Karim „zrovna teď před námi shotovila". Na to přijde Kaisa a Stinna — snad ženského pohlaví, kdopak to ví, — a „předvádějí" národní písně a tance. „Umí-li někdo ze vzácného panstva," začíná zas vykladač, „laponsky, rač na ně promluvit, oni budou radostí celí bez sebe dělat kotrmelce." Zrovna jsme se začali pro svou nevědomost studem červenat, když tu někdo v zadu začal „ňau-ňau-rau-lau" a bylo to prý laponsky a rozradostnění polární patrioti v skutku metají na připravených již kobercích kotrmelce. A proto již vystoupla slíčná Johna, ve své vlasti nazývaná „naše Venuše", vyzdvihla ruce nad hlavu a začla odříkávat laponskou modlitbu k laponskému pánu bohu, že byl tento „tak hodný a nechal jim přijít do Vídně, kde je tolik dobrých lidí." Poněvadž ale vykladač béře právě diskreční talíř do ruky, použijem posvátného okamžiku a jdem.

„Sem, pánové, sem! Co svět světem nebylo pod sluncem

nic takového — nic pod sluncem, povídám! Ježíš s apoštoly, císař Maxmilián, královna Isabella u papeže — vždyť to svět ještě neviděl! Napoleon I., Garibaldi, toho času v lékařském ošetřování — a co nejdivnějšího při tom, ty péra, ty kolečka, každý se diví a vynadivit ani nemůže! A pak — Sedan, to místo neštěstí, to místo slávy! Napoleon třetí, císař Vilém, kníže Bismark, bojiště pokryté raněnými, mrtvými, vždycky pláču, když se na to podívám! Vzácné panstvo, dva šestáky na první místo, kdo tolik nemá, dá jen jeden na místo druhé — já — já budu plakat také s ním!" — Šlechetný člověk — a pak — vidět ty tři vlasy Bismarkovy na kolečkách! — — Chlap prolhaná! V celé boudě ani jediné kolečko nebo pérko, samé mrtvé voskové figury! —

„Co svět světem, jak živ nikdo neviděl takovou krásu!" zní to najednou ze čtyr stran. Máme na vybranou: čtyry boudy a v každé z nich „nejkrásnější ženská tohoto světa" — půjdem ke všem, ne? K Emilii, „der schoenen Saechsin", ke Katynce, „der schoenen Polin", k „la belle Lyonnaise" i k třícentové Berlíňačce Marketě, která zde je „krásnou Čerkeskou vom Kaukasus bei Russland". Veškeré dámy jsou strašně tučny. Říkáme damám sice „pohlaví slabší", ale —

(doch) ist der ausdruck allemal
wohl doch nicht ganz so recht —

zpívá krásná Emilie a dodává:

dass gott in seiner allmacht kraft
zuweilen starke damen schafft —

a ona to musí vědět, neboť ji stvořila boží všemohoucnost na půl páta centu. — Emilie, la belle a Marketa umějí, ovšem s namáháním, ze sesle povstat a jedno lýtko ukázat,

Katynka pak nechává na svých ňadrech také železný půlcent tančit. Ale jen chvilku — „na večer už jsem umdlena, k snídani jsem lepší.“ —

Teď půjdem na všechen způsob do divadla Fürstova, neboť jsme ve Vídni, chcem slyšet nadávky na Čechy a to musíme především zajít si do „školy lidu“, do některého divadla. Ale na cestě se zastavíme ještě u velocipedů — či u veločipedů, jak se tady říká.

Statečná bouda v kruhu. Právě dozněla veselá hudba, je přestávka. S velocipedů slézají a na ně zas vylézají rozmanité osoby. Velocipedy jsou pevně zadělány tak, že kolo jich běží v prohloubené koleji. Kdo na nich sedí, tomu se mimovolně na klikách pohybují nahoru dolů ruce a nohy, a zdá se, jako by sám stroj řídil.

Teď jsou velocipedy obsazeny. Na mnohých z nich sedí dámy, vesměs do červena rozehřáté, některé v toilettě elegantní, některé v šatech bílých a také s uniformními čepičkami bílými. Poslednější jsou velocipedistky najaté a jsou vesměs buclaty. Ale veškerým damám, jak tak po mužsku v sedle sedí, je vidět sněhobílou punčošku až pod podvazek červený jak francouzská růže.

Hudba zní, kruh se začíná pomalu otáčet. Kliky se vzdvihají, ruce, nohy s nimi. Ale ještě vše ujde — elegantní nějaký pohyb a dámské šaty jsou hned v dřívějším zas pořádku.

Avšak teď se hudba stává již vířivější, bubny znějí veseleji — kruh se točí rychleji a rychleji — ruce, nohy lítají — vždy chvatněji, vždy chvatněji — —

Kdo chce zavřít oči, může, není to zapovězeno.

DOMA

SEVEROZÁPADNÍ LÁZNĚ NAŠE

1872.

I.

Jen kratičký úvod.

Když člověka už omrzí číst články „Neue Freie", žádající, aby v Haliči byla němčina „zemským jazykem" proto, že je tam půl millionu neučesaných židů, nebo když nemá ani nejslabšího tušení o velké vodě, tak mocné, že pobrala vše a vše, ano dle „Bohemie" i vojenské lázně u invalidovny, „obzwar der herr obristlieutenant persoenlich am ufer erschien", a když má týž výše zmíněný člověk — na př. já — právě drobet času a drobet peněz, složí si deset košil do vaku a jde na cesty. Na daleké, když má mnoho, na blízké, když nemá času. Na př. jen pak od Labe až k Schladabachu. Z nouze se právě udělá cnost, člověk projíždí a studuje náhle s láskou ty milé domácí kraje, které dřív byl vždy jen projel, aby cizinu studoval. Hned ale baví i doma kraj, hned lid, hned samota a monolog — „mudrc najde vždy něco, čím se stává ještě moudřejším, a také hlupci cestování neškodí: bratry najde všude."

Rudohoří stojí věru za procestování. Tak divoce romantická jsou jeho temena a jeho údolí, tak zajímavé je jeho blahodárné, léčivé úpatí, pravý zázrak. Tisíce a tisíce cizinců, ze všech konců světa, sjíždí se do lázní českého rudohorského úpatí, sta a sta zase domácího lidstva vyjede si k hranicím, aby pokochali se v krasách saského a také českého, ještě mnohem krásnějšího „Švýcarska". Ale nedivím se, že krásnější právě část není tak četně navštěvována jako ta méně krásná, saská. Za prvé je tato nepoměrně líp upravena pro navštěvovatele a za druhé má pro sebe a pro nás „půvab ciziny". Panbůh ví, co to je —

já to vím ostatně také — že zde každého cislajtánského občana poznáš hned na první pohled! Mluví hlasitěji než jiní, pohybuje se s nápadnou zvláštní volností, pleť jeho je ovanuta svěžestí, oko se mu leskne, ano někdy to přivede i tak daleko, že se zasměje zcela nahlas — počíná si jako právě ulitlý pták a mimovolně se ohlížíš po kleci s otevřenými dvířkami. Již ta píď civiliny je Jean Paulovým „redoutním sálem“: „žádné politické, jen lidské poměry, a náhle se cítíš člověkem.“

Týden zde strávíš zrovna hravě. Chceš-li, jsi sám a sám, třeba seděl nad hučivým, mohútným Labem. Nebo se ztratíš do hor, skalní romantika tě překvapuje krok co krok, brčálové lesy, plny šumu a tajemného hukotu, vlní se vedle strmých, němých strání jehličnatých, ze všech stran se propukávají hrčivé potůčky, důvěřivé ptactvo poskakuje vedle po mechu a kamení, štěbetá a zpívá, a srny se pasou opodál a skoro jim ani za to nestojíš, aby se tě bály. Snad vědí, že zde musíš mít dobré srdce.

Jdeš loudavě dál a dál, od krásy ku kráse, a náhle stojí před tebou plot a u plotu člověk. A člověk otevře ústa a řekne: „Zde, za tím plotem, je nátura nejkrásnější.“ Vstupné že sice není žádné, ale že stačí, co dáš tak „z dobrého srdce“. A dobré tvé srdce vyndá z kapsy rakouský šesták a dvéře do „nejkrásnější nátury“ jsou již dokořán.

Zase jsi sám.

Nebo najdeš hospůdku. Na štítu je na př. vyobrazena návštěva svatých tří králů v Betlémě; bedlivý pozorovatel vidí ale jen dva třikrále, třetí třikrál je snad na druhé straně, za plechem. Zasedneš do tiché besídky a všechno se ti tu líbí. Předně ta besídka sama, zrobená ze stromků i s korou, vytapetovaná velkými tabulemi kůry a vyzdobená naivními obrazy v mechových rámcích. Pak domácí lidé s tou kulatou dobrotou v tvářích a s tím měkkým svým dialektem, znějícím stále ještě tak jako němčina Slovana, který jí pořád ještě neumí. Konečně i ten sklepník, který

ti tak kollegiálně klepe na ramena a beze vší šetrné přípravy ti zvěstuje, že „zde najdeš pravou saskou kuchyň". Ale již se to blíží! Napřed polívka. Ta se trochu ještě namáhá, aby byla jakoby českou — „aber man merkt die absicht und —". A pak — ale ne, nač dělat českým kuchařkám tak příliš velkou radost!

Instinktivní talent hladu zavede tě konečně zase zpět, přes české hranice. Vystoupíš na rudohorskou Sněžku. Daleko, daleko šlehá tvůj zrak, chlum tu vedle chlumu, obrovitá vlna vedle vlny. A jak vznešené, velebné ticho rozkládá se dole! Nejrozlehlejší lesy vypadají jako pouhá modravá plíseň, země je hnědá jako neporostlý hrob, někde bílý puntík, město — o těch infusoriích, nazvaných „lidmi", ani památky. Zdá se, že se příroda ani o politiku nestará, že není za mák náruživa, že — —. Ať by se nestarala, ale tamhle je Milešovka v taláru mlhovém, v pravo v levo vlny, a zde před nimi krásné, bohaté sídlo plemene odcizeného a za nimi nepoměrně chudší kraj, věčné bojiště nebohého lidu — hroudy jeho jsou vlhky potem a krví —. Prohlídnem si ten kraj šťastnější, projedem se těmi úrodnými údolími, kde v nejchudším koutě vilky za statisíce, kde města přebohatá, kde sama zázračná, léčivá síla přírody přivolává celý cizí svět a vybírá od něho milliardy. A pak zas domů, jako touhy plný Skot ku svému ovesnému chlebu, a zas na bojiště a na své místo!

Avšak — sleťme již dolů. Rychle do některé stanice, aby nás naložili s lhostejným lidem do nějaké té železničné tůně. Komické ty drážičky zdejší!

Nedorostlá lokomotiva a pak čtyry vagónky, pouhá koťata. Bál jsem se zeptat, kde jsou ty ostatní; snad jim sciply, když ještě byly slepy.

Ale jedou se značnou rychlostí, skoro tak jako pražský drožkář. Člověk se může pěkně ve voze procházet, může pohodlně na koleně psát, a když si chce zapálit cigaro, běží mu konduktor pro oheň až k mašině.

II.

Lázeň zbožných.

„Rád bych v době co možná nejkratší poznal Teplice, totiž zatím zcela všeobecně, jich polohu atd.“ pravím k hostinskému, poobědvav.

„Vezměte sobě průvodce.“

„Snad vůz, drožku?“

„Ještě líp, ano.“

„Prosím, dejte tedy některého vozku zavolat a dejte mu dle lokálních svých známostí laskavé instrukce.“

Drožka přihrčela. „Víte už tedy, co chci?“ ptám se drožkáře.

„O prosím, do podrobna!“ Vylezl pohodlně na kozlík, vzal bič do ruky — už chtěl švihnout a zamlasknout „na!“, v tom se zarazil, podrbal a obrátil. Díval se okamžik na mne, pak se mu otevřela ústa a prál: „*Prosím, jste vy katolík?*“

Ztrnul jsem, podobné otázky jsem ještě neslyšel od drožkáře. Co je to, co chce? Myslí si snad, abych se dal dřív zaopatřiti než se svěřím jeho umění? Či je snad terciákem řádu sv. Františka a náboženské jeho přesvědčení nedovoluje mu, aby za pět zlatých r. č. vozil půl dne nějakého jinověrce? Či hodlá snad — trochu orientálně vypadám, je pravda — hodlá mne někde v příkopě násilně pokřtít?

„Jsem!“ povídám hrdě.

„Nu tak je dobře, to něco uvidíte!“ a švihne do koně. Kutálíme se, jedeme, „letíme“, z Dlouhé střídy ven, přes náměstí kolem radnice, do nějaké vedlejší ulice, zas na širokou silnici, vedoucí k nádraží. Dívám se po neznámých mně domech a štítech, ptám se po majitelích těch oněch budov nápadných, už jsme objeli i ouštěcké nádraží. „Aha, je chlapík,“ myslím si, „nejprv objede město!“ Ale v pravo

v levo zabíhají jiné silnice, on do žádné, on pořád dál, a již jsme daleko v polích.

„Ke všem všudy, kam to jedem!“

A klidně se ohlídl, velice se na mne podíval a pravil: „Mariaschein!“

Vskutku, zde někde musí být poutnický Bohusudov se zázračným svým obrazem marianským. Moje geografie už to zapomněla, vlastně to snad ani nikdy dobře nevěděla a já sobě jen tak myslím, že se trochu pamatuju. Vždyť já ale jsem zde, abych si prohlíd' lázně, světské lázně! Či chce mně snad dobrotivé nebe popřát příležitosti, abych se dřív posilnil výdatnou lázní duševní, abych se své nebohé duše smyl celou tu spoustu hříchů, jakou ji pokrylo třicet osm po sobě zběhlých let? Náhle jsem cítil, že už by byl čas, abych užil nějaké lázně výdatné, zdálo se mně, že hříchy po tisících letí s sebou, kolem drožky, v obvyklé formě šklebících se netopýrů, a v prsou jsem měl píchání a hryzení, jakoby se tam válelo bůh ví co ježků.

„Minulý týden se vypravovalo, že se tu stal zase nějaký zázrak — ale nevím co vlastně — zeptám se pánovi na to,“ slibuje drožkář.

To tak, zázrak! Aby takhle panenka Maria na mne se pousmála, nebo v mé přítomnosti třeba jen okem pohnula — to by byl feuilletonek!

„Celý den tam teď zpovídají!“

Už zase myšlenka na zpověď! Co to má pořád být, k čemu pak potřebuji tá zpovědní cedulky? Strašné — teď mně napadá, že můj miláček Jean Paul se také ženil, když byl 38 let — pro rány boží!

„Pořád musí klášter přibírat nové pány jezovity.“

Jezovité — Barbora Ubrykova, tu to máme — co se se mnou stane! Snad se Pio nono při své vševědoucnosti náhodou dověděl, že sem přijdu, — o Pio nono!

Ale již drožkář zarazil; slezl jsem a vešel,

Nevelké prostranství, obehnané po italském způsobu ambity, a uprostřed nevelký kostelík, v ledabylém „italském“ slohu. Kostelík stojí prý na témž místě, kde stála dříve lípa, v jejímž větvoví po prvé se objevil zázračný obraz děvečce hadem pronásledované. Historie jeho je bohata, válkami, dary i zázraky. Na jedné straně prostranství je krytý pramen, „marienbrunn“, s výbornou, chutnou vodou, která mimo to také velký počet srdečně ošklivých mrzáků již uzdravila, jakž každý vidí na fresku vedle v ambitech.

Vidí tam ale ještě jiné události. Předně jak obraz, jinam přenešený, vždy se zase vrací k své lípě zpět, nešen neviditelnými anděly. Je těch neviditelných andělů zde asi osm vidět. Pak jak letí Jaroslav Bořita hrabě z Martinic, „zvláštní ctitel obrazu“, z okna pražského hradu. Starý náš vladislavský hrad to sice není, také tu není ochranný ten bez, ale to neškodí, Bořita letí přec. Pak jak se tresce „rozmnožování obrazu“ čili padělání jeho, pak jak posměšky. Pak jak sem putuje „hochloeblich“ obyvatelstvo měst Bylínu, Mostu, Litoměřic, Ouště, Děčína, Teplic, a jak panenka Maria prosí papeže Pavla V., aby těm lidem dal přec plnomocné odpustky. Malovány jsou ty obrazy strašně, nápis nad krucifixem zoufalé řezby: „Nemodli se k tomuto obrazu, nýbrž k tomu, koho vyznačuje,“ má skoro větší cenu než celý estetický článek.

Vnitřek kostelíka je neladně přeplněn, jak už v chrámech našich bývá. Dřevěný baldachýnový oltář hlavní sám je pln neladu a na něm skví se v zlaté kapsli obraz zázračný. Sem přicházejí tisíce lidstva a obětují panence Marii. Poněvadž jsem právě nic jiného vhodného při sobě neměl a peněz jsem potřeboval na další cestu, obětoval jsem své srdce. Má-li z něho radost, dobře, já už ho nepotřebuju.

Ale nezdálo se, že by věc tak obnošená byla došla zvláštního povšimnutí. Když jsem vyšel zas ven, byl už

můj zbožný drožkář „zcela šťasten“ a spal ve voze. Arci jsem ho konečně přece pomocí zázračného „marienbrunnu“ vzbudil, pak ale chtěl mermomocí se mnou na Chlum — „že prý je tam také jeden obraz.“

III.

Teplice.

Nevděčné pokolení lidské! Pes už v starém Korinthu měl pomník svůj, kůň, „kmotr“ nazván, obdržel jej od vévody z Guisu, ano i vrabec jeden už dožil se pomníku a v Košířích u Prahy čteš v kámen vrytá životopisná jeho dáta, jenom přeslavná historická svině rytíře Kolostoje čeká již přes tisíc let na vděk! A počká si ještě, neníť více citu ve světě! Proč také byla pouhou, jednoduchou sviní, proč ne zvířetem noblejším! Je arci také „němou tváří“, my ale i při zvířatech uznáváme kruhy aristokratické a — vyloučili jsme štětináče naprosto z kruhů těch. Nemají pro nás vznešenějšího významu, ba ani štětinky poezie, a jediný národ německý, liberalismem a svou spravedlností v každém ohledu tak chvalně známý, ujal se jich, a jako napsal Justinus Kerner dojemnou báseň o teleti, zabásnil si Abraham a Santa Clara o vepřích. Avšak, i ten nejspravedlivější ze spravedlivých — co pěje?! Srovnává je s bohatým lakomcem, který *teprv* mrtev bývá něčím platen. Opěvuje špek a chrupavé kůrčičky, šťavnatou kýtu a vonná jelita, o jiném neví, ten člověk hladový! Zázračná přírodo česká! Historická svině Kolostojova dala lidstvu zcela jiné dary, pustila se v boj s palčivými chorobami jeho, vrátila mu zdraví, utrpíc sama při tom zhouby, jako Prometheus. A dar její podán lidstvu *celému*, dle starého pravidla, že co v Čechách vzniká nejlepšího, z toho právě

Čechy nejmíň mají. Podivejte se do Teplic, sta se tam právě léčí vojínů pruských, aby z vděčnosti — —

Bylo to zrovna roku 762 za vejvody Nezamysla a zrovna dne 30. srpna (hodinu Tepličané bohužel nevědí), kdy výše zmíněná svině pana Kolostoje ráčila si na zřídle teplickém opařiti rypák. Pan Kolostoj porozuměl ihned důležitosti nálezu a vystavěl si zde hrad. Měl stálé půtky se závistnými sousedy, ale vítězil. Teprv v druhé polovici 12. věku však mluví se o Teplicích zase v kronikách. Pak byl teplický kraj jevištěm mnohých půtek, od Prokopa Holého a Jana Želivského až po galantního Vandamma, který z pouhé francouzské zdvořilosti a jen k vůli Tepličanům dal se u blízkého Chlumu porazit zrovna zas dne 30. srpna. Ale nebojte se, nebudu vypravovat historická dáta, přenechám to tomu, kdo snad přece jednou napíše český spis o českých lázních, já zde již jen podotýkám — neboť je to ctí — že roku 1848 nedělali Tepličané nic, pranic, ba že byli až dopáleni na ty nepokoje, které nedovolovaly nemocným ani, aby se dostavili jako jiná léta.

Teplice jsou sice nejmíň „lázeňským místem“ mezi českými lázněmi — pěstujíť i průmysl hojně — ale pokud jimi jsou, je Tepličan pravým lazebníkem a žije velmi rád a s pohnutlivou ochotou z nemocí svých bližních. „Právě byl vydal poslední krejcar, když přibývá první host,“ a nyní začíná honba. Ve způsobě pastí s nápisy „logis zu vermiethen“, i bezprostřednějším způsobem „počumování u nádraží“. Nejpěknější části Teplic je vesnice Krásnodol čili Schoenau, zde jsou lázně velmi pohodlné zrovna naproti pěkným bytům, krásné procházky, atd. a Tepličan je na Schoenaváka žárliv. A byl dříve ještě vic a hrozil bojacnému cizinci nejstrašnějšími věcmi. Ano jistý starý habitué teplický — jsou lidé, kteří sem chodí již po třicet let a v každé vaně jsou jako doma — vypravoval, že jemu kýs Tepličan povídal i o vlku, jenž

náhle v Schoenavě se vyskytnul. A vskutku, kronika to stvrzuje, r. 1480 byl tam skutečně vlk!

A když ho má, Tepličan nemocného cizince, je cizinec šťasten, neboť Tepličan je tak „bieder", že se to ani do češtiny přeložit nedá. Ihned je cizinec jakoby doma, jakoby ve vlastní rodině. Všechny skříně mu zotevírají a ukazují mu vše, co mají. Tenhle drahý štucel obdržela domácí paní od knížete A., který byl u nich celý šťasten. Říkal, že ty lázně jsou sice zázračny, pravý dar boží, ale kdyby nebylo té jejich obsluhy —! Jakmile přijel domů, štucel zde, a když přijel zas následujícího roku, přivezl slečince domácích — „ale ukaž, dceruško, přec také svůj zlatý řetěz, ne ten od knížete B. — ten od A., víš?" Kníže B. byl snad ještě hodnější, ještě v kšaftu si na ně vzpomněl a diškrec dával — no!

Při tom nejsou Tepličané ani dost málo zvědavi, ani se neptají, čím jejich host je. Jako „historie" Teplic vypravuje jen, kdy který potentát zde byl, předpokládají oni zas, že každý host má na svém pečetidle při nejmenším plášť knížecí, a chovají se dle toho! Za krátko je host přesvědčen, že zde prožije vyměřený čas svůj beze všech trampot, že se nemusí ani dost málo starat, jak utratí své peníze. Ba i ten, jehož kasa je zařízena jen „na malé porce", jak se říká, budiž zde jasné a veselé mysle — velkých porcí vůbec nikde nedostane. Patří to do soustavy léčitelské.

Co ale platno, zdraví je zdraví, a konečně jsou ze všech severozápadních lázní našich Teplice přece ještě nejlacinější. Třeba by zde člověk četl ještě po ulicích hrůzné ty nápisy: „Zde se sázejí baňky a pijavky i pouští se žilou!"

„Přes léto sejde se sem repraesentace celého světa, jen že ta repraesentace kulhá," napsal kdysi o Teplicích humorista Reinhardt — Tepličané nemohou ho ani vystát a rozkoupili už několikero vydání jeho spisku. Nemocní,

myslím, spíš snesou lehký vtip, nemocní bývají sami náchylni k vtipu samovražednému, jeť to nejelegantnější odstín „šibeničného humóru“.

Ale vskutku, když přijdeš do lázeňského nebo zámeckého parku, v končinu městských lázní nebo do Krásnodol, pohybuje se kolem tebe vše dopadavým krokem mefistofelským, je tu zcela zvláštní svět, do něhož nepatří, kdo nekulhá! Hůl a berle jsou skoro nevyhnutelným atributem, mají nejrozmanitější formy, jsou nejrozmanitější podstaty, prostý dřín i drahé dřevo s perletí, a jsou jako by novým oudem, doplňující částí lidského těla. Jeden má mrtvo jen v jedné noze a ta se bezvládně kýve sem a tam, druhý má obě nohy pakostnicí sevřeny, třetí, vojín, je pokryt ranami, čtvrtý má dnu v celém těle a nemůže se hnout — malý vozík je celým světem jeho a ze všech stran slyšíš praskot koleček a hrčení vozíků po chruplavém písku. Jsou tu zbědovaní lidé, jichž bledá, průsvitná tvář připadá jako smutná mříž vězení, a hlubokým okem vyhlídá duše a chce již ven — ven!

Zde člověku náhle vypryskne také v prsou pramen teplý, soucit. Zde porozumí i zdravý tomu, co nemoc je, a naslouchá nemocným, jak si sdělují pokroky zdravotní. Avšak — vždyť jim kyne již zdraví, daleká většina dochází pozdravení úplného, jiní alespoň úlevy! Teplice náležejí mezi tak zvané „indiferentní lázně horké“ a jsou z nich ze všech nejprvnější. Wiesbaden, Baden-Baden, Gastýn, atd. jmenují se teprv po Teplicích. Proto také stále se zvětšuje počet přibývajících, nyní již bývá jich na 10.000 ročně.

Je to ale také na Teplicích vidět. Město má sice též svůj pozoruhodný průmysl, ano i obchod — z lázeňských českých měst mají jediné Teplice svou „židovskou třídu“ — přece ale hlavně kvetou teplými svými prameny. Proto také jsou veškeré budovy lázeňské co nejbohatší a nejelegantnější, nové budovy rostou rychle, a kdežto malé

město staré má solidní ráz dřevních dob, lesknou se lázeňské jeho annexe jako bohatými villami poseté vůkolí nějaké Florence. A každý dům má svůj štít, zvláštní název svůj: „Olivový strom", „Réva", „Jordán", „Pardál" („Šumavský medvěd" by mně byl milejši), „Hofer", „Vilém Tell" (ale žádný Prokop, Žižka), „Wartburg", „Deutsches haus" — ale prapranic o české koruně! Romantické vůkolí zasahuje historií svou do romantických dob, ale do dob *českých*, nechutnajících těm poněmčilcům, a mnohé místo, kde kdys český turnaj hlaholil, má nyní název „Friedrich-Wilhelms-Hoeh". Jsme v českém Prusku, není nám tu věru volno — tím méně volno, že valná část viny je také na nás. O čemž ale později!

Prozatím píšu o městě a přiznávám, že má některé své zvláštnosti. Nevelké sice, ale přece povšimnutí hodné. Na př. ty krabice na domech, na spůsob našich krabic listovních; nápisy jich učí, že vhozenou cedulkou možno takto co nejpohodlněji objednat sobě donášku hnědého uhlí, zde tak laciného, proto že nesmírně hojného. Mohlo by se i jinde a i pro jiné zavest! Dále ty praktické svítilny plynové — v jiných lázních je stále ještě petrolej. Jsou proto prakticky, že jsou tak nízky, že svítí do opravdy na zem a ne jako naše pražské na nebe. Nebo ty úplně svým počtem již stačící lávky, v sadech i po celém vůkolí, jichž je na nohou zchváceným tak zapotřebí.

Vůkolí je překrásné, rozmanité, vrch i dol, niva i les, krásný les a „opravdovské stromy". Stromoví listnaté pilně se pěstuje, i čerstvá kůra přišije se na strom, když stará olysala, a ty paruky jsou dost komicky. Jen že ovšem pro dalekou většinu chorých, není-li počasí zcela pěkné, nemá krása vlhké přírody pražádnou platnost. Naopak, zde mohou vlhko a chlad být velmi nebezpečny, zvláště po lázni, a vlhké leto je napolo zmařené léto.

V Teplicích je živo. Zvlášť kde zaznívá lázeňská hudba, v sadech zámeckých nebo lázeňských krouží četná a pestrá

společnost. Nezdraví se baví se zdravými, je tu pak obou dost. Beztoho jen málo který tíže chorý přichází do Teplic sám, při nejmenším má alespoň nějakého služebného. Aby žena svého muže sem nedoprovodila, ani se nepřihodí. Buď z lásky, buď ze zvědavosti, a pak — vždyť v blízkém Duchcově zemřel Casanova, známý spisovatel milostných memoir, kdo ví, neužívá-li jeho životem tak namáhaný duch také ještě lázní a kdo ví, co by našeptal uzdravělému, spružnělému manželi! Na jisto se ale ví, že zde posud straší Vela, amazonka česká, která žila v dobách našeho „dívčího boje". Miloval ji rytíř, pak ji nechal a ona se spolčila s ďáblem. Nejdřív pomstila se na svém nevěrném, pak si ji vzal čert, ale každých sto let může Vela zas ven, do teplického vůkolí, svede nějakého manžela k nevěře a pak vandruje ten s ní do pekel. Nu a může se snad vědit na jisto, kdy právě století zas dobíhá a která že z těch všech letošních krásek je Velou?

Vezme-li nevěrného manžela čert, je arci dobře, ale — má se k vůli tomu tolik peněz utratit? Či jsou snad všechny strachy marny? — „Věrného manžela svést, je snadno, ale nalezt ho, to je těžké," mínil kdosi.

IV.

U hrobu básníkova.

Věděl jsem, že zde leží, a přec jsem byl jeho hrobem překvapen — zapomenuté, náhle zas v paměť uvedené věci mají zvláštní svou moc!

Brouzdal jsem se vysokou travou starého hřbitova teplického — hřbitovy lázeňské mají zajímavý, kosmopolitický ráz — a náhle stojím před jeho hrobem. Nízký sarkofág, v hlavě mohutný dub, a na nejnižší jeho větvi vetchý

věnec starý, s něhož vlaje kus hadrovitého, černého flóru. Na sarkofágu pak nápis prostý: *Jan Bohumír Seume.* Básník německý, myslitel vznešený, muž poctivý — poctivosti, že jsi tak řídka, že tě musí člověk hledat po hřbitovech!

Zde tedy leží umdlený „poutník syrakusánský“! Víc než šedesát let sypalo sníh a květ na jeho hrob a srdce jeho dávno je pouhý prach. Od dětinstva miloval jsem Seumeho, jakž bych byl nestanul nad jeho ložem! Byl tak nešťasten a přec muž tak šlechetný. Duch jeho byl samé mužné jádro, Seume žil jen myšlenkám všeobecně lidským, miloval toužně svou vlast i národ svůj, ale také Slovan byl mu člověk; miloval svobodu, ale svobodu *všech.* Odpočíváš, pěvče v zemi české — budiž ti lehka hrouda její, nejsi nám cizincem!

Seumův životopis začíná jako životopisy mužů našich. Chudá, selská chyže byla jeho kolébkou, kněžský stav jeho určením dle přání rodičův. Ale Seume záhy poznal, že duch jeho je duchem bojovným, že určeno mu postavit se na stanovisko rozhledu nejširšího. Chtěl být velkým bojovníkem za svobodu lidstva — a jak jím osud zatočil! Hessenští verbíři násilně ho zavezli do Ameriky a zde musil v řadách anglických bojovat proti lidu domáhajícímu se své svobody. Přišel zpět, do Ruska, a zde byl donucen zas bojovat proti Polákům.

> Ünd ich sah' durch die gebrochnen glieder,
> hingestreckt vom wuerger, meine brueder
> in der sterbestunde letzten zuegen
> bluttig, roechelnd, betend, fluchend liegen.

Pak se vybral na cesty, dlouhé a namáhavé. Jak Seume cestoval, jak pozoroval a co hledal, to dosvědčí vlastní slovo jeho — mát slovo to ráz celé jeho povahy. „Abys nějakého knížete viděl,“ praví, „nemusíš právě navštívit

zámky jeho, aniž snad žebrat o milost, abys mu byl představen. Obyčejně bys takto nejméně na něm poznal. Jeho města a vsi a cesty a mosty nejlíp seznamují. Kde pivo a chléb jsou špatny a drahy, kde vidím vesnice zpustlé a chudé, visitátory ale přece spatřím, jak po kapsách slídí, jdu co možná rychle dál. Nikoli kázání o humanitě, jen *čin* má cenu. Tím hůř, mluví-li se mnoho a činí málo."

Prošel se a usedl pak doma, „na Golgatě své vlasti". Pěl-li dříve:

> Auf der alten und der neuen erde,
> von dem fuerstensaal zum bettlerherde,
> hoert ich menschen ueber menschenplagen
> mit des jammers heissen thraenen klagen —

pěl pak doma, o vlastním národu svém:

> Unsre werke sind nur voelkerfrohnen,
> ja wir sind ein spott der nationen —
> — — — — — — — —
> und die weltgeschichte graebt ein grab!

Nic neušlo soucitnému jeho zraku. Ani jak běduje sedlák při plévě mu po daních zbylé, ani jak „akcisák slídí, nenese-li otec hladovým dětem hrst hrachu a čočky, a nemá-li vandrovník nové boty v torbě", ani jak šlechtic „vidí cenu svou jen v ceně svých otců". Jeho verše neznají touhy po chvále: „Komu nestačí pochvala vlastní, mizerný má zisk z pochvaly světa"; také ale neznají žádné nepravé pokory: „Řecká ni římská morálka pokory neznaly, křesťanská ji přibrala, ne však na prospěch svůj. Pokora má místo své jedině v evangelium despotův, kteří si jí ale přejí při jiných, ne při sobě. Pokora je první krok k mizernosti." Seume byl nepřítelem každé fráse hluché, Schiller by se musil v hrobě obrátit i se svým

„gedankenfreiheitem“, kdyby mu někdo nad hrobem citoval Seumova slova: „Kdo vynalezl výraz „svoboda myšlení“, byl zajisté hlupákem.“ Seume se spojil se zdravým rozumem a s přímou poctivostí, spolek to, jenž nežádá sice žádného stvrzení přísahou, za to ale žádá celého muže. Tím Seume *byl*. Čti jeho slova: „Pravá svoboda není nic jiného než nejvyšší spravedlivost,“ a suď!

Avšak —

> vizte: hrob kopají svatým lidstva právům —
> kdož nám vyvolá ty mrtvé zpět?!

zaběduje si úpěnlivě, vida proud dějin i veslování svého národa. A jako žalmy největšího bolu šumí jeho zpěvy, když se dovolává spravedlnosti pro všechny —

„Bože na nebesích, nedojde rozum vlády na zemi, nedojde lidstvo svého spasení?!“

„Zdaž dožiju se bílého dne, kdy bratry, bratry jen mít budem kolem sebe!“

„Bože můj, až zavolá povinnost, dej mně síly tolik, co ve mně je lásky!“ — —

Herder, Seume, oba spravedliví dávno již odpočívají, a Seume si přišel ulehnout k nám. Těžký kámen na něm, rov jeho nevysílá „květy co posly“, a poslové ti nemohou mu zrušit sen, „že brzy bude ve světě lépe“. Těžký kámen, dešť naň marně klepá, vítr nadarmo hučí a láká: „Vyjdi — vyjdi!“ on nemůže — a dobře, že nemůže! Ztratili jsme víru v humanitu německou a citujem-li něco novějšího z pěvců sousedních, je to leda trpký epigram:

> Humanitaet, brutalitaet — bei gott,
> die worte aehneln sich wie spass und spott!

Nyní nemusíme Seumeho oplakávat, neboť není nám ztracen. Kdyby Herder, Seume posud žili, snad bychom

neznali z německých pěvců *ani dvou* spravedlivých, a oba bychom položili tam, kam za živa jsme musili pohřbit Fallerslebena, Freiligratha, Hartmanna, Meissnera, Anastasia Gruena i jiné ještě „pěvce svobody“. Ošklivá myšlenko!

V.

Karlovy Vary.

1.

Karlovary v Pru— chci říci v Čechách jsou velmi pěkné město, škoda jen — chci říci bohu díky, že je Karel nepostavil blíž k Praze! Hloupě to sice zní s tím postavením, Karlovary stojí ovšem tam, kde stát musí, ale na chytrou myšlenku vůbec nepovznese se tu nikdo — čti jen ty tisíce veršů po vůkolních skalách! Tak mohutně šumí vůkolní hory, tak líbezně hrčí švitořivá, střelhbitá Teplá, tak pyšně temení se světoznámé zřídlo a — tak hloupě se tu mluví! O všem, o hostech, o politice, o vlasti, zkrátka o všem!

Nejstarší zájezdní hospoda byla zde „u červeného vola“. Snad že firma ta myšlenkově souvisela se štvanicemi na voly, které se zde odbývaly ku poctě vznešených pánů, snad že souvisí s něčím jiným, příroda má zde svůj kultus a jediný v skutku slavný rodák karlovarský byl umělec Petters, výtečný malíř zvířat. A k starému svému červenému volu putují karlovarští měšťané večer co večer, na pivo a na špecht. Na pivo jdou třeba až do Norymberka pěšky, jakož vypravuje kronika městská o třech zdejších občanech, kteří se kdys večer po „fajrumu“ sebrali a přes hory a doly putovali až do Norymberka, metropole pivní, a zde zasedli k pivu na odiv celému městu.

Šplecht je den co den stejný. Nejvíc se otáčí kolem hostů, vlastně kolem jich měšce. Dříve bylo v Karlovarech řemeslníků hojně, nyní jsou tu z řemesla jen špendlikáři, kteří mají domky své po sráznych stráních, kamž i zdravému obtížno si vylezt a kde se z cizinců uvelebí leda polský žid, za dva zlaté týdně. Kdo chce bydlet dál dole, musí mít „velmi mnoho zdraví v měšci“, a jako jeho těla ubude zde několik liber, ubude také penězům zcela zdravě. Sem může jen bohatec, neb kdo už dříve byl šetřil, než mu karlovarský lékař rozkáže, aby hladověl „kurgemaess“. To léčení hladem je ve mnohém ohledu zdravé. Léta 1817, 1818 a 1819 nazývají tu podnes léty „dukátovými“, tenkrát žádali a obdržovali své nájemné v samých dukátech. Nyní tu slyšíš, jak se karlovarský domácí pán honosí, že v prvním poschodí svého domu neměl ještě ani jediného nájemníka, který by nebyl musil za pokojík platit *stovku týdně*.

Do takových řeči ovšem se nebohý špendlikář nemíchá. On vůbec má jen málo do čeho co mluvit. Je rád, že mu malou dcerku jeho berou dolů k vřídlům, aby od čtyr hodin s rána do osmi nalévala nemocným vody do koflíků, a dito je rád, že smí mužnou svou postavou krášlit řady městských ostrostřelců a po smrti že mu za to bubnují. Dřív měl ještě výhodu tu, že když zemřel, nemusil ležet vedle leckoho. Neboť byl tu zvláštní hřbitov „pro všechen cizí lid, který ve Varech zemře, i pro ty obyvatele, kteří nestali se měšťany“. Na ten cizí lid, který tu zemře, má Karlovarák vůbec s vrchu. Je pravda, sem se nechodí, aby se umřelo, a proto nazývá zdejší občan každé úmrtí trefným a srdečně dojemným slovem „sterbeskandal“. Mrtvola musí být z domu vynešena co nejdřív, někam do umrlčí komory, a když pozůstalí mnoho naříkají, zavolá se slavný úřad a ten jim ihned rozkáže, že je to nemá tak bolet.

Karlovy Vary jsou již velmi stary. Již Karlův otec vy-

dával obci „Varům“ privileje. Přec se co do výstavnosti a do všeho elegantnějšího zmohly teprv od nedávna. Ještě před padesáti lety byly veškeré domky z hlíny jen a dřeva, uvnitř se strašným nářadím. Nyní se již vypínají čtyrpatrové hôtely, výstavnosti přibývá. Ovšem, vše a vše je vypočitáno na hostinský výdělek. Již jsem řekl, že řemesla vymizela, „jaksepatřího“ dělníka že tu skoro není vidět, jediným pramenem výživy je jim pramen horký a ten jim vyhodil již nějakou milliardu na povrch země. Z níž světu nevrátili skoro nic. Zde se staví jen v zimě a bez hlubokých základů (k vůli vřídlům), a v té době jim zamrzá i ta dobročinnost a krasochuť, o které se jim za letních výdělků snad aspoň zdálo. Veřejné stavby kolem vřídel, kolonády a t. d. nestojí jedním slovem za nic. Nemocnice pro cizince udržuje se — jen z nových příspěvků cizinců, item nemocnice pro lidi služebné a dělníky. V lesích po karlovarských stráních je naděláno „na šest mil“ procházek, všechny skoro dobrodinci cizími. Za to si smí cizinec hledat zde zdarma jahody; že jich nenajde, je ovšem pravda, ale našla je před ním už některá karlovarská žena a prodá mu je ochotně, patnáct za šesták.

„Stará“ i „Nová louka“ jsou již zastaveny, přec je pro nával hostů budov posud ještě málo a často se stane příchozím, že musí alespoň první noc přespat v omnibuse. Domy mají svými zelenými jalousiemi, ulice svým massivním dlážděním cos uniformního; dláždění to připomíná lávové dláždění měst italských. Také celá stísněnost města má cos italského: nebe padá na vůkolní strmé vrchy, vrchy na domy, domy do ulic. Přízemí domů užívá se ke krámům a „stará louka“ je jakoby jediný bazar. Dosti elegantní, co do krámů i do kupovačů, a k vůli té vzrůstající eleganci sklesl již mnohý ctihodný zdejší zvyk starý, na př. paření vepřů u vřídla temenícího se zrovna uprostřed Teplé. V krámech jsou prodavači samí cizí, Karlovarák

nemá namáhání chvála bohu zapotřebí. Co se člověk v tom ohledu zde nazlobí! Po celém světě je znám karlovarský zřídelní kámen. Již odista Bohuslav z Lobkovic pěje o vřídle: „Aspice, quam varie lapides et marmora pingit“ a vskutku je to kámen krásný, pestrobarvý, hned žlutohnědý mramor, hned jako malachit. Výborně by se hodil k šperkům uměleckým, jako zas žlutý pěnitec vřídla dobře by se hodil k pracičkám komickým. Ale nikde ani myšlenky ve vystaveném zboží a nejvyšším ideálem je — nějaká pyksla.

2.

A přece — ten nedostatek mnohého luxu, i jiné chyby, které jsem Karlovým Varům vytknul, mají původ svůj zcela přirozený. Karlovy Vary jsou „nemocnicí celého civilisovaného světa“, jak kdosi trefně pravil; „příroda je darovala chorobným na uzdravení, ne zdravým na zábavu.“ Dlouho sem jezděno pro zábavu, nyní již rozmnožen nesmírně počet přicházejících, ale pro zábavu tu skoro nikdo, plesy a reunie již dávno přestaly, cizích ekypáží ubylo, šat dámský se zjednodušil. Je tu ticho, právě jako v nemocnici, a co se mluví, je právě jen lehká strava duševní. Že je všechno draho, vysvětluje se poptávkou, nalehavou nutností, velkou ochotou samého nemocného, jemuž je zdraví přec jen „to nejdražší“.

Celá řada chorob léčí se zde s výsledkem slavným. Podívejme se jen k některému vřídlu, kdy se scházejí k němu nemocní! Obyčejně předepisuje lékař zároveň vřídla rozličná, od nejslabších začínaje, až k světoznámému „šprudlu“ čili „špringru“, a nemocní tedy přecházejí z místa na místo, od „zámeckého“ k „mlýnskému“, od „trhového“ k „skalnímu“, až pak k vřídlu hlavnímu. Musíme si ale přivstat, léčení se začíná pravidelně ráno od šesté a trvá

jen až do osmé, načež po celý ostatek dne naplňuje firma „Mattoni & Knoll“ láhve pro obchod určené a přístup k vřídlům již je obtížný. Ale když o šesté hlavní voj přichází, odcházejí již četné přední stráže z místa, které ze zvláštní píle byly přišly již o celé dvě hodiny dříve.

Jako před kasou některého pařížského divadla stojí tu nemocní v dlouhé řadě pod kolonádou nebo pod širým nebem a tvoří „queue“. Všichni nějak hřešili venku ve světě, bůh je potrestal na žluči a žaludku, na ledví a osrdí, a zde stojí oni v kajícně prosté toilettě ranní, čekajíce spasení. Dáma za pánem, pán za sluhou, vévoda za prostým vojínem, hrabě za lokajem. Jeden zmořen žloutenicí do černa, druhý žaludečním katarem zmořen na tříštku, třetí nepřirozeně, až nepěkně sádelný, čtvrtý — neklamte se, ono mu přece něco schází vzdor jeho tvářím růžovým, „vždyť není jediného *zcela* zdravého člověka na světě“! A snad je on nejnešťastnější ze všech zde, snad ho bičují všechny hrůzy černé melancholie a tělem jeho probíhá stálý proud představ co nejúzkostlivějších. Nebo je z těch postav truchlých, která každá vzdychati se zdá: „Byly to krásné časy, dokud se nevědělo ničeho o našich čivách, které teprv Angličanem Whytem do módy přišly“ — je hypochondrem, majícím nemocí hned tisíc a každý den jinou, opatrujícím „život svůj jako lakomec svou pokladnu“ a právě proto umírajícím denně. Jemu je zde v tom sevřeném údolí karlovarském volněji než v krajině s nejširším rozhledem, pohledem na jednotlivost drobnou ukonejší se hypochondrický zrak jeho nejsnáz. Snad se uzdraví zcela, vrátí se domů s plamenným zrakem, živým humorem, a za dva měsíce bude snad — nešťasten jako dříve.

Pomalu pohybuje se řada ku předu. Z daleka dívají se policejní strážníci s holemi, aby nic hostům nemilého se nepřihodilo u vřídla, a kolem řady chodí úřadníci, s odznačnými čepicemi, aby udrželi přísný pořádek a upomenuli především každého kouřícího nováčka, že se zde „od

6 do 8 nekouří". Netrpělivosti při čekajících není. Příliš tuční lidé — jsou zde monstra až čtyrcentová — kteří nemohou ani třicet kroků bez podpory a za nimiž se stále nosí křeslo městem, dají za sebe do řady „číslo", veřejného posluhu, nebo tam postaví svého buclatého kočího — „kočové mají právo býti zdrávi". Každý drží porculánový či skleněný koflík v ruce nebo jej nese na řemínku přes rameno. U vřídla stojí několik děvčátek as tak do šestnácti let. Před lety vykonávaly službu tu prý staré ženy, nyní chudé dcerky měšťanské; jsou vesměs stejně oblečeny v karmoisinové jupky. Jedna odbírá koflíky, druhá, třetí je naplňuje, čtvrtá zas odevzdává.

A nyní se postaví nemocný a ochutná, dámy obyčejně pomocí skleněné rourky, mužští připijí samým sobě zcela prostě na zdraví — je to jediné připíjení „na zdraví", při němž člověk *nepřijde* o zdraví. A pak se začne procházet. Že je mu přikázán úplný poklid duševní, začne nemocný hvízdat s sebou melodie, které opodál hraje kapela Labického. Že je mu přikázáno, aby nemyslel na domácí svou star—ost, honí se za mladou tučnou Tyrolankou, rozdávající programy, v nichž se zvěstuje, že dnes odpůldne se bude v té a té restauraci tyrolskou společností hrát „Jiskramarsch fuer holz- und strohinstrumente". Že je mu zakázáno myslit na vlastní chorobu, zaplete někoho jiného do řeči, aby mu tento vyprávěl o chorobě své, a začne obyčejně historickou poznámkou: „Což teď — teď pijem jen osm koflíků za dvě hodiny, ale býval lékařský spůsob, že určili nemocnému třeba padesát!" Že konečně nesmí se ani pořádně najíst —

der tisch sei unertraeglich
so mager als wie moeglich — *

* Karlovarská hymna.

začne dokazovat, jak záhubně působí na pořádného člověka okurkový salát, chléb s máslem, husa, vepřová, housky, a jaký je polívčička z vody takhle na večer vzácný dar boží. Nebo když je dost mlád a zamilován, ohlídne se po stolech s květinami, koupí polštářový bouquet z velikosti mlýnského kola a dá jej některé známé mu již mladé dámě. Jen dlouho nerozmlouvej, smělče — jsi v kúře, vypil's dnes už tři koflíky — náhle se ti rozpakem obličej zdělí — —. To byl dřív v Karlových Varech ošklivý, na Karlovy Vary přímo barbarský spůsob, že se vybíral poplatek i z klíče od těch místností, jimž dáván nadpis „hier"! Nyní jsou rozlehlé místnosti hned u vřídel, a po všech procházkách, v zahradách, lesích, na nejpoetičtějších punktech — ale co je nám do toho, jaký že odznak architektonický by si karlovarské vůkolí mohlo dát na pečeť svou!

Ano, co pak jsem chtěl vlastně podotknout! Již vím: že jsou ty prodávané zde bouquety velikosti jinde nevídané a forem zrovna netušených. A když je prodává hezké děvče jako tamhle ta v hedvábných šatech modrých, je také cena bouquetu netušená. Dvacet — čtyřicet — osmdesát zlatých, to to skáče!

3.

V té směsi národů a nemocně vyvinutých individualit je vzdor všemu „léčitelskému" přec jen zajímavo. Nechť že to žene po osmé hodině ranní do Puppovy krásné kavárny, nebo odpůldne tamtéž k hudbě, nebo proti vodě dál k „Poštovnímu dvorci" a „Sálu přátelskému", vždy se roztáčí celý kaleidoskop.

Co možná daleko doprovází je celá řada krámků. Fotografie, hůlky, titěrnosti z karlovarského kamene nabízejí se cizincům, střelnice zvou k zápasu, malé decimální váhy lákají sádelnaté, aby se denně přesvědčili, co že jim na

těle ubývá. Majitel vah má zvláštní knihu, do níž si zapíše jmeno a postup vítaných úbytí. Host sice si také postup zcela dobře pamatuje, ale má to rád, když se celý svět zanáší s chorobou jeho. „Mnoho-li jsem včera vážil? — a dnes — nu tak vida!“ A vahař kýve hlavou a obdivuje se, že prý to jakživ neviděl. Malí kluci, s modrými jokejskými čepicemi na hlavách, stojí podél cesty a zvědavé jich oči tážou se, kdo že by sobě chtěl najmout jízdního osla nebo kalesku s oslí spřeží — od roku 1828 zvláštnost karlovarská. Nejvíc se přihlašují děti a slabé dámy. Krámy jsou dost navštíveny, ale neprodává se ještě mnoho. Posud je tu jen mnoho Prusů, ti vcházejí, ptají se a — vypravují, že doma to mají laciněji. Prodavač se těší: „Jen až v červenci, až přijdou Rusové!“

Usaďme se na některou lávku! Vedle nás sedí dvě staré dámy, Švédky, a každá čte číslo „Dagligt Allehanda“, naproti nám je Angličan natažen přes celou lávku, má „Times“ rozestřeny přes obličej a prsa, a odměřený pohyb papíru nasvědčuje, že pan Angličan sladce spí. Začnu rozhovor s damami. „Prosím, ten list je vládní nebo opoziční?“ — „Opoziční? My za nynějšího krále už nemáme pražádnou oposici. Crusenstolpe byl poslední journalista opoziční.“ Odmlčel jsem se zas, takovému něčemu našinec ani nerozumí. Hleďme raděj na kolemjdoucí. Všechny jazyky světa se tu ozývají, hlasitě, zajímavě, jen češtiny slyšet málo, a zaslechnem-li ji, je jenom šeptna, skoro bojácna. Hrom do toho ostychu — avšak ne, teď *právě teď* slyšíme češtinu smělou, dobrou — ach, můj dobrý přítel, známý vlastenec pražský — a s kým pak to jde?!

„Pamatuje se ještě Vaše Excellence, že jste mne také nechal tři dny sedět? Pro české divadlo to bylo, když jste ráčil být v Praze policejním radou!“

Excellence se usmívá a začíná nejryzejší češtinou rozhovor o Praze. Věru — vždyť to také *můj* dobrý známý,

bývalý přednosta tiskového oddílu, pan baron Weber z Ebenthalu! A teď jde jeho Excellence tuším na Moravu.

„Dejte mi krejcar, mám hlad“ — malý otrhaný Slováček běží se smeknutým klobúkem vedle Maďara v národním kroji, vedoucího se s nějakým Prusem.

„To jsou Uhři — ne?“ ptá se Prus, ukazuje na hocha.

„Ne — jsou z Moravy!“ odtuší pyšný Maďar.

„On mně sem zase psal, ale nevím, mám-li se mu již teď zaslíbit —“ vypravuje elegantní mladá dáma dvěma starším.

„Pif, paf, puf, mordet sie, pif, paf, puf, wuerget sie,“ bručí žloutenicí zbarvený kolohnát. Nějaký německý basista krásně chraplavého hlasu, jemuž umění „nedá pokoje“.

Tlupa Angličanů, z jichž mačkané mluvy několikrát vynikne jmeno „Findlater“. Míní se as týž Findlater, který jako tak mnoho jiných ještě cizinců vůkolí karlovarské velkými penězi zveleboval. Postavil v lese také „chrám Rozkoše“ a dal tam tabulku, na památku těch dní, qu'il y a passé sous les loix douces et paternelles du gouvernement autrichien.“ Jemu jedinému postavili Karlovarští pomník, pískový obelisk — nápis na něm Prušáci potloukli.

Aj — pan Mauthner, básník vídeňský, „už na půl lokte slavný“, jak o něm ve Vídni Krasník napsal! Zůstal stát, ukazuje nazpět a vykládá nějakému žíděti: „Bývalý ministr španělský. Udělal několik špatných veršů na královnu a vynalezl nový druh plynových lamp — stal se proto ministrem námořnictví. Ale upadl brzy v nemilost.“

„Co se mu stalo?“

„Něco strašného. Byl vypovězen ode dvora a nesměl se více dívat Isabelle v tvář — hahaha!“

„Hahaha!“ A jdou. Ale již je tu „bývalý ministr“. Za ním a s ním celá tlupa „diplomatů“. Zvláštní to výraz

tváří, jako by vykukovaly okny oněch pozlacených vozů, které kdys z Paříže do Versaillu vozily dvořeniny. „Pot de chambre“ nazýval francouzský vtip vozy ty.

A teď se to valí v samých houfech.

Houf sedláků. Dlouhé soukené blúzy modré flandají se jim až kolem bot, s nízkých černých klobouků kulatých houpá se zlatý nebo červený hedvábný střapec. Kráčeji nesmírně vážně a staví hole své dlouhé daleko před sebe, jako by měřili délku svého stínu.

Houf švitořivých, hezkých sklepnic. V zahradních restauracích jsou zde samé sklepnice.

Houf různých hostí. Každý nese v ruce papírový sáček, z něhož vyčuhuje bílé pečivo. Je zde výborné.

Houf různých hostí kolem lékaře. Vypravuje jim o léčení v dávnějších dobách. „Filipina Welserova — byla zde roku 1571 — měla třikrát vyrážku po celém těle následkem koupelí. Tenkrát se totiž jen koupalo —“.

V tom slítne spící Angličan s protější lávky na zem. Houf se rozskočí, staré dámy vedle mne se smějí a drží sobě „Dagligt Allehanda“ před obličej. Já nemám žádný časopis po ruce a směju se probuzenému dobromyslně do očí.

Angličan se sbírá, zlobí, a vykládá mně něco, nejspíš, jak že se to stalo, že spadl — co pak je mně do toho!

VI.

Kysibel.

Asi dvě hodiny z Karlových Varů po Ohři k severu a jsme v Kysiblu. A jsme tu v romantické, milé krajině, jako jsme po celé ty dvě hodiny plouli jen samou romantikou. Ohře je malebna jako Sázava. Hned sebou švihne kolem divokých skalisk, hned letí jehličnatým lesem a její vlny jsou

samá barevná hra a vzduch nad ní nejvonnější balzám lesní.

Vlastně se nedá o „lázních" kysibelských mnoho říci, Kysibel je — a snad na své štěstí zůstane — více „krajinou" než městem lázeňským, je úryvkem z lesní romantiky české, zákoutím plným půvabu venkovského, majícím mimo to v lůně svém pramen zdravý, tak zdravý, že mladý jeho dech je ostrý jak víno a čerstvý jak jaro.

Pramen se prýští as dvacet sáhů nad řekou ze žulové skály, křišťálově jasný. Dole pod vrchem je nevelký hospitál as s dvaceti pokojíky pro hosty, kteří zde chtějí dovršit kúru karlovarskou neb jinou, pak dobrá restaurace pro denně z Varu přijíždějící výletníky, konečně dům, kde se skládají „kysibelkou" naplněné láhve, a pak již nic více. Nahoře, vedle pramenu, ku kterému vede velmi pěkná cesta, je vlastní „lázeň" — dům as s osmi vanami. A vedle domu jsou malé arkády, na jichž protějším konci nalezá se náš pramen, zachycený do nevelké, kamenné pánve. Shlédni do něho, tisíc bublin vyskakuje v sekundě, voda se stále krouží — malá Bethesda, jen že v ní nevstupuje anděl páně „dle času", on v ní stojí den a noc a rok co rok a voda se hýbe den a noc a rok co rok.

V stěně arkád, poblíž pramenu, je mramorový medaillon s hlavou dřívějšího hellenského krále Ottona a řeckým nápisem, pak tabule zvěstující, že pramen pokřtěn na paměť návštěvy řeckého krále dle tohoto. On je pořád tím dávným lesním pramenem zdravým a král Otto už dávno je mrtev co král! Křest se stal ovšem, dokud Otto byl králem; knížatům dává lid právo, aby sobě ulomili z každého keře květ — dokud jsou živi, spěchá ochota spojit jich jmeno se vším, co krásného či slavného, po jich smrti nastupuje pravidlo: „Nech mrtvým to, co jedině jim zbylo!" V Hellensku už na něho zapomněli, zde se čtoucím denně připomíná „Otto král", lesní pramen živý udržuje paměť jeho na dalekém severu. Napadl mně tu

Correggiův obraz „Svatá noc". Dítě leží v jeslích, z jeho těla vychází všechna zář, co jí kolem rozlito; kdyby nebylo světla *jeho*, přítomných nebožtíků svatých králů bychom ani neviděli.

U pramenu je stále živo. Buď nalévá dohlížitelka hostům z „nejčerstvějšího" — šumivka to, která smísí-li se s cukrem, malinovou šťávou neb vínem, je pak chuti k nepopsání lahodné! — nebo tu plní ženy láhve a muž u vedlejšího stroje láhve hned zátkami zabedňuje. Avšak chvilinku přece musí vyčkat, než zabední, aby alespoň ten nejbujnější duch a šumivý var odbuchnul. Pak láhev vydrží. Kdyby tak pánbůh činil s duchem lidským a nechal dřív nejbujnější část odbuchnout, než ho do těla naměří, vydrželi bychom všichni dlouho. Zdá se ale vskutku, že pánbůh tak činí jen s duchem biskupův, kanovníkův, atd.

Proti jakým druhům kašle, nervósnosti atd. kysibelka je, již nevím, tolik ale vím, že kdyby mně byla předepsána, užival bych jí u samého pramene v Kysiblu. A užíval bych jí milerád, i kdyby mně předepsána ani nebyla! Ta zelená samota mně opět udělala! Dole se leskne Oharka, hned co zrcadlový pruh, hned co bílé jezírko. Břehy jsou šedá, pittoreskní skaliska, nad nimi temné stráně vrchů, porostlé samým lesem. Les je tu jen jehličnatý. Ovšem dumá zde onde také nějaká bříza, na níž „zůstalo viset světlo měsíční", ale stojí jen jednotlivě, kolem ní je samá jedle, samý smrk, „po němž rozestřeno šero noční". Pro zamilované ovšem ten dumný strom není, pro ty je dle Heine jedině lípa, „se svým listem jako srdce rostlým"; avšak pro ty zas, jež již osud pobodal, hodí se to šeré, ostré jehličí — je v něm tolik opravdovosti, tolik mužnosti! Jehličnatý les je pln vůně a nejvonnější balzám pryští se z jeho ran!

Když upnu zrak svůj na šerou jedli a sluch svůj na ten tichounký, bájuplný šelest její, nemohu mysl ani odpoutat. Jak hrdý to strom! Neblyští se z jara květem, ale neopla-

kává ho také za zchudlé zimy, stálost je jeho okrasou. I vznešenost i volnost! Jako orel miluje také on samotu, nestojí nikdy u silnice všedního života, jedle pokrytá prachem silničním působí přímo co protivný nesmysl. Ona nedbá, aby lidé zakusovali se do jejího ovoce, ovoce její je tvrdé, dřevnaté, ale je zárodkem budoucích obrů, jež co lodní stěžně změří snad všechna moře světa. A kosmaté její kořeny zabíhají hluboko do země a proto ví jedle tolik bájí a je pokryta snem a poezií.

Jednou jsem četl — nevím již u kterého pěvce — jak réva chlubila se jedli, co že blaha dovede dát lidem. „A moje prkna co jim dovedou dát poklidu!“ odtušila jedle. A révě se zaleskla slza v oku. — Ovšem na takové myšlenky nemusí se zrovna churavec zde přivádět. Ale přijdou-li mu, v tom nevyrušitelném klidu přírody mu také neuškodí. Domyslí, překoná, pochová zde vše, co ho tíží!

VII.

Lázně Františkovy.

1.

Hlavní dojem Františkových Lázní je dojem elegický, přec se mně líbily. Je to prapodivné městečko! Vyrostlo z bahniště, stojí na samém třasavisku, když dupneš, zahoupá se elastická půda s tebou, když vystoupneš za poslední budovu, jsi v kraji mrtvém, nepěkném, přec ale je celek pěkný. Jiří Habermann, jenž vydal zcela rozumné vylíčení Františkových lázní, napsal: V Chebu vyjímají se ulice, jako by byly teprv vylámány ze spousty domů, ve Františkových lázních našli už ulice a náměstí hotovy, potřebovali jen kolem nich domy klást. Komický výrok, připomínající známý recept na lití děl, ale něco je v něm

pravdivého. Od sedmnáctého století jsou léčivé vody zdejší již známy, ale nedávno teprv pomýšleno na pohodlí hostů, na okrasu místa, a začlo se stavět. Prostranství je dost a dobře se ho používá. Ulice jsou rovny jako šnůra, chodníky široky, obroubeny stinnými kaštany. Nejnovější domy, určující kruhem dalekým již jaksi pro nějaké století hranice města, jsou *velmi* elegantní. Před každým z nich jsou malé sady, besídky a t. d. Povídá se, že Schillerovo dystychon o „divné zemi", kde jsou řeky plné chuti a obyvatelé nemají chuti (krasochuti) pražádné, vztahuje se k zemičce chebské — na všechen spůsob se od té doby valně změnili.

To je zde příjemno pro každého, kdo z Karlových Varů přibyl, že obyvatelé zdejší (daně platících je tu jen as 150) nestrkají jen peníze do kapsy, nýbrž něco zas za ně dělají. Škola a kostel jsou budovy pěkné, divadlo, trochu liliputánské, je roztomilé, do jediné kolonády u zřídel vešly by se veškeré kolonády karlovarské, a u Slaného zřídla je kolonáda zrovna jako chrám. Soukromníci obětují zde velmi mnoho. Severozápadní territorium Františkových lázní je jediný obrovský sad — „sad Loimannův", nazván tak podle dřívejšího výtečného měšťanosty Loimanna. Byla tu samá, na sáh hluboká železitá slatina, posud se při každém kroku hýbe pod námi půda elastická, ale povrch již je pokryt bujnou travinou a vysoké břízy a duby zapustily kořeny své hluboko a pevně. Potok Šláda vine se stromovím a místy utvořily se průhledy zrovna fontainebleauské.

Celé lázně vypadají jako nejelegantnější městečko francouzské. Ale s výhodami života městského pojí se tu zároveň příjemnost venkova. Hned za sady se prohání polem sedláček chebský, v krátkých spodcích samé varhánky a v kulatém klobouku, na němž nahoře přišité široké stuhy hedvábné vyjímají se jako netopýr s roztaženými křídly. Je to chlapík, zrovna anglický lord, také tak hrubý.

Jako tento přenechává on nejstaršímu svému synu statek *celý*, tím jsou ty statky jejich vesměs jakoby svěřenské.

O šesté hodině ranní začíná lázeňský život u Slaného zřídla. Kapelník Tomášek — znáte ještě hudce Tomáška z Prahy? je nyní zde kapelníkem, regenerátorem veškeré lázeňské hudby v Čechách a nejvlastnějším centrem lázní Františkových — náš tedy Tomášek začne s chorálem. Po hodině pak přejde s celým svým sborem k zřídlu Františkovu. Hudba zavíří znovu, hosté, nejvíc dámy v nehledaně hledané toilettě ranní, víří kolem, popíjejí, procházejí se. Jen když zazní první takty oblíbené nějaké gavotky, shluknou se kolem hudebníků, kývají hlavou, kolébají tělo. Udeří osmá, je po všem. Hudebníci se rozejdou, obecenstvo s nimi.

Po nějaké hodině zas se ulice oživují. Dámy pospíchají do Loimannových slatinných lázní — tamhle stojí ty rozlehlé, krásné lázně, vedle sadů, nad nimi vysoké, štíhlé komíny, „jako minarety nad mešitami chorých". Ani nejhorší liják nezdrží dámy doma, nevěděly by, co s časem začít. Někdy se pohybují ulicí černá, zavřená nosítka s damou tíže nemocnou nebo hodně pohodlnou. Sedíme před domem na zelené pohovce pod kaštany a hledíme na tu pouť. V tom spustí nedaleko hudba — zastaveníčko. Komu platí? Kdo přijel? Kdo mu dává hrát? Někdy hraje se zastaveníčko den co den před tímž domem, v domě je krasotinek víc, snad se ani mimo tu pravou nikdo nedozví, komu a od koho!

Za hodinu je zas po lázních. Některé dámy najímají si kočárky s malými koníky — zvláštnost zdejší — a řídí si při ranní své projížďce koně samy. Daleká většina zůstane doma. Sednou si s vyšíváním na balkón, nebo zasednou k stolku u okna a píšou — nikde ve světě nevidí člověk tolik píšících dam jako zde, pošta má co dělat. Ob dům se rozzvoní nějaké piáno. Pak se i to ukonejší, po městě je ticho, jako v městě mrtvých. Hlas bijících malých hodin

z kolonády Františkova zřídla nese se daleko, daleko. Nikde človíčka, ne po ulicích, ne v sadech — jen v sadech u divadélka je trochu živo, uvnitř je zkouška, členové právě nezaměstnaní sedí venku a štěbetají jako vrabci.

2.

Františkovy lázně obdržují všude příjmí „dámských lázní". Je to pochopitelno i se stanoviska nelékařského. Františkovy lázně jsou ještě mlady — a dámy se drží mládí zrovna křečovitě, ano lázně ty jsou pouhým posud dítětem — a dámy si hrají s dětmi tak rády! Od nepaměti prý samo obyvatelstvo zdejšího kraje vyznačovalo se nápadným nadbytkem pohlaví ženského, při tom ještě velmi rázně si počínajícího; historie zaznamenává při dni 18. srpna 1791 celou vítěznou revoluci, kterou zde provedly chebské ženy proto, že zřídla neměla být více každému přístupna a prodavačky kyselek že měly přijít o laciný svůj výdělek. A nyní, za letní doby, jsou zde docela as *čtyry pětiny žen* a teprv ostatek počítá se k pohlaví ošklivému!

Jak krásně vypadají Františkovy lázně tedy, když dočasná jich populace sejde se vesměs v parku, k odpolední hudbě! Co tu pak na dosti malém prostranství dobroty, ano andělskosti! Kotzebue praví arci, že „je-li žena dobrá, stojí mezi mužem a andělem, je li zlá, mezi mužem a peklem," ale což pak je ve světě vskutku jedna jediná žena, která by byla zlá? Nepraví jiný, mnohem uznanější mudrc: „Každá žena je dobrá, vždyť je ženou!" —

Není pak věru divu, že když se prochází člověk širokým tím pískovým prostranstvím parkovým, poslouchá hudbu a dívá se v pravo v levo, jak tu pod stromy andělé pijí kávu a pletou punčochy, že je témuž člověku zrovna jako by kráčel k nebi, nesa v svém srdci blaženosti — tak po česku — „plnou punčochu".

V přední řadě, u nejkrajnějších stolů, sedí dámy toiletty nejelegantnější, krásy nejvybranější. Paničky krásy vskutku čarovné, pravé perly — člověk se těm jich skořepinám, obyčejně „manžely“ zvaným, nemůže ani dost vynadivit, že se dovedly třeba jen na krátký čas odloučit. Tolik je jisto, co je neuprositelně naše, toho si nikdy řádně nevážíme! Pak bývá také pravidlem, že manželé se domnívají, že dostali jedinou zlou ženu na světě, totiž tu svou, a by se jí alespoň na čas zbyli, že nešetří peněz ani na sebe dražší lázně. Jak něžna je ale i ta „jediná“ zlice zde — mimo dům! Je-li také duchaplna? Kdo pak by se tak hloupě, tak zbytečně při krásné dámě ptal! Resolutní je, jako každá dáma zde, kde je na sebe poukázána a zároveň vidí, že je naproti mužským v daleké převaze. Jen se podívejte na ně v hostincích, kavárnách — ani ve Vídni nemusí sklepník tak otrocky poslouchat mužských jako zde ženských.

Čím dál od krajní řady stolů, tím jsou toiletty jednodušší, měšťanštější. Ty dámy prostě se šatící přišly sem vskutku jen k vůli svému zdraví. Jedna, bledých tváří, chce nabýti bohatší krve, druhá, mohútného těla, ráda by dosáhla etheričtější formy, třetí, truchlého, němě žalujícího oka — té třetí neschází nic a přece všechno, je zdráva, manžel ji miluje, ale — co platno obestřít ženským duchem celou tu spokojenou domácnost, vtisknout celému domu ráz bytosti své něžně starostlivé, když v tom domě je přec jen pusto, žádný zvonivý smích dětský, žádná budoucnost, jen ta fádní přítomnost! Být tak trochu „madonnou“ s děťátkem v klíně je tak hezké — přejme jí „radostnou událost“ a pojďme dál. Co také zde u těch bledých, smutných a hysterických postav! Je pravda, ony dodávají zdejším lázním řekněm psychický jich ráz. Poznáš-li na každém jednotlivém domě vůbec, bydlí-li v něm žena, poznáš na milém zevnějšku celých lázní zdejších, že tu bydlí *mnoho* žen, ale žen tichých, elegicky tichých. Žena a skoro se ani nerozmluvit!

Ťof to jde zcela jinak mezi těmi damami, které jsou zde pro zábavu jen, jen z módy! S jakou láskou rozebírá jedna druhou! Včera měla krajkový klobouk, dnes si hraje s japonským slunečníkem, na zítřek přemýšlí, má-li vzít shawlový šat -- jedna studuje druhou a žádná neskrývá tajemství svého „loveckého umění". Jsou v tom ohledu jako Angličan Collins, který těm, jižto proti němu psáti chtěli, sám byl radou a knihami nápomocen. Jsou ovšem „pouhými komornými svých těl", ale pánbůh je chtěl mít právě takové a my — my musíme říci, buď že jsou všechny ženské slaby nebo že jsou všechny až k milování hodny.

To „lovecké umění" nevztahuje se k zvěři mužské. Je jí tu beztoho málo, jako zajíců kolem Prahy. Část se léčící, část léčící jiné. Mezi těmito, mezi doktory, je ovšem dost mladých; ale ti se vyhýbají koncertům, promenádám a t. p. Zde se lidé každému lékaři posmívají, který má čas na zábavu, zde si ho začínají teprv pak vážit, když má vůz a koně, tedy pořád na spěch. Doktor si zaleze někam do hostince a hubuje na své pány kolegy. Chebští důstojníci a pak hrstka mladých, bohatých lidí, kteří nemají v zimě v letě ničeho na práci, jsou zde jedinými závažnějšími repraesentanty silného pohlaví. Daří se jim, jsou-li jen trochu duchaplni, jinak — „žena umí všechno plést, i košík," a s úsudkem o mužském je žena nesmírně brzy hotova.

Vše tu zve k lásce. Krásných dam je takový výbor! Ultragermánské knihkupectví „Kobrtsch & Gschihaj" vystrkuje za sklo svého skladu „Die liebesnaechte", „Die weiblichen reize" a illuminované obrázky „baines des marais". Louky jsou plny květů a sady plny ptactva. Břízy mají tak měkkou kůru a tak pěkně se v ní vyřezávají písmeny a srdce. Ovšem bříza roste, kůra se trhá, písmeny se dostávají od sebe dál a dál, ale co na tom, upomínka je přece pěkná a — znali se příliš krátko, než aby se byli mohli omrzet!

VIII.

Ve vagónu.

Zrovna osm nás nasrčil konduktor do „coupé“ — víc ovšem nemohl. Na velkém, elegantním nádraží chebském je o vagóny vždycky nouze, stala se už pověstnou. Vždyť ale nemáme do Marianských lázní daleko, vydržíme!

Je již hustý večerní soumrak. Kdo sedí v druhé polovici coupé, za střední lenoškou, nevidíme. Naproti nám sedí suchý vousáč prostřední postavy, vedle něho suchá paní starší, zrovna vedle nás její pán, bělovlasý, neobyčejně tělnatý. Pozoroval jsem přívětivou, dobrosrdečnou jeho tvář již v nádražní restauraci. Stařec držel škubajícího se sklepníka za knoflík. „Jede jistě následující vlak do Marianských lázní?“ „O kolika že minutách?“ „Ale opozdí se někdy?“ „Jdou moje hodinky dobře?“ — „Nemám času,“ vyškubnul se konečně sklepník.

„Bože, bože, tady jsou ti lidé nepřívětivi,“ bědoval stařeček, sedaje opatrně, aby nás svou tíží nepřiskřipnul. Berlínský dialekt chrupe v jeho řeči.

Protější vousáč se usměje. „Tady je všechno špatné!“ A také u něho to berlínsky chruplo.

„Jste snad znám v Marianských lázních?“ opět stařec.

„Bydlím tam,“ opět vousáč.

„A jaké je to?“

„Všechno špatné! — No žeť se vlak pohnul!“

Stařec si vzdychnul. Pak se lehýnce usmál a podotknul: „Ale snad přece nebude tak zle, lázně se těší dobré pověsti.“

„Hm — dobrá pověst!“

„Jaké pak jsou tam přece byty?“

„No byty — pěkné, vysoké, vzduchu dost a čisto. Sotva však nějakého dnes dostanete.“

„A kde budem spát? V hostinci?“

„Dostanete-li se do nějakého — je přeplněno. Musíte si pospíšiti, od nádraží je do města tři čtvrtě hodiny."

„Pro boha, což pak nejsou žádné vozy?"

„Padesát, chcete-li, ale drahé. Tolar!"

Stařec si radostně oddychnul.

„Jaká pak je strava?" ptá se panička.

„Mizerná proti naší v Berlíně."

„Maso?"

„Nu to je vždycky výborné!"

„Lékař nám chválil české omáčky."

„Omáčky? — mně se zdá, že ani žádných nedávají."

„A kompoty jsou prý výtečny?"

„To je pravda."

„Jak pak káva?"

„O ta je snad nejlepší ve světě. Ale našinec se musí smát, když vidí, že dávají tolik smetany co kávy. Komický lid, tady se nasmějete!"

„Inu, to je to — Berlín!"

„Ano — Berlín!"

Chvilinku je ticho.

„Jaká pak je krajina, že prý krásna?"

„Ujde. Spreewald to není."

„A lid — přívětiv?"

„Nesmírně pyšný! Považte si, tady je málo žebráků, je pravda, ale viděl jsem, že když přec některý k někomu přistoupil a tři nebo čtyry krejcary dostal, ani se za ně nepoděkoval!"

„Aha — tady se počítá už na krejcary — ženo, než se do toho vpravíme! — Jen když krajina tady ujde, a když člověk slyší trochu hudby! Hudba je dobra, jak?"

„Je česká — prosím vás, pro nás, kteří jsme navykli berlínské!"

„A draho tu musí být!"

„Nesmírně! V předloni to ještě ušlo, náš tolar měl tolik láže, že to vyneslo na večeři. Teď už vynese sotva na

kávu. Když vám povídám — tady je všechno a všechno špatné!“

„Jaká je to dobrota,“ kýval stařec spokojeně hlavou, „když se člověk na cestě sejde s krajanem. Přijde na místo a už je o všem instruován.“

„Ba že!“ kýve paní. „Proč pak by krajan krajanovi nepomohl!“

IX.

Lázně Marianske.

Nejmladší ze všech lázní posud popisovaných jsou Marianské, nejmladší a nejkrásnější. Jsou zkrátka šťastnou princeznou z bájek, mají vše: mládí, krásu, velké bohatství, léčivé umění, příchylnost všech lidí a při tom skvoucí řadu ctností — i ctnost mlčelivosti! Tak tichounce leží v lůně hor, tak skrytě, skromně! Ale jediný pohled a jsi okouzlen. Pomyslete si kulatou kotlinu, skoro jako by ji kruhem ohraničil. Na dně její spočívají rozsáhlé krásné sady s pěknými cestami, brčálovými lučinami, temným houštím, rozložitým stromovím, bujně se ženoucí bystřinou. Kolem sadů, trochu výš, je kruh bílých, elegantních budov, jako stříbrné obručí. A nad ním, v rozmanité vlnovité čáře, rozkošná silhouetta horská, vrchy jako by vyrůstaly zrovna ze střech domů, výš a výš, a zahaleny jsou až po témě v talár z tmavých, modrých lesů. Po stráních hukot horských potoků, zpěv nesčíslného ptactva, ale samy kouřící se ty černé lesy jsou tichy, němě tisknou se až k lidským obydlím a němě hledí jich větve do oken chorých spáčů. Avšak když se spáč probudí a přes práh svého obydlí vystoupí do lesa, tu se stromy lehýnce zachvějí a stříkají mu chladnou rosu svou do umdlených očí. A stříkají mu rosu svou tak dlouho do mdlých očí, až se ty oči zalesknou zas novým zdravím a radostnou svěžestí. —

Marianské lázně jsou ještě elegantnější než Františkovy. Hôtely, jichž výborné jídelny jsou vždy přeplněny, jako by v nich bylo všechno zdarma, rovnají se prvním evropským. Kavárny, v nichž síla časopisů — vyjma české, jsou přímo velkolepy. Budovy veřejné, jako kuple nad zřídly, arkády u zřídel těch, lázně, jediný, ale krásný, běloskvoucí kostelík (marianský), svědčí o pravé krasochuti. Soukromé budovy činí týž dojem — Halbmeyerův dům na př., na půl velkolepá villa, na půl velkolepý palác, je přímo úkazem v lázeňských místech českých. Avšak — „šetřte své krásy, svého lesu!“ zvolal by člověk k těm nevděčným. Stromy se kácejí, aby ustupovaly domům, které by mohly také ještě jinde stát. Lázeňská tiskárna, stojící již v lese, půl cihla a půl čerstvě otesaná kláda, vypadá jako farma v lesích amerických — červ na záhubu lesu toho. Arci je nával hostů vždy větší, dům není ještě dostaven a již v něm bydlí a již zasedají na balkón, kolem kterého není ještě ani mříž! Jaký pak také div, že je tu draho, strašně draho. Marianské jsou dojista nejdražší lázně české, snad nejdražší evropské, jen sv. Moric ve Švýcarsku prý se jim drahotou podobá.

Krása a léčivost, toť jsou ta dvě vábivá kouzla. Léčivost zřídel a slatinných lázní je vyhlášena — u pobočního oltáře zmíněného kostela marianského je celá sbírka rozmanitých, květinami ověnčených berliček, jež vyhojení chromci dali sem co oběť jak bohulibou tak lacinou. Pro co všechno zdejší zřídla jsou, vlastně ani nevím, ale věřím rád, že třeba pro všechno. Kdyby mně koule urazila hlavu a „marianský“ doktor pak předepsal, budu pít zcela ochotně ráno čtyry kořílky „křížového“ zřídla se syrovátkou a po obědě tři „lesního“. Zdejší prostý lid má vtip a říká: „Komu nepomohou Marianské, ten už ať jde — do Vídně si dát pustit žilou!“ — V celku jsou zde „studené Karlovy Vary“, opět tedy jedny lázně „na umenšování lidské tíže, na odhánění a malení lidského masa“. Dámy,

chodící zde s rána jako šedivé sestry a nosící pod kloboukem ještě k vůli lázním čepec, jsou tu skoro vesměs ne-„kurgemaess“ — kura předpisuje totiž jen libová masa; jsou buclaty, kulaty, a chodí-li mezi nimi nějaká štíhlá, připadá — jak kdosi trefně řekl — jako nějaká „probírmamsel“: dívají se na ni, na jaké že formy samy vyschnout by si přály. Jako v Karlových Varech najdeš proto také zde všude váhy. Ale elegantnější, ozdobené i olejovými obrazy. Na jednom z nich chlap tlustý, držící v rukou sáčky s nápisem „4000 zl.“, na druhém chlap suchý, držící jen zapálené cigaro. Dým, kouř — snad to není satyra na tu nekřesťanskou, marianskou drahotu!?

Ptáte se mne, jaké že as Marianské lázně mají zvláštnosti své? Jsou jimi bohaty — při čemž ani nepočítám ty jako v Karlových Varech všude a všude po sadech i lesích rozseté domečky jisté, které zde někdy mají čínskou formu. Především je tu obrovská síla Prušáků, všude slyšíš monotonní jich řeč, všude sedíš vedle nich, a když platí, drží jídelní lístek v ruce, aby revidovali ceny, a zpropitného nedají nikdy ani krejcaru. Pak ještě větší síla deštníků. Bez deštníku nikdo ani nevyjde, zde se neříká, tolik a tolik je letos v Marianských lázních hostů, nýbrž: „Už je nás tu přes 5300 paraplat.“ Expressové, očepičkovaní jako v Praze — běhají celý den jako blázni a pořád hledají byty —, mají v ústech věčnou dýmku a v ruce věčný deštník. S deštníkem se jde k zřídlům, do lázní, do sadů, do lesa, všude. V lese je cesta plna vylezlých žižal, na každém dvacátém stromě je přibit prostý marianský obraz a — nu to je pěkné! — na dvou stromech je tu vedle cesty zavěšena visutá síť a v síti leží člověk a chrní! A tamhle — věru, tam už druhá síť a druhý člověk — a tam zas — a tam také — —

X.

Kousek novelletty mariolázeňské.

Zcela zvláštní je jistý druh novel, řekl bych, že jsou to novelly „lázeňské“. Pro jiné obecenstvo než lázeňské nejsou psány a jinde než v lázních nemohou se ani číst. Podávám zde ukázku z jedné novelly takové, líčící, jak v Marianských lázních byl vyléčen hypochondr a mysogin ženitbou. Není to překlad, není výtah, ani napodobení, jen tak něco ze všeho toho na dolíčení vypravovatelského *způsobu*. Předně na dolíčení, že — *se to nedá ani číst.* Začněm:

První noc spal výborně. Pořád se mu zdálo o těch dvou damách krásných a sotva že se probudil, již spěchal ke Křížovému zřídlu. Zastavil se jen na konci arkád, aby se dal zvážit. Vážil toliko 101 libru, to ho zaleklo.

Když přišel k zřídlu, spatřil své dámy již v řadě. Měly tutéž prostou, šedivou toilettu, kterou včera. Rád by byl ihned k nim se přidružil, avšak musil se podrobit pravidlům a postavit se na konci řady. Díval se v pravo na nevysoký pomník doktora Nehra. Pomník ten je pyramidkou z českého červeného mramoru, nesoucí oslavencovo poprsí, zhotovené Burgschmiedtem z Norymberka dle modelu pražského sochaře Emanuela Maxe.

Konečně se dostal k zřídlu, obehnanému železnou, křížiovou ozdobenou mříží. Děvče mu nabralo vody do koflíku. Poodstoupil, napil se a chutnalo mu. Obsažené ve vodě natron a chlornatrium působilo na něho velmi příjemně a již při prvním koflíku tušil, že má Hufeland pravdu, tento pramen že je jediný ve světě, a silným svým rozlučivým obsahem, aniž by rozpaloval, že působí dobře na sekrece všeho druhu, že je tedy zvlášť pro jisté stavy dobrý. Avšak dámy byly již předepsaný počet koflíků vypily a šly k Promenádě. On tedy rychle za nimi.

„Dobré jitro, drahé dámy," ale nesmeknul klobouk, byl' zahřát a bál se nastuzení, které je zde nebezpečné.

„Dobré jitro, pane rado," děkovala se brunetta. Blondýna se začervenala. „O čem se vám dnes zdálo?"

„O vás, drahé dámy."

„To nás těší, viď, Rozo?"

„Smím vás sprovázet?"

„Prosíme za to, viď, Rozo?" Šli.

„Jsou zřídla zdejší skutečně tak znamenitá, jak se povídá?" tázala se brunetta zase. Blondýna se červenala volně dál.

„Ach ano, ačkoli jim s počátku neporozuměno. Opat tepelský obdržel roku 1528 od vlády nařízení, aby dal z „oušovických pramenů" — tak se tenkrát zřídla nazývala dle sousední vesnice — vařit kuchyňskou sůl! Životní lékař císaře Rudolfa II., dr. Prudentius, užíval vod zde s velkým prospěchem, přec zůstaly neznámy. Teprv od roku 1791, kdež dr. Nehr zde pravidelně léčiti začal, rozkvetly Marianské lázně. A nyní sem přichází ročně tisíce a tisíce hostů."

„Mohli bychom si sednout na tuto lávku — viď, Rozo?"

„Sedněm," a zatočil se obratně tak, aby zasedl mezi oběma damami.

„O vy čtveráku — viď, Rozo, že je pan rada čtverák?" pokoušela brunetta. Blondýna se červenala mlčky dál. „Jak se jmenuje toto zřídlo, přikryté jakoby chrámkem?"

„Zřídlo Ambrožovo, dle Jeronýma Ambrože, opata tepelského, a v gothickém slohu vyvedený chrámek nad ním pochází z roku 1826. Zřídla užívají chudokrevní pánové a dámy, je to zřídlo železité. Byzantinský krásný kostel, na nějž se právě díváme, pochází zas od opata jiného, od důstojného pátera pana M. Heinla. Tamhle je zřídlo ještě jiné — vidíte těch osm byzantinských sloupů? To je zřídlo Karolinino, nazývané dřív zřídlem „novým". Chcete ještě něco vědít?"

„Zde je tak milo!“

„Ano, zvlášť v tak milé společnosti. Cítím, že vaše společnost zdravotněji na mne působiti bude než šest kofliků křížového.“

„Vy nás přeceňujete, pane rado. Ostatně,“ pokračovala brunetta rozmarně dál, „víte-li pak, pane rado, že se budete brzy ženit?“

„Kéž je to hodně brzy!“

„Ano, ano — sedíte mezi dvěma sestrami, to je vždy nebezpečné! Viď, Rozo?“ Blondýna se červenala klidně dál.

„Půjdem dnes odpůldne na procházku, drahé dámy?“

„Třeba.“

„A kam?“

„Račte určit.“

„Půjdem tedy nejprv k zřídlu Ferdinandovu a dáme si je vysvětlit — za minutu vychrlí 45 našich mázů vody! Pak půjdem na kávu k zřídlu lesnímu. Některý den si vyjdeme na Podhoř. Je to čedič kuželovitý, vystupující do 2638 střevíců nad mořskou hladinu.“

„Ach to bude krása, to se těšíme — viď, Rozo?“ Blondýna — a t. d.

Lze něco takového v Praze číst?

XI.

Český doslov.

Smutno jest Čechovi v těch lázních českých, smutněj než v cizině! „Cizina hořká kalina,“ — ale „smutněj než v cizině v stanech kozáckých, v nichž usadil se Tatařín!“ V cizině alespoň zapomenu na leckterou útrapu domácí, nemám sice také navyklých domácích radostí svých, ale není tam v tom cizém světě pro mne poměrů *politických,* je jen čistě lidských, které neroztrpčují. V našich lázních

je však soustředěna všechna nepříjemnost nepříznivých nám živlů. Jsme v Čechách, ale jako bychom byli sta mil ode všeho českého — jsme jakoby v daleké cizině, ale do srdce našeho bodá tu vše hezky z blízka. Jsme doma, nejsme tu však domovem, jsme „mezi svými", ale neslyšíme zvuku svého, na tvářích tu napsán odpor proti nám, v oku plane nejjizlivější nenávist, hledáme opory u stejně s námi smýšlejících — všude málomocnost —

že bych zaplakal si v domě vlastním
píseň tužby, toužnou Odysseji! —

„Proti zrušení českoněmeckých hranic byli by tu leda pašeráci," napsal již před několika lety journal vídeňský. Zde je jen cit německý, rakouského jen tak ta předepsaná špetka, český pražádný. Města rostou, dům rozkvetá jeden po druhém, na každém rozkvete ihned nápis: „Zur Wartburg", „Deutsches haus", „Andreas Hofer", „Wilhelm Tell", a t. p. Vůkolí měst se okrašluje, upravuje, nepokřtěné výšiny obdržují jmena a křtí se na „Friedrich Wilhelm's Hoeh", „Wilhelmsruhe" atd. „Ani jediný zvuk český neruší vůkolní klid a nevyvolává vzpomínku na *někdejší* slavné panství koruny české," stojí doslovně napsáno ve spise o Marianských lázních a spis ten se prodává veřejně! Několik Čechů dalo si pamětní tabulku českou na „Jelení skok", visící přímo nad Vary — do rána byla zničena. Den na to byla zas roztlučena porculánová deska na „Koernerových dubech" v Dalvicích — „odveta česká", tvrdili Němci. Nyní mluví obě zničené desky řečí dosti srozumitelnou. Kde Goethe sedával, kde Jean Paul psal, kam Schiller si na oslu vyjel, znají tu do podrobna, z české literatury neznají ani jmen. Za to, že v Karlových Varech kapelníku Labitzkému obecním představenstvem přímo zakázáno zahrat kdy něco českého, musí v Marianských lázních i pekaři mít jen pečivo velko-

německé, rohlíky „Moltke“, housky „Bismark“, atd. Zde, v Marianských lázních, je Prušáctví silné jako břeh. Zde se prodávají náprsní jehly s vypuklou podobiznou německého císaře a nápisem „vítězi sláva“, a medaillony s touž podobiznou a slovy „*k novému* zas lesku“. Aby ale nebylo nejmenší pochybnosti, že se tu nejedná o pouhou jen poklonu četně zde meškajícím Prušákům, jsou hned vedle na prodej porculánové figurky: Napoleon s Lulu na zádech, Napoleon jedoucí na raku, Gambetta schovávající se za keř před pruským mušketýrem, Thiers s republikou v putně, a t. d.

Že v lázních těch českých živel český vůbec se nejeví, nebo že se slabě slabounce zjevuje toliko tomu, kdo po něm pátrá pilí zrovna zimničnou, tím není vinen jen zdejší obyvatel Němec, v celku indolentní, teprv s hora dolů se probouzející, tím byli a posud jsme hlavně my vinni sami. Nepůsobili jsme a nepůsobíme posud. Nechť nikdo nenamítá, že jsme měli a máme posud jiné „důležitější“ věci na práci. Těch Čechů, kteří sem přicházejí, je ročně několik set, a nemají vůbec ničeho na starosti, leda zdraví své, právě tak jako ti cizinci, jichž je-li tu z některé národnosti jen pět, již o nich zvíš. O celém stu Čechů nezvíš praničeho. Rozptylují se po jednom, po dvou, místo aby mluvili, jen šeptají, i oddychnout po česku se bojí. Přijde-li Maďar do Františkových lázní, ví o něm po půl hodině celé město — půl dne musí mu hrát před bytem kapela samé csárdáse. „Hrál jste už někdy zastaveníčko české?“ ptám se kapelníka. — „Ještě nikdy nebylo objednáno!“ Čech se štíhlí vystoupit okázale, v politice ale říká se té skromnosti — hloupost. Ovšem, patří k tomu peníze, což jich ale naši lidé nemají? O naší šlechtě nemluvím. Český šlechtic, přijede-li sem, chová se co Němec — on sem ale raději nejede, jede do Išlu nebo dál a víme, že je *všude* Němcem. Ale zámožní průmyslníci! Odpůldne hraje Tomáškova kapela v sadech. Přistoupí

Rus. „Máte něco ruského?“ — „Mám,“ a rozloží se partitura skladby ruské. Přistoupí Polák — a vzduchem zavzní mazur. „Českého nehrajete pranic?“ — „Jen kdyby si někdo přál, vždyť ale jakživ nikdo ani necekne!“ A zahraje pochod ze Šeborových „Templářů“. To je to, že jakživ nikdo ani necekne! Přijdem do kavárny. Časopisů tu zrovna haldy. „Proč zde nemáte nic českého?“ — „Prosím, vždyť posud ještě ani nikdo nežádal! Račte mně jen udat, čeho si přejete a kde abonovat mám.“ — Přijdem do lázeňské čítárny. „Kde jsou časopisy české?“ — „Nevykládáme jich — ráčíte být první, který se po nich ptá, abonovány je máme již několik let.“ — Loučíme se při obědě s odjíždějícími již krajany. Každý z nich si koupil nějakou titěrku co památku na Vary. „Žeť pak na všem mají jen a jen nadpisy německé,“ zlobí se jeden. Klidně vyndáme také my z kabátu skříňku: „Zde je přec nápis český!“ — „A kde jste to dostal?“ — „Objednal jsem a byla. Kdybyste objednávali, bylo by do zásoby!“ — Chodíš ulicemi. Votivních tabulí na sta, francouzských, anglických, ruských, polských, německých, české sotva dvě, staré a opláklé. Čteš nápis mramorové desky: „Zde bydlel Mickiewicz“. A kde bydlel Jungmann, který zde byl as třikráte? Čteš firmy obchodníků, dalekou většinou sem jen pro letní měsíce přibylých. Tak mnoho tu výtečných průmyslníků českých, mají nápisy francouzské, ruské, polské — o českém slově ani památky! Hledáš lázeňského lékaře — lékařů tu usedlých jako much, Čech mezi nimi ani jeden! Vejdeš do kněhkupectví. Lázeňská literatura je velmi bohata a zase ve všech jazycích — jen ni jediné knížečky české. Snad si koupíš německou, v níž se mluví „o hordách husitských“ a o městě zdejším, „na štěstí již zcela poněmčelém a vráceném kultuře“. Všimneš si nadpisu na půjčovně: jsou tu knihy anglické, francouzské, ruské, polské — kde jsou české? Krátká odpověď: Česky zde nečtou. Každá dáma nechává si zasílat časopis, kte-

rému byla doma navykla; vidíš tu dámy čtoucí ve všech jazycích světa — jen Češku čtoucí a s českými novinami nevidíš. Tamhle jdou dvě dámy se svými dětmi. Známe je z Prahy, jsou to vlastenky. Zastaví se spolu. „Františku, nedováděj," napomíná jedna bujného svého klučinu, pak obrátí se k druhé: „Nein — wie praechtig Sie heute aussehen!" — —

LIBEREC

1865.

I.

Nepříjemný je Liberec jak málo které město! Kdyby chtěli realisté poesii umrtvit, nechť ji internují do Liberce: za čtrnáct dní bude na ní místo pele sukno a její růžové tváře budou obarveny do špinavého modra. Lidé tu vypadají jako marinovaní ouhoři, místo domů jsou zde jen barvírny, Kamenice má v řečišti svém místo vody rozpuštěnou šmolku, — člověka to mrzí, že alespoň nebe není zde zelené nebo červené, aby přece nějaká byla změna! Modro a nic jiného než modro, sukno a nic jiného než sukno! V zahradách rostou rámce na rozvěšení sukna, lidé shýbají se buď pod soukennými balíky až k zemi, buď mluví místo myšlenek samou bavlnu, ano i umění je zde soukenické, divadlo patří soukeníkům a jediný nápis na něm svědčí, že je mimo chrámem umění také ještě „tuchknappenherberge". Člověk má na své duši sukna pro několik zim dost, když vyjde zas z Liberce, této „zweite landeshauptstadt, erste deutsche stadt Boehmens"!

Historie povídá, že má Liberec své jmeno od jakés Liberky, opevněné hospody; pověst dí, že od jakéhos Slovana Libora; Němci ale nevěří ani historii ani pověsti a jmenují město Reichenberg a nevědí proč. Liberec má zcela ráz města od včerejška. Kdosi vylíčil, že Liberec vypadá, jako by byl někdo dal pyšné paláce a mizerné chatrče do jednoho pytle a pak vše vysypal, ať to padne kam padne. Pravda, chatrčí je tu dost, ale pravých paláců jsem neviděl! A ostatní domy jsou zas jen továrnami jeden jako druhý, všechny pod břidlicí a všechny s bleskosvodem; několik set stejných modelů a dohromady jmenuje se to Liberec.

Ač má Liberec pět čtvrtí jako Praha a o tucet pahorků víc než Řím, má přece pro svou roztroušenost a nepravidelnost zcela jen ráz venkovského a sice pohorského městečka. Právě tak jak pohorské vesnice roztrušují budovky své po stráních zcela bez pravidel, stavěli liberečtí továrníci po nížinách, jak je napadlo. Proto také má Liberec ku podivu velký objem a kněhkupectví liberecká prodávají plány, které sterými názvy ulic imponují. Ovšem do většiny ulic sotva vejdeš a vlastně jsi již zase z ní vyšel. Továrny potřebují světla, nepřilehají rády k budovám jiným a každou stranu továrny poctili Liberčané hned jmenem ulice.

Chodil jsem po Liberci s plánem v ruce a musil do něho nahlédnout každý desátý krok. Svrchní části pahrbků jsou obyčejně neobydleny, zorané na nich lihy dodávají městu ještě venkovštější ráz. Krásným nebude Liberec nejspíš již nikdy, pravidelná Plzeň na př. je proti němu hotovou Florencí. Celistvý obraz nynějšího Liberce musil by se z některého okna nebes kreslit a pak ještě by vypadal Liberec jako konglomerat v mineralogické sbírce, vždy kus hlíny a teprv pecka lepšího kamene.

Hrbolatost půdy je tak velká, že se tážeš mimovolně po účeli, zarachotí-li někde jednotlivý kočár; mezkové by tu byli nepoměrně líp na svém místě než jsou koně. Do některých ulic dívá se cizinec zrovna nedůvěřivě vzhůru, kdo nemá obrovské plíce, nemůže v Liberci ani procházkou chodit. Jednu z těch krkolomných ulic nazývají „Wolkengasse“; mohli by toho jmena užit pro všechny ulice a rozeznat je jenom dle čísel, „Wolkengasse nro I., nro II. atd.“

Jak vysoko zde stojí industrie a povzneslo-li se právě tak, jako je zde umění *soukenické*, zase soukenictví na umění, neodvážím se rozhodovat. Rovněž těžko určit, je-li Liberec nyní opravdu bohat, poslední doba všeobecných továrnických úpadků dosti mnoho mu as ublížila. Tolik

je ale jisto, že jsem nikde neviděl takové množství otrhaných dětí jako v Liberci. Jsou to ovšem jen děti dělníků, pan továrník může k vůli těm hadrům dosti peněz míti!

Kde je nepoměrná nadvláda továrnického průmyslu, kde jsou peníze nejvyšším účelem života, brávají se často peníze za totožny se vzdělaností. Materialismus spokojuje se zevnějším leskem a demoralisuje často v každém ohledu. Abych libereckým pánům továrníkům neublížil v ohledu nijakém, cituju, že co hlavní svou duševní vlastnost s pyšným úsměvem uvádějí: „Ja das ist wahr, der Reichenberger ist grob, sehr grob!“ A to hrubství není snad jen polovičaté, ne snad jen pověstná ostatně dosti vídeňská „gemuethlichkeit“, nýbrž plné, opravdové, prahrubé hrubství! Něžné pohlaví nezdá se co do vzdělanosti také nad turnovské falešné drahokamy povznášet.

Jeden z mých sousedů při obědě v elegantním hostinci Frankovu (prál, že je „l'homme des lettres“), obdržev právě od nějaké dámy list, sázel se na znamení vzdělanosti dámy té, že v dopisu jejím nebude ani jedna *pravopisná* chyba. Pak jich napočítali jenom několik.

Však to bude také v Liberci brzy líp. Na škole mají nápis „aussaat fuer tugend und weisheit“ a po městě mají sílu kožešníků, kteří šijou i pro nemluvňata buršácké čepice. Liberec se honosí čistě německou kulturou a bude snad již za málo desítiletí umět také německý pravopis. Prozatím musí arci i veřejná oznámení vyčkat pravopisně blaženější doby!

II.

Školám libereckým ubývá. Na realku přichází vždy méně českých žáků a německá vzdělanost a německý obchod mají tolik životní síly zde do sebe, že obchodní škola také jižjiž dechu ztrácí. Podivné to důkazy vzdělanosti! A skrovné vzdělanosti obecné rovná se důstojně

nevzdělanost politická. Jako se protivy všude stýkají, tak také zde jedna a sice *větší* část *německého* občanstva indiferentně mlčí jako hrob a druhá zase křičí jako blázen. „Deutsch, deutsch, deutsch“ je u těchto každý šindel a každý šindelák, a kdekoliv se v jedné místnosti prodává svorně „pivo, kořalka a rum“, napíšou hned na firmu „zur deutschen einheit“. Podobným politickým výrazům učí se nyní hlavně z „Neue freie Presse“, nečtouce mimo ni skoro nic více. Poněvadž nejsou dosti vzděláni na čtení českých časopisů, jsou náhledy jejich velmi jednostranné: za půl tuctu dlaždiček z Hirschgrabenu ve Frankfurtu dají sebe i celé Rakousko, — neboť o tom nemají ani nejmenší pochybnosti, že Liberec je hlavní věc a ostatní Rakousko že na Liberci jen tak visí. „Těžiště Rakouska je přec jen v Německu,“ tvrdil jakýs politisující panáček vedle mne k sousedu protějšímu, rodilému to Prušáku. — „Toť je věc zázračná,“ divil se tento uštěpačně, „já posud neseznal ani jedinou věc, která by měla těžiště své *mimo* sebe!“ Ovšem, Prušáci jsou objektivní, protože se jich naše záležitosti netýkají, a náš soused při table d'hôte nemohl na př. také pochopit, jak k tomu přijdou Němci, že v Italii se stále volá „morte ai Tedeschi“, kdežto přece Německo nemá již po dvě století v Italii co dělat.

Liberec má také svůj lokální, několika továrníky subvencionovaný lístek. Jmenují jej „Reichenberger Zeitung“ a mimo Liberec jej tuším ani neprodávají z příčin ovšem velmi jasných. Co do obsahu živí se odjinud, co do formy je prý nyní hrubý, byl prý ale vyhlazenější, pokud jistá, arci že zas jen v Liberci uznávaná kapacita od redakce neodstoupla. Bývají moralní firmy tak dobře akreditované, že každé slovo od nich vycházející má se vždy za rozhodně rozumné; „Reichenberger Zeitung“ toho štěstí nemá. Za to má prý v Liberci nezvratnou pověst co nepřítelkyně Čechů. Ukazovali mně jakožto pravý zázrak v ní jeden feuilleton z Prahy (otisk z „National-Ztgu.“), ve

kterém se nám nenadávalo. Pisateli feuilletonu toho líbila se Praha tak, že ho naplnila „unsagbare wehmuth", nad jejím elegickým rázem, a poněvadž jeho bolest byla „unsagbar", plácal na celých třech sloupcích o tom, že ten „čilý, nadaný, náruživý" lid český musí se přec jen poněmčit. A to prý se stane velmi brzy, jen co Čechy — budou v celním spolku s Německem! Přísahám, že jsem to skutečně četl tištěné! Jako by se bylo posud na českých hranicích platilo z němčiny clo!

Nesnášelivost Liberčanů má již svou historii a obdržela již svůj monument — viz „Slovník náučný". Tak zle, vlastně tak hloupě arci již není, jako bylo, když v hostinci zapovídali Francouzům zde mluvit — francouzsky, nebo když běhal ulicemi libereckými po lovecku vycvičený řezník, fackující každého, kdo mluvil česky. Střední německá třída občanstva dává také již své děti „na handl" do krajin českých, nebo praví alespoň: „Budem se učit také česky, jen nás *nenuťte*"; ale ta „smetana" liberecké společnosti je posud kyselejší než kdekoliv jinde.

Dějiny české Besedy v Liberci jsou svědectvím, že musili bychom my Češi navyknout sobě mnohou a mnohou nepěknou vlastnost, než bychom dovedli vyvest něco podobného činům libereckých Němců. Vyštvali nám Besedu z bytu jejího, nechali ji žebrat přede dveřmi o přístřeší, a spolek inteligentních Čechů, poněvadž té „české holotě" nikdo a nikdo nechtěl domu svého propůjčit, musí se scházet ve skromné veřejné hospůdce.

Nebohá ta česká Beseda v Liberci! Ani nikoho nenapadne, kdo kráčí strmou třídou Friedlandskou, že zde v tom domě, na kterém je německý nápis „weinstube zum Ungar", mohl by být asyl libereckých Čechů. Černá tabule s oznámeními u vchodu, české časopisy na stolech, Přecechtělovy a Farského obrazy po stěnách ovšem pak hned po domácku na tebe působí. Člověk je tu brzy doma a mezi svými. Známo, že musili úřadníci železniční z če-

ské Besedy vystoupit na vyšší rozkaz nerozumných zuřivců, těchže lidí, kteří nyní budou žádat subvenci z autonomních českých kapes. Jeť v Liberci arci ještě dosti jiné inteligence české, úřadníků v továrnách, učitelů na školách; znáte ale jistý ten druh českých povah, který skryje vlastenectví pod sedmerý zámek, jakmile hrozí sebe menší nepříjemnost; znáte ten strach před ztrátou sebe menší skývy chleba!

VÝLET DO KRAJE BÍDY

1866

I.

V Hořovicích byl „kraval“, jak to nazývaly listy vídeňské, pešťské, berlínské atd. atd., vůbec listy ve všech místech, kdekoli kravaly patří k událostem zajímavějším a — to je skoro všude. Ihned přišly dvě setniny vojska z Hostomic. Přibližujíce se rozstoupli se, obemkli celé město, vcházeli do města všemi výběžky a uličkami jeho. Měli příkaz, aby zástupy lidstva zbouřeného sehnali k radnici. I přivedli tedy všechny, koho potkali, na radnici. Všichni ti zajatci byli dohromady počtem dva a pustili je ihned zase na ulici, protože to byli měšťští ponocní. Hořovice byly již zase tichy. Pět neb šest těch opilců, kteří byli se židovským kupcem se hašteřili, bylo zatknuto od měšťanů a ostatní chudé obyvatelstvo hořovické, pověstní ti v novějších dobách cvočkáři, vyspávali si sílu na robotu příštího dne a zaspávali svou bídu. Ti lidé nejsou s to dělat kravaly: málo hodin spějí a mnoho hodin se prací udírají — ani na jídlo nepotřebují právě času!

Jedeš-li po dráze kolem Hořovic, vypadá město po pahrbku rozložené, s tím tmavým lesíkem nad sebou a s tím ručejem v oudolí, se zámečkem v levo a se svými nalepenými domečky v pravo „na drahách“ jako jesle. Zvlášť v zimní večer, když sníh stráně vroubí a hravá světýlka v oknech proskakují, je obraz rozkošný. Od Hořovic kupí se zimavé pahrbky k jižní i severní straně. Rozkošná jsou tu oudolí, půda dosti ourodná, nahoře lesy bohaté, dole bystré vody, krajina je již od přírody určena k průmyslu, k práci, k výdělku. Jenže je té práce naseto příliš mnoho, výdělek pak že roste tu spoře a bídně jako neživný mech na prahnoucí nahé skále! „Když bůh práci rozdává rukama *oběma* — čím má pak žehnat!?“

Jděte tam všichni, kdož jste spokojeni, když lid pracuje a jenom pracuje, kdož nepřispíváte mu ničím, ani radou, a když radou, tedy pouhou, nepotřebnou frasí! Všechna vaše mravná pořekadla objeví se zde ve své nicotě. Pravíte-li, že „práce nás chrání před nouzí," nuže — zde je práce obrovská, nouze ale ještě větší! Pravíte-li, že „práce je nejlepší přítel člověka, že mu dodává nové síly," nuže — zde práce učinila z celého kraje obrovský chorobinec, kraj mrzáků, kteří jsou na mizině s duševní i hmotnou sílou svou! Kladivo kovářské umučilo dvě generace.

Nemáte-li pojmu o tom, co je mrzáctví, jděte sem, kde není takřka člověka rovného, kde vychrtlé oudy a zvýšená, zhrbatělá lopatka zdají se být pravidlem přírody, kde rovný člověk zdá se býti nepravidelností. Když Sue vyličil v „Mysteriích" svých brusiče drahokamů, od práce zmrzačelého, zaslzely statisíce očí outlocitných čtenářek. Zde máte tisíce takových nebohých, — pláč jim nepomůže, toho mají sami dost, nejsou-li i na pláč již příliš unaveni — pomahejte jinak!

Nemáte-li pojmu o tom, co je hadr a záplata na záplatě, jděte sem, kde lidé nosí na sobě co sváteční pokrývku to, co ve své zetilosti hodilo by se spíše jakožto mrva na pole. Smutné některé události obrátily zřetel celé země na nahotu této krajiny. Dobročinní lidé sbírají peníze, sbírají šat; zde je ale mnoho dobročinnosti potřebí, pouhý náběh nestačí, krajině musí se pomoci důkladně. Dobročinných jednotlivců domácích bylo také zde vždy dosti, pomáhali, kdy mohli, a nemohli-li častěji, přispívali alespoň jednou za týden, když houfy žebráků, třicet až čtyřicet hlav čítající, chodí pospolitě „pátkovat". V chudé, vyhladovělé krajině ani nepomůže několik prostředně zámožných jednotlivců.

Uznává se již obecně, že musí pomáhat celá země, veškeré obyvatelstvo hledí k řádnému vyšetření nebohé té krajiny. Vyšel jsem sobě také z Prahy tam, abych pohleděl

do zmořeného oka pracující bídy. Zvědavost pouhá mne zajisté nepudila, zvědavost by zde byla v mravním ohledu velmi citelně potrestána. Chudoba je ovšem „vždy a všude stejna“, stejně dojemna; zde se ale vrcholí chudoba i dojem z ní! —

Hořovice jsou v ohledu našem jaksi centrum, z něhož vybíhají smutné paprsky po oudolích na čtyry až pět hodin cesty. V Hořovicích je ale mezi hřebíkářskými pracovníky také bída poměrně největší, ač může-li při bídě tak velké býti ještě „poměru“. Jeden neb dva krejcary činí celý „poměr“, trochu více nebo méně hladu činí celý rozdíl. Namáhavá práce od dětinstva, smažení se v ohni za dne, mráz na loži v noci, nedostatek potravy činí všechny hřebíkáře neschopnými k práci jiné než hřebíkářské. Na vsi ale přece dovede žena a dítě nějakou maličkost po polích sebrat, ve městě jsou však pouze a pouze obmezeni na bídný výděleček svůj z kovadliny. Jsou neschopni k práci jiné, a kdyby byli třeba jen trochu schopni, snad by sobě právě polní práce nevšímali, neboť jsou — měšťáci. Každý zná aristokratický nádech, jaký má i nejchudší „měšťák“ naproti „venkovanu“; kdož by se tomu nebohému, zanedbanému lidu divil, nedovede-li ostře myslit, kryje-li nahotu svou alespoň třpytným nádechem domyslu!

V městech tedy, jako v Hostomicích a Hořovicích je poměrně ještě větší bída než na vsích. V Hořovicích mají k tomu ještě o něco namáhavější práci. Zde vzrostli „cvokaři“ již na „kováře“, kteří dělají jen obchodní čísla *větších* hřebíků, „šindeláky“, „pantováky“, „podkováky“, jak je jmenují.

Ač jsou Hořovice cvokařskými domky jakoby vroubeny, je těchto přece ještě celá zvláštní čtvrt na západní straně Hořovic, na tak zvaných „drahách“. Zde je domek vedle domku, vlastně domek pod domkem nalepen. Všechny ty domky jsou stejně bídny, stejně rozedrány, stejně slepy.

V této části tichého města panuje ruch a život, ale život zvláštní. Zde jedná a mluví kladivo, lidé nemají ani času ani chuti k rozpravám, i ty děti před domky, slaby a nemocny, hrají sobě tiše a mlčelivě, jako by jen z donucení činily zadost odvěkému pravidlu, že čas dětinství je čas hry.

Věčné to bušení není nikdy a nikdy přerváno písní. Píseň odstěhovala se odtud již dávno k lidem šťastnějším, a přece je ten nezpěvný, smutný lid velmi, velmi dobrý lid.

Zeptejte se úřadu, zeptejte se kohokoli; sám úřad vám řekne: „Lid ten je dobrý!“ —

II.

Otevřené, vždy níž než niveau půdy ležící dvéře vedou dovnitř kovářské dílny. Že jsou domky na svahu, vypadá také mnohý domek jako jednopatrový; nahoře je komůrka, skromné bydlíčko, nebo i komůrky dvě, druhá ale pronajata třeba taktéž kováři, který z výdělku ani na stravu nestačícího také ještě nájem platí. V jednopatrových domcích možno do kovárny buď po žebříku z hořejšího obydlí, buď přímo po svahu vrchu.

Vejdeš do dílny a pozdravíš, — ani tě třeba v prvním okamžiku hned neslyší, takový je spěch v práci. Kladiva lítají vzhůru dolů, jiskry proletují prostorou, tělo bušičovo kývá se v přísném taktu sem a tam. Několik ran na rozžhavený konec železného prutu a hrot je přiostřen, několik jen ran železo splošťujících a hlavička je hotova; ale kolik tisíc musí být hřebů denně ukováno a co se tu sesumuje ran! Mezi výhní a kovadlinou putují železné pruty v stejných odstavcích času nekonečně sem a tam, rudy přicházejí na kovadlinu, zčernaly do výhně.

Chodil jsem od domku k domku. Málo kde rozdílu nepatrného, málo kde cos novostí poutavého. Všude týž

spěch v práci, tatáž vynucená neunavnost, tak že člověk bojí se pozdržet o okamžik déle, aby na pracovnících nehřešil. Takový horoucí spěch bývá snad na lodi v bouři, když jedná se o nasazení života za život; zde se jedná jen o zachování lodičky chatrné, nazvané „dnešek“, zde není bouře, zde je klid, vzdor bušení strašný klid: kdyby se ale lodník tomu klidu podal, zhyne hladem.

Jen dvě, tři otázky zde tomu mistru, který pracuje s tovaryšem a dvěma učedníky, synky svými, na pohled as dvanáctiletými.

„Mnoho li jste s to denně vyrobit?“

„Inu, my čtyři spracujem dvě váhy železa denně (50 liber).“

„A co takto vyděláte čtyři dohromady?“

„Za váhu dostanem třicet krejcarů.“

Tedy na jednoho patnáct krejcarů denně! — „A těch šedesát krejcarů zůstane vám cele?“

„Ano, — totiž mimo to, co přijde na uhlí a nádobí, a uhlí je drahé.“

„Mnoho-li hodin musíte poměrně denně pracovat?“

„Celý den, pane, totiž co my nazýváme *dnem*, — někdy začínáme ve tři hodiny ráno.“

Jaká to dojemná, až k rozechvění dojemná prostota v takovém výroku: „Co my nazýváme dnem!“ Ohlídneš se ostýchavě po těch malých bušičích, kteří neměří den podle slunce a léta snad ani dle jediné radosti.

„Jak jsou staří ti hošíci vaši?“

„Ten zde je sedmnáct, druhý šestnáct let.“ A měl's je za dvanáctileté!

Rekrutýrka mívá v celém zde kraji nejsmutnější výsledky. Stejně bídně daří se ale také vývoji pohlaví ženského. Děvče sotva že ze školy vyšlé postaví se ku kovadlině, pracuje a mrzačí právě tak jako hoch. Hoch a děvče buší proti sobě, chatrně oděni, někdy až příliš chatrně; moralita tím také neprospívá.

Ostatně oněch patnáct krejcarů na den, jejž jen oni „dnem nazývají“, to jsou ještě poměry pravidelné, „dobré“. Přicházejí doby, kdy místo patnácti krejcarů obdrží pracovník jen potravy za patnáct krejcarů, a snad i tu musí ještě výdělku popustit za potravu nutnou. A přicházejí doby, kdy oheň tělo bušičovo buď smahem svým, buď nešťastnou jinou náhodou pochromí, kdy nemoc se dostaví a bušič dlouho třeba „krempiruje“ (jak se zde churavění říká) a jen málo co pracovati může. A přijdou doby, kdy vůbec není poptávky po práci, kdy přestává práce nadobro. Pak nastává zoufalost, a zoufalost vždyť není třeba teprv vypočítávat, čeho ten tygr „zoufalost“ nazvaný schopen je, ba snad by se vypočítat ani nedalo!

Ba tak leckteří jsou zde lidé, kteří stále zápasí na rozhraní zoufalosti. Viděl jsem jednoho bušiče, který pracoval sám a sám. Byl malý, vychrtlý, slabý. Pracoval neunavně a vydělává *nanejvýš* denně dvacet krejcarů. Žena je v pražské nemocnici, doma má pro „plačtivou radost“ čtyry neb docela pět dětí; nejstarší z nich nemůže ještě ani do školy, nemá ani lét ani košilky, nejmladší je pouhé nemluvně. Vešel jsem také do jeho příbytečku, — byl jsem rád, když jsem zase vyšel! Malinká komůrka s holými, nečistými stěnami, s okny zalepenými, podlahou co nejbídnější. Místo lože několik prken s hadry, co nádoba to střep, místo spižírny v koutě hromádka jak ořech velkých zemčat. Toho člověka se neptejte, mnoholi vydělá a jak se mu daří: slovo se mu zachytne v hrdle, oko se zalije — a je tak strašno muže vidět plakat!

Arciť, oči těch ostatních, „šťastnějších“! Je to vždy jen neskonalá bída, která na tebe z oka bušičova hledí. Stálá ta bída je jen jedna, svět těch bušičů je tak malý, tak obmezený, že jej i bídák brzy až na dno promyslí. „Jaký je svět kolem tebe, takové jest oko tvé,“ praví kdesi básník, — a z oka bušičova hledí na tebe chladnost,

plná zralost, duševní hotovost, — hotovost se životem, se vším!

„V prázdném měšci je více moudrosti než v naplněném vaku," dí české přísloví humoristicky. Zde se humor zvrátil na tragičnost!

EKLOGY

1871.

I.

Dejte mi pokoj se vším psaním — tady na venkově se nepíše!

Já ležím. Ležím na ňadrech přírody. Jsou tak kyprá, tak vonná, tak lahodná, tak teplá, a pranic se neupejpají a člověku je tak blaze na těch ňadrech! Ležím na znaku, zajímá-li vás to vědít, a dívám se do modrého nebe. Co tam vidím? Nic, ale právě to mne těší. Ani pták nevesluje tam v té modré výši, ani obláček nesune se po ní, tam nahoře není ani jediného domku, žádných parníků, žádných železnic, žádných lidí, kteří by si šlapali na opatky, žádných přátel s posměšnou píšťalkou v kapse, žádných politiků, není tam nic než modro a klid, svatý klid!

Abych byl hodně blízko nebi a klidu, zalezl jsem si vysoko do šumavských hor — v tajné zároveň naději, že podle Schillerova receptu zde nahoře najdu někde tu „svobodu“, o které se v našich smrdutých městech dole tolik píše — „auf den bergen ist freiheit“. Musí ale být někde zalezlá, ta svoboda, posud jsem jí nenašel. Daří se mně jako s hledáním hub, vždycky když myslím, že jsem už našel nějakou „šmačnou“, ukáže se pak, že to je jen pěkný „sviňský hřib“ nebo na nejvýš lahodná „prašivá špička“. Ano, abych vám nezapomněl sdělit — „muchomůrky“ se letos pěkně urodily! Jsou velky jako klobouk, červeny jako kardinál a kropenaty jako perličky. Jen že člověka při pohledu na ně srdce bolí: tolik jedu a nikoho neotravují, tolik talentu a žádná příležitost! Lidské srdce není ani s polovice tak krásné jako vyrostlá muchomůrka, ale trošky jedu, jehož mu pánbůh nadělil, umí na prospěch svých bližních zcela jinak využitkovat!

Nemyslím zde praničeho, obdivuju se jen přírodě a cucám k tomu brusinky. Zde je to módou nemyslet, i ta příroda nemyslí praničeho, roste jen tak pánu bohu do oken, když nemá právě nic lepšího co dělat, a člověk ani nepochopí, proč ji básníci nazývají „knihou moudrosti". Každý si ji ovšem nazve, jak chce, jednomu je bohyní a on ji měří „orlí perutí", druhému je dojnou kravou a měří ji dle pytlů bramborů. Mně je jen příjemnou pohovkou a nemusíte se tedy bát žádného zahanbení: já se z té „knihy moudrosti" navrátím nanejvýš zrovna tak bystrý jako dřív. Jen o něco češtější ještě, bohatší lokálními výrazy. Již jsem se zde naučil, že dutému stromu možno také říci „vykotlelý", přístodůlku „vedra", trakaři „samokol", zloději „zlý člověk", mandelům na poli „vojáci", čuněti „boží hovado" a opilému člověku „čuně".

Někdy si se zdejším lidem ani neporozumíme, totiž co do věci.

„Tento pán píše do novin," řeklo se panu představenému naší vesničky.

„Do novin píše? a *proč?*" tázal se pan představený.

„Kdyby radš chodil do kostela," dodala jeho zbožná manželka a přitáhla si pevněj černý šátek, místo čepce, obyčejnou to příkryvku zdejších ženštin.

Jdu tak napolo bez cíle a vyhledávám krásné lesní partie. Potkám nějakou ženštinu.

„Prosím vás, dojdu tímto lesem také dolů do — —?"

Žena se zarazí a zardívá.

„Prosím jich, proč pak nejdou radš po silnici?"

V tom klekne zrovna naproti mně a začne se křižovat. Uleknul jsem se té náhlosti, ale již zaslechnu také sám zvonek blízké vesničky, rozhlednu se — u lesa kleči hajný a modlí se, na vedlejším žitništi ustáli ženci v práci a kleči zbožně — mimovolně jsem také smekl klobouk.

Dobrý lid je zde a nadaný jako jinde, synkové odtud — ovšem pořídku — na studie přecházející jsou vesměs

bystré hlavy. Ale není tu v horách dostatek škol, není průmyslu vzdělavatelného. Hory jsou velebny v havu černých svých lesů, údolí rozkošná, každý okamžik jiný rozhled, jiné kouzlo, ale země je studená, nebe neuprositelné, my dole v kraji těšíme se ještě dlouho pěknému počasí a zde nahoře zasypává již sníh nedozrálou polovici sklizně. Nikde jsem neviděl poměrně tak mnoho krásných, ano velmi krásných dětí jako zde, ale dorostlý člověk již vypadá zhubenělý a znavený, sedřený prací. Jsme tu těsně vedle čáry, kde dle šumavského pořekadla „přestává chleb a začíná voda".

Zámeckému správci vyzrávají letos po prvé okůrky — událost nesmírné důležitosti, celá vesnice chodí se dívat a divit, že okůrky rostou „zrovna na zemi". Jsou zde lidé, kteří neviděli ještě jablko na stromě.

Jaký div, že co do duševního rozvoje jeví se trochu bigoterie. Někdy je pohnutliva, někdy komicky naivní. Z blízkých německých Kvild docházejí sem obrázky svaté — „Pane bože, pros za nás!" zní podpis na nich. Místo plechového kohouta na střeše dávají nahoru plechovou panenku Marii — vítr hvízdá a svatá panna tančí. Zdejší velkostatkář jeden prohlásil se, že chce „zlepšit statek svůj". Ihned obdržel od důmyslného občana plán na zlepšení celého panství — dvanácti „křižovými cestami".

II.

Před naším obydlím, do dvora, stojí dřevěná lavice — mně nesmírně příjemné sídlo každého odpůldne. Uvnitř domu je sice rozkošně, všechny tváře pouhá upřímnost a přívětivý smích, jizby čisťounké a veselé, na stěnách obrovité bukové houby co nejpřirozenější a nejelegantnější konsoly, nářadí samé sklo — jsmeť v krajině samých skláren — ale venku na lavici je ještě příjemněji. Pojí se

tu domácnost s přírodou. V pravo v levo výhlídka do krásného kraje, jemuž bigotnost dodává ráz hřbitova, stojíť tu každých deset kroků železný kříž, zadělaný do kamenného podstavce. A přede mnou v polokruhu hospodářská stavení, stáje, kolny, stodoly a t. d.

Dnes dopoledne tu bylo na dvoře nesmírně veselo. Přišelť do vesnice flašinet, od nového roku již druhý, a máme teprv počátek září! Dvůr byl naplněn dětmi i dorostlými a flašinetářka točila klikou a na její tváři byl rozhostěn úsměv „člověka, jenž může lidi učinit blaženými, kdy chce". A pak přicházel cizinec po cizinci, podomovní hodinář, brusič, ano i cestující nějaké vídeňské litografie, nabízející laciné visitky. Dostanou se „na dobírku" a nejsou k přečtení. Ale teď odpůldne je ticho. Jenom obyčejná „dvorská společnost" naše se sběhla, když jsem usedl na lavici, a musel jsem jí drobit chleb.

Odpusťte, musím vám představit alespoň vynikající členy! Především sobě všimněte panovníka našeho dvora, černého našeho kohouta. Ostruha jako meč, koruna jako krev — může svou korunu ztratit leda zároveň se svou hlavou. Je ještě mlád a tedy egoista, volá sice na slepice, když najde nějaký drobet, ale než přiběhnou, rozmyslí si to a sežere jej raději sám. Kokrhá málo, vůbec už od dob sv. Petra kohoutům ani nestojí za to, aby pro každé lidské zalhávání nějakého přesvědčení kokrhali hned do světa. Pak filosof našeho dvora, sněhobílá husa, vzácný exemplář hlouposti. Když prší, dívá se čtvrt hodiny udivena k nebi a křičí o pomoc. Pak komik společnosti, malé, zmrzačelé kače, ode všech klované a pronásledované. Jsem zde s to, bavit se s těmi zvířaty celé hodiny. Když malý „Cukrle" kouše velkému „Filaxovi" blechy, zdá se mně, že jsem neviděl jakživ pikantnějšího genru, a když se výše zmíněný filosof batolí ku krajáči, myslím, že to dělá jen k vůli mně, abych se naučil, jak lehce a beze všeho přemýšlení lze stloustnout. Ostatně, kdybyste vy seděli na mém místě — —

„Dobré odpůldne, pane!“ zakviknul vedle mne soprán jako pila.

Ani jsem si nevšimnul, že přišla k stavení paní direktorka. Máme zde totiž také divadelní společnost, kočující německou. Členové jsou: pan Torbini, paní Torbini a slečna Torbini. Divadlo je hned ve vedlejší chalupě.

Třetina společnosti páně Torbiniho podává mně popsanou čtvrtku papíru.

„Jak? „Napoleon III., velké historické drama“? Na to se těším. „Evženii“ hrajete vy?“

„Ano, já!“

„A kdo dává arcibiskupa?“

„Také já — já se vždycky tak stydím, když musím vystoupit v mužských šatech,“ a paní direktorka zahrává si stydlivě se záplatovanou zástěrou.

Není sice už mlada, ale pikantní. Jedno oko má modré a druhé jako citron žluté. Hubu má jakoby pod podloubím, nos a brada splývají. A jak jednoduše se nosí! Na hlavě sedí místo čepce jen kousek tylového hadru, kazajku zapomněla doma a ostatek je již jen spodnička.

Přijdu jistě. Odpusťte, že včera také veběhl Filax. Dnes ho uvážem.“

„O prosím, honorace mohou brát vždycky psy s sebou — nás to nezmejlí, když Filaxrle vyskočí na jeviště. Ale teď musím dovnitř k paní správcové, direktor“ — paní direktorka mluví o svém manželi jen per „direktor“ — „potřebuje frak a jdu se ho vypůjčit, za půl hodiny už začnem.“

Uklonila se s divadelní elegancí a odešla.

Nebozí lidé! Jeviště je prý jako Charonova kocábka, „nesnese skutečnosti, jen stíny,“ nu ta paní direktorka je už jen stín stínu, kocábka se nepřevrhne! Ostatně působí společnost páně Torbiniho skutečně jen svým „uměním“, zde není žádný klam, žádná šalba, žádný prošpekt, žádná

mašinerie, žádné líčidlo, nikdy bengál, vodopády, slunce, hvězdy, a přec někdy až tři zlatky denního příjmu.

Avšak — od divadelní chalupy blíží se zas postavy. Napřed běží slečna Torbini, dvanáctileté mrně. Na divadelní ceduli je o ní vždycky napsáno: „Unter mitwirkung des wunderkindes Marie". Hlavním jejím uměním je deklamace básně: „Was ist das Herz?" a tu odříkává v kuse každém. Za ní se šourá pantáta.

„Kampak, kotě?"

„Dělám dnes vojsko a jdu si k panu správci vypůjčit flintu."

„A to si neseš ten hrnek na flintu?"

„I ne, ale v druhém aktu se pije káva a jdu poprosit paní správcovou o smetanu."

„Dobrý večer, děkuju, pane direktore!"

Pan Torbini je asi padesátník. Kulaté, špekové tělo, obličej samá tučná vráska. Na hlavě má černou noční čepici, dlouhou jako punčocha, na těle zelenou kazajku a šedivé spodky, na bosých, zaprášených nohou staré kožené trepky.

„Smím se zeptat, jak se Vašnosti líbil včera „Caesar"? a posunul s chytráckým úsměvem brejle.

„O výborně! Dobrý kus a výtečná hra! Od koho pak je ten kus?"

„Ode mne, já hraju jen vlastní kusy, Torbini-repertoir!"

„Nu to vám přeju štěstí. Vždyť víte, co praví Gutzkow: „Povedený geniální člověk básní kusy a zkažený geniální je představuje." Vám nemůže nikdo vynadat „zkažených"."

Pan Torbini se pitomě na mne zadíval.

„Máte zásluhy velké o zdejší krajinu," pokračuju, „zde je dobrých škol tak málo a divadlo je tak dobrá škola!"

„I — trulanti jsou tady, samý trulant, s výminkou slavných honorac! Co já se nadru — aby musel jinde herec tolik hrát! Prosím vás, viděl jste už tohle někde?" a po-

ložil otevřenou ruku kolmo na nos, od čela k bradě, tak že obličej byl jakoby přístěnkem rozpůlen. Mžikem měla každá polovice obličeje jiný výraz, jedna veselý a usměvavý, druhá zoufalý a plačtivý. Pak spustil ruku, rozstoupl se a deklamoval:

„Hle tak jsem obraz dvojí rázem dal,
zde zřel jsi radost mou a zde můj žal!“

„Ale dnes bude přec pěkný příjem, co?“

„I čerta!“ Ohlídl se po chalupě. „Vidíte, tam obchází představený a také neví, má-li vejít. Musím mu pomoci! Poroučím se zatím!“

Hvízdám na Filaxa.

„Pojď, půjdem do divadla! Nesluší se pro honorace, aby přicházely příliš pozdě!“

U chalupy chytil pan ředitel představeného za rameno. Pan představený má na hlavě kulatou čepici, sešitou ze zápalných hub, a na nohou dřevěnky.

„No, půjdeš do vnitř nebo zůstaneš venku?“

„Vždyť už jsem dal šesták!“

„Nu tedy marš tam, trulante!“ a pan direktor chytil představeného za krk a hodil ho do dveří.

III.

Výlety odtud jsou rozkošny. Na př. do pralesu. Prosím, rozvažte si, co je měšťáku les a co je pak vůbec *pra*les.

Máme do něho a k pramenům posvatné naší Vltavy jen několik málo hodin a cesta jde stále nejvyšší Šumavou, obrovskou, obrovsky krásnou baštou českou. Jedem krajem statečných Chodů a každý okamžik otvírá se nám obraz jiný. Hned černý les, hned mlází a pastviny, hluboké, do modré dálky vybíhající údolí, horská kotlina a uprostřed ní vesnička jako perlička, hora táhlá, druhá

kuželovitá, třetí samý divoký útes. Již jsme přišli nad krajinu, kde alespoň oves ještě roste, a projeli vesničkou Kvildami, kde kostelíček ze dřeva pohnutlivě prostý a budovy ani jediná cihla, samý americký „blok". Ještě jde cesta výš, až k forštovně na Bušíně, odkudž jen dostřel do Bavor.

Nyní nabývá cesta lesem ještě jiné zajímavosti. Silnice duní jako klenutí a v pravo v levo vidíme skrz stromoví stopy velké bouře loňské. Celé skupiny stromů jsou uprostřed lesa převaleny, z kořena vyvráceny, přes sebe přeházeny, částí visí na stromech vůkolních, nebo zas sřitily se přes stráň temenem do země a kořeny trčí k nebi. Někde přistoupla spousta k silnici, kmeny se přetáhly přes ni a píla musila razit cestu nově. Náhle se otevřela šklebina lesní a vidíme do údolí, přes údolí na dlouhou, vysokou stráň — na té nezůstal ni jediný kmen stát, vše je povaleno, přeházeno, přelámáno. Je v tom všem divně divoký poklid, jako náhle strnulého proudu lávy, a mrtvý obraz, obraz hřbitova. A zas druhá stráň a druhý hřbitov, třetí hřbitov, čtvrtý, zde kráčela rozzuřená příroda, obrovitá bouř, od hory k hoře, vidíme stopy její nohy.

Slezli jsme. Půl hodinky to jde prastarým lesem, a zas jsme vynikli na stráň, nový hřbitov! Zas tu nestojí ani jeden strom více, vše je převaleno v krutém nepořádku přes sebe, jakoby stébla na mlatu leží tu kmeny dvacet až třicet sáhů dlouhé, a na konci každého strmí jakoby kosmatá skalina, kořání musilo s sebou ze země, a země musila s kořáním. Kráčíme tou spoustou dolů a prolézáme jako prolézá malinký brouček vysokou travinou. Již jsme sestoupli, jdem přes údolí — běda nám, kdyby se stezky noha jen na píď dál svěřila se zelenému tomu koberci. Rašelina tu, močál, porostlý sice brčálovou klečí i kapradím i pernatou travou, ale povrch celý jako by se stále třásl, mezi zelením blyští se voda nepohnutě, i po stezce to jde jako po rozhoupaném prkně, pod nohou vystřelují

praménky jako háďata — jen na píď dál a rašelina se nám zavře nad hlavou!

Klobouk dolů — vstoupili jsme do pralesa!

Mám popisovat prales? —

Najednou se mi zdálo, že jsem o celá tisíciletí posunut zpět, ale jaře mlád, bujně vesel, nezávislý od času a od lidstva — volný — volný! Ovanul mne duch, který unikl času. Bylo ticho, totéž ticho, které tu panovalo při stvoření světa.

Náhle teď skočil sem od protější hory vítr, my ho sice necítili, ale pod námi v kořenových kryptách to zapraskalo, ve výši to zašumělo, lesní strop se pohnul sem tam — celý les jako by si byl najednou oddychnul, nižším větvovím zafičela lehýnká písnička — tentýž šumot, tatáž píseň, která již při stvoření! A zase ticho. Nikde zvěře krok, nikde pták, žádný šum — velebné ticho. Slyším vlastní své srdce tlouci — bože, jakž by se v tichu tom srdci i hlavě ulevilo!

Jsme v chrámě. Nad námi je ve výši temný, a přec světlý strop, nebe jím jen místečkem modře problýská, jako drobný kamínek v mosaice. Chrámové sloupy jsou štíhle vypnuty. Týl zabolí, chcem-li dohlédnout až k jich konci. Větvoví se proplítá, že to vypadá ve výši jako krásné vyšívání. Po kmenech táhnou se až k zemi chumáče šedých vousů. Některá souš, přímo ještě stojící, ale již bez listu, bez kůry, vypadá jako kostra bílá. A po zemi tisícileté generace na tisícileté! Kde noha může k zemi, jako by stoupala po nejměkčích kobercích. Musíš-li ale přes padlé stromy, zachytneš se za krásnou guirlandu, pnoucí se ze země k větvím nebo od kmenu ke kmenu. Dole vidíš prachnivící, zeleně omženou mrtvolu prastarého velikána, přes něj se převalil druhý, formy těla jsou ještě zachovány, ale prstem projedeš celým tím tělem prohnilým, a přes ten se položil zas třetí; také mu již opadaly všechny větve, leží jen pouhý, dlouhý trup, a z toho vyrůstá padesát ve-

selých stromků mladých, živících se trouchní svého otce. Kořínky jejich objímají jej, běží kolem něho jako obruč k zemi nebo se probodají přímo jeho tělem. Budoucnost jich seznáte na vedlejším pětistiletém mladíku. Otec pod ním zmizel, kořeny tvoří celé loubí — kapličku v chrámě — teprv asi sáh od země spojily se v mohutný kmen. A jen o krok dál bují celá generace z kmenu ještě přímého, v půli přelomeného. S ustrnutím hledíme na ten kulatý, obrovitý bouquet do výše, není lze sobě myslit něco krásnějšího — to se pánu bohu povedlo!

Pomalu kráčíme chrámem pralesem. Již jsme u pramenu staré Vltavy, zde ještě pramladounké, bublavé, dětsky připitomělé. Udělali jí kamennou kolébku, ale v té se jí nelíbí, ihned je venku, malinká, sotva palec silná. A běží a povídá si a bublá, jak už si děti tak pro sebe povídávají. A starý prales dívá se do její jiskrnatých očeк a rozstírá svůj plášť, aby jí slunko neublížilo.

IV.

Druhý, velmi pěkný výlet odtud máme do Budějovic. Neznám druhého města v Čechách, které by tak překvapovalo jako Budějovice České; pěkná je starobylá Plzeň, zajímavy jsou pestré Prachatice, zvláštní je průmyslový Liberec atd., ale Budějovice jsou zcela svými, zcela originálními vzdor vší smíšenině historické a moderní, nemám pro ně zkrátka jiného jmena, než že jsou Florencí mezi venkovskými českými městy. Ne pro půvab vůkolí, ne pro památky všeho umění, ale pro jistou nepopiratelnou líbeznost svou. Války se Budějovic skoro nikdy netýkají a město se rozvilo jako květ v zátiší. Kdybych chtěl přísněji přirovnávat a určitěji vyslovit ráz jejich, řekl bych, že jsou jako pěkné menší město francouzské — povím ještě proč a nedivte se, že beru k parallelám hned Florenc.

hned zas Francii! Kdysi jsem četl: „Život v menších městech je proto nudný, že můžem zde méně porovnávat a přirovnávat než ve městech větších". Beřem-li vše poměrně, můžem v tom čilém životě budějovickém porovnávat tak, jak v životě velkoměstském, a mimo to pravil jsem: Budějovice mají mezi městy českými zcela ráz svůj, a již to vybízí k porovnání.

Zevnější pohled neposkytuje právě zvláštního dojmu. A proto bych radil, kdo si zajede do Budějovic jen na podívanou, aby si tam zajel s večerem. Na nádraží ho uvítají nosiči a vyvolávači hôtelů jako všude jinde. Ale mezi pokřiky najednou se ozve: „Beseda — Beseda!" a magneticky přitaženi sedíme již v omnibusu a jedem do české besedy budějovické. Již v tom jsou Budějovice originální a dle jich příkladu mohla by sobě věc zřídit i jiná města česká. Besední dům je zcela nový, s krásnými místnostmi hostinskými, se sálem tak elegantním, že se mu žádný z pražských sálů nevyrovná, s rozlehlou zahradou, s billardy, kuželníky, zkrátka se vším možným comfortem hostince dobrého, určeného společnosti domácí i styku s cizinou. Cizí zde najde byt i vše ostatní velmi laciné a zároveň velmi dobré, a mimo to: je zde hned jako doma a mezi svými. „Kdo uposlechne hned na nádraží českého výzvu, je beztoho náš", myslejí si budějovičtí Češi zcela správně a uvítají každého co milého hosta. Jen chvilenku sedíš u některého vedlejšího stolu, hned povstane někdo z bodrých občanů, vyzve tě do přátelského kruhu a kam pohlédneš samé tváře přívětivé, mezi nimi i některá tobě již známá a milá od dřívějška.

Byty pro cizince jdou do dvoru, vidíš ráno teprv něco z města samého, když vyjdeš před Besedu. Hned před domem počínají krásné, stinné sady, a sady ty jdou v pravo, až kam dohlédneš, a v levo zase tak. Jdem ku předu, vystoupíme stromovím vzhůru na porostlé bašty, procház-

kám pražských bašt se podobající, a hledíme do Vltavy, zde arci že již nikoli horsky křišťálové, nýbrž průmyslem zmúcené, přec ale živé a obraz města osvěžující. Jdem dál, mosty nás lákají do vlastního srdce města — Budějovice mají právě tolik mostů jako Štraspurk — ale míníme dojíti až na konec bašt, nevíme ještě, že voda a zeleň objímají město jako prsten skvostný. Konečně přejdem přece mostem a propletem se několika ulicemi na pyšné náměstí budějovické.

Rozlehlý čtverhran, prostranství mnohem větší než staroměstské pražské, kolem vysoké budovy moderní i starobylé a dole samé prostranné loubí, procházka pro počasí pěkné i deštivé. V loubí krám na krámě a elegantní jako ve velkém městě. Lid se tu tísní, plno venkovanů v pestrém národním kroji, selská, silná a hezká děvčata, hoši selští s tak pěknou, jasnou tváří, že milo na ně pohlednout. Pak lid městský, obchodník a průmyslník, staré i mladé dámy, tyto v šatech barvy vesměs bílé, zde patrně oblíbené. Spisovatel Uhlig von Uhlenau, rodič zdejší, psal kdys o rodišti svém: „Je zde velká síla pensistů", pravil „a ještě více starých panen" — možno, musejí být ale na vymírání, jednotlivých starších dam vidíš málo, skoro samé jen rodiny procházející se pospolu.

Ve vedlejších ulicích ovšem neživo. Ale vidíš mnohou zajímavou budovu šedou i mnohou skvostnou moderní. Mezi těmito vynikají palác mnichů výšebrodských a nové školy, hlavně české gymnasium Jirsikovo s tím rozkošně vyvedeným kostelíčkem gothickým. Čteš nápisy a firmy, pobavíš se verši ševce Urbana — budějovického Hans Sachse — a počítáš, že na padesát firem německých přijde vždy jedna rovnoprávná nebo česká.

A dostali jsme se ku svému smutku — smutek musí být ve všem, sic by to nebylo české! Samá česká jmena, ryzá, zvonivá, a samý německý nápis! Budějovice jsou tam, kde byla Praha před dvaceti lety. Budou po dvaceti

letech jen tam, kde je Praha nyní? Myslím, že rozhodně dřív! Jádro měšťanstva je české, probuzení zmocňuje se vždy širších kruhů, důvěru pevnou slyšíš z každých úst vlasteneckých. A mají také *vůli* pevnou — na zdar té budoucnosti! — neustupte ani na píď, každý by spáchal hřích, kdo jen liknavostí by přispěl, aby se ztratil kámen z české naší Florencie!

V.

„Kdo sám o svých nohou dobře nechodí, tomu berle, byť z dubu byly, málo prospějí."

F. J. Sláma o při Prachatických s Husineckými.

Ekloga — spíše elegie! A to hned po rozechvění co nejnadšenějším elegie dojemná jako neštěstí celého národa, smutná jako poušť. Věru, že jsem nepocítil půli toho bolu, když se noha má bořila kdys v prachu zašlé, titánské kultury athénské, jako zde, když spěchala zas z Husince — vždyť jsem synem mučednického, chudého, milého toho národa a bolest zaráží se v prsa jako rozžhavený nůž, ostrá, nevýslovně palčivá!

Tiše jsme sestupovali se šumavských výšin k Husinci. Široká je tu, snad několik mil obzírající kotlina, v jejímž jednom záhybu usmívavé městečko se skrývá. Krok se stává pomalý, zrak bloudí po nebi, jež se pne jako klenba pantheonu, po hnědých horách, jež jsou věčnými sloupy chrámovými, po krajině, jež zrodila — Husa! Zde je ten Betlém naší slávy! Odtud vylítla hvězda k nebesům, ozářila celou oblohu, její lesk zachvěl světem — zastírejte celé nebe rouchem lží, kdykoli vichr dějin je odestře, hvězda české slávy třpytí se tam a zářiti bude již pro věčnost!

Lajte a zapírejte, jak chcete, ličte duševní temnotu našeho lidu spůsobem jakýmkoli — v dějinách lidstva je

zapsán Hus, velký bojovník a první mučedník za svobodu náboženskou, národní i všeobecně lidskou, a nemůž být národem temnoty, kdo jest národem Husa! Odtud vyšel muž, pro něhož Čechové vyvolali první voje bojující za svobodu, v době, kdy ostatní svět zahalen byl duševním i hmotným otroctvím. Jednou Husem, po druhé Komeniem jsme se zapsali do zlaté knihy lidské vzdělanosti, Husem a Komeniem dali jsme lidstvu tolik co každý jiný národ vzdělaný — „do studnice, z níž se napili, házejí teď kamení a smetí!“ — A my ještě nepostavili hráze! —

Čistotné městečko je po venkovsku klidné. Předloňská slavnost zaplavila je sice mohutnými vlnami národního hnutí, ale již je zde zase dávno ticho. Medaillon na rodném domě Husově je zasazen, uvnitř domu pracuje pilný řemeslník o vezdejším chlebě svém, a počestní sousedé punčocháři staví podél zdi na ulici desky s nataženým zbožím svým.

Vše je tak po česku chudé. Domek malý a k tomu majetek soukromý místo majetek národa. Místo velkého pomníku jen skromný medaillon a i ten co nájemník, méně oprávněný než vedlejší štít mydlářský.

Vejdem do průjezdu. Bodrý měšťan nám podává ruku.

„Prosíme — otevřte nám světnici Husovu.“

„I netřeba otevřít! Mám tam nájemníka, musil jsem ho vzít, abych za tu světničku obdržel alespoň třicet zlatých nájmu.“

Cítil jsem, že mi krev vstupuje do tváří.

„Jděte jen přes ty schůdky zde nahoru!“ Asi osm uzounkých, napolo pobořených schůdků vede v průjezdě v pravo k nízkým dveřím vzhůru. Není u nich ani zábradlí, musíš lézt opatrně a dát pozor na hlavu, aby se nesrazila s klenbou.

„Ale — snad by se mohly ty schůdky přec trochu opravit?“

„Arci že by mohly, ale odkud vzít na to? Dal bych také do vnitř světničky novou podlahu, je už přespříliš chatrna — ale když by to stálo až deset zlatých!“

Lezeme němi do výše a vejdem. Světnička malá, spíš komůrka, jediná to posud zachovaná část staré budovy, dle tradice vlastní byt Husův co občánka mladistvého. Stěny jsou opadané, podlaha vylámaná. U kamen v levo sedí žena s hrnkem v ruce; mlčky přikývne k našemu pozdravu a jí dál. Velká postel s několika peřinami a malá špinavá lavička je jediný ostatní nábytek. Několik dětí tulí se před cizinci k matce, v koutku u okna stojí as pětiletý hezký hošík, s plamenným, žárným zrakem. Hledí na nás, snad nám již rozumí.

Okno je tu jediné. Vedle okna ve zdi políčka, nad níž přilepený papírek s nápisem „Husova knihovna“. Otevřem dvířka, uvnitř několik oddílů a na prkýnkách stojí tu hrnky, železné nože, rezovaté vidličky, dřevěná slánka. Prkýnka jsou plna nepravidelných zářezů, chtělť každý host na památku alespoň třísťku, a byli tu slavní hosté z celého Slovanstva. Vykreslete přec někdo ten vnitřek Husova rodného domku a rozešlete obraz po slavných illustrovaných časopisech v cizině!

Vzduch je dusný — spěcháme ven.

„Je to smutné, jak?“ vzdychá domácí. „Stydím se vždycky — zvlášť když přijdou Němci, ti se tak smějí! — Kdybych to mohl jen sám upravit, stěny vybílit pak a navěsit alespoň ty věnce, které mně tu nechali od slavnosti. Alespoň by to bylo něco, věnce jsou tak krásny, bohaty — pojďte se na ně podívat, pánové!“

Jdem za ním do příbytku. První prostorná a světlá světnice je ozdobena svatými obrázky, druhá malá také obrázky, mezi nimi Jan Hus, zrovna pod nějakým svatým Aloisem nebo kým. Zde postavil majitel velkou truhlu a vložil do ní pečlivě prapory z Husovy slavnosti a věnce, zaslané z celého světa. Několik ženských čepců, svrchu

položených, odklidíme a obdivujem se bohatým fáborům, bohatému vyšívání, nadšeným heslům — —

Za chvilku již sedíme ve svém povoze a ujíždíme k našim staroslavným — již poněmčeným Prachaticům. Na dřevěném mostě loučí se s námi ještě socha svatého Jana z Nepomuku.

Již jsme vyjeli na silnici. Sedíme mlčky a nikdo nemá odvahy, aby se ohlídl k Husinci zpět.

MENŠÍ CESTY
vyšly jako čtvrtý svazek *Feuilletonů Jana Nerudy* r. 1877 nákladem Dra Grégra a Ferd. Dattla.

Naše vydání z nich vyloučilo *Pařížske obrázky*, jež byly vydány i samostatně, a zařadilo je do svazku III. *(Drobná prósa)*.

OBSAH

Jinde

Berlín 9
Dvě hanzovní města:
I. Hamburk 30
II. Přes glinskou step 38
III. Brémy 43
Helgoland 50
Roku 1873 ve Wurstelpratru 70

Doma

Severozápadní lázně naše:
I. Jen kratičký úvod 77
II. Lázeň zbožných 80
III. Teplice 83
IV. U hrobu básníkova 88
V. Karlovy Vary 92
VI. Kysibel 101
VII. Lázně Františkovy 104
VIII. Ve vagónu 110
IX. Lázně Marianské 112
X. Kousek novelletty mariolázeňské 115
XI. Český doslov 117
Liberec 122
Výlet do kraje bídy 128
Eklogy 135

DÍLO

JANA NERUDY

VII

MENŠÍ CESTY

—

Uspořádal

Dr. Miloslav Novotný

Upravil V. H. Brunner

1923

Nakladatelé

Kvasnička a Hampl v Praze

Tiskem Politiky

—

PG
5038
N45
1923
sv.7

Neruda, Jan
Dílo

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

[redacted]

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY